

26700

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
HADİS ANABİLİM DALI

**DÂRU'L-HADİS MÜESSESESİNİN
ORTAYA ÇIKIŞI VE İLK DÖNEM
DİMAŞK DÂRU'L-HADİSLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Hazırlayan
Abdullah Hikmet ATAN**

**Danışman
Y.Doç.Dr.Raşit KÜÇÜK**

İstanbul - 1993

İÇİNDEKİLER

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	6
KISALTMALAR	7
ÖNSÖZ	8
KAYNAKLAR	9
I. GENEL TARİH KAYNAKLARI	9
II. ÖZEL KAYNAKLAR	12
III. TERACİME DAİR KAYNAKLAR.....	13

GİRİŞ

İSLÂM ÖĞRETİM MÜESSESELERİ VE HADİS ÖĞRETİMİ

I. İSLÂM ÖĞRETİM MÜESSESELERİ	15
A. EVLER	16
B. MESCİDLER.....	16
C. MEDRESELERİN ORTAYA ÇIKIŞI	17
II. HADİS ÖĞRETİMİ	19
A. HADİS ÖĞRETİM METODLARI	19
1.Semâ'	19
2.Kıraat	19
3.İcâzet	20
4.Münâvele	20
5.Mükâtebe	20
6.İ'lâm	20
7.Vasiyyet	21
8.Vicâdet	21
B. HADİS ÖĞRETİM MÜESSESELERİ	21
1.Hadis Meclisleri	21
2.Hadis Medreseleri (Dâru'l-hadisler)	23

BİRİNCİ BÖLÜM

HİCRİ VI.ve VII.ASIRLARDA DİMAŞK

I. SİYÂSİ VE SOSYAL HAYAT	28
A. SİYÂSİ DURUM	28
B. SOSYAL YAPI	30
II. İLİM VE KÜLTÜR	35
A. İLMİ DURUM	35
B. KÜLTÜREL YAPI	45
III. HADİS İLMİ	47
A. ÖĞRETİM MÜESSESELERİ	49
1.Câmi	49
2.Medrese.....	49
3.İmlâ Meclisleri	50
4.Dâru'l-hadisler	50
B. MUHADDİSLER	53

İKİNCİ BÖLÜM

HİCRİ VI.-VII.ASIR DİMAŞK DÂRU'L-HADİSLERİ

I. NÜRİYYE DEVLETİ (549-569/1154-1173)	56
A. DÂRU'L-HADİS en-NÜRİYYE (566/1170)	56
1.Kuruluşu	56
2.Muhaddisleri	60
a.İbn Asâkir	60
b.Kâsım b.Asâkir	67
c.Zeynülmennâ b.Asâkir	69
d.Tâcüddin b.Asâkir	71
e.Emînüddin b.Asâkir	71
f.Zeynüddin en-Nâblusi	73
g.Tâcuddîn el-Firkâh	74
h.Şerefüddin b.en-Nâblusi	76
ı.Cemâlüddin b.es-Sâbûnî	76
j.Mecdüddin b.el-Mihtâr	77
k.Fahrüddin el-Hanbelî	78
l.Şerefüddin b.Na'me	79
m.Alâuddin b.Attâr	80

II. EYYÜBİLER DEVLETİ (567-658/1171-1260)	82
A. DÂRU'L-HADİS el-FÂDİLİYYE (593/1196)	82
1.Kuruluşu	82
2.Muhaddisleri	84
a.Takıyuddîn el-Yeldânî	84
b.Necmuddîn Ehu'l-Bedr	85
B. DÂRU'L-HADİS el-URVİYYE (617/1220)	85
1.Kuruluşu	85
2.Muhaddisleri	87
a.Fahrüddîn b.Asâkir	87
b.Zekiyyüddîn el-Birzâlî	90
C. DÂRU'L-HADİS el-EŞREFİYYE el-CEVVÂNİYYE (630/1232)	92
1.Kuruluşu	92
2.Muhaddisleri	100
a.Takıyüddîn b.Salâh	100
b.Şehâbuddîn es-Sıkkîlî	103
c.İmâdüddîn el-Harestânî	103
d.Ebû Şâme	104
e.Muhyiddîn en-Nevevî	107
f.Zeynüddîn el-Fârîkî	110
D. DÂRU'L-HADİS el-EŞREFİYYE el-BERRÂNİYYE (634/1236)	111
1.Kuruluşu	111
2.Muhaddisleri	114
a.Şemsüddîn b.Kudâme	114
b.Şemsüddîn b.Kemâl	116
c.Şerefüddîn b.Kudâme	117
d.Takıyyuddîn Süleyman b.Hamza	118
III. BAHRİ MEMLÜKLER DEVLETİ (637-690//1239-1291)	119
A. DÂRU'L-HADİS el-KURÛSİYYE (641/1243)	119
1.Kuruluşu	119
2.Muhaddisleri	120
B. DÂRU'L-HADİS el-KÛSİYYE (653/1255)	120
1.Kuruluşu	120
2.Muhaddisleri	121
C. DÂRU'L-HADİS el-en-NÂSİRİYYE (654/1256)	122
1.Kuruluşu	122
2.Muhaddisleri	123
a.Cemâlüddîn b.eş-Şerîsî	123
b.Şerefüddîn el-Fezârî	123

D. DÂRU'L-HADİS eş-ŞUKAYŞAKİYYE (657/1258)	125
1.Kuruluşu	125
2.Muhaddisleri	126
E. DÂRU'L-HADİS es-SÜKKERİYYE (674/1275)	127
1.Kuruluşu	127
2.Muhaddisleri	130
a.Şehâbüddîn b.Teymiyye	130
b.Takıyuddîn b.Teymiyye	131
IV. MEMLÜKLER DEVLETİ (690-790/1291-1388)	136
A. DÂRU'L-HADİS en-NEFİSİYYE (696/1297)	136
1.Kuruluşu	136
2.Muhaddisleri	137
a.Alâuddîn el-Kindî	137
B. DÂRU'L-HADİS es-SÂMERİYYE (696/1297)	138
1.Kuruluşu	138
2.Muhaddisleri	139
C. DÂRU'L-HADİS ed-DEVÂDÂRİYYE (698/1298)	139
1.Kuruluşu	139
2.Muhaddisleri	140
SONUÇ	141
BİBLİYOGRAFYA	143
EKLER	156
1.Resimler	157
2.Plânlar	162
3.Haritalar	166

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ *

ث	s
ح	h
خ	h
ذ	z
ص	s
ض	ḍ
ط	t
ظ	ẓ
ء	o
ق	k

(*) Transkripsiyon işaretleri sadece bibliyografyada kullanılmıştır.

KISALTMALAR

- a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
a.mlf. : adı geçen müellif
b. : bin
Bkz. : Bakınız
Blm. : Bölüm (ü)
c.c. : celle celâlihû
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : hicrî
Hz. : Hazreti
İ.A. : İslâm Ansiklopedisi
Krş. : Karşılaştırmız
Ktb. : Kütüphane (si)
m. : milâdî
mad. : madde (si)
nr. : numara
nşr. : neşir
ö. : ölümü
r.a. : radıyallahu anh
s. : sayfa
s.a. : salla'llahû aleyhi ve sellem
thk. : tahkîk
trc. : tercüme
ts. : tarihsiz
v.b. : ve benzeri
v.d. : ve diğerleri
yy. : yüzyıl

ÖNSÖZ

İslâm öğretiminde V.hicri asırda medreselerin kurulmasıyla başlayan sistemli gidişi hicri VI.asırda yüksek seviyede ihtisas müesseseleri diyebileceğimiz dâru'l-hadislerin kurulması takip etti. Bu müesseselerin ilk defa Dimaşk'ta ortaya çıkması, bu bölgenin özellikle de bu şehrin ilmî açıdan gelişmişliğini, yönetimin ilme saygısını, alimlerin yetişmişlik seviyesini ve etkinliğini ortaya koymaktaydı. İslâm'ın ilk asırlarından itibaren dini ilimler başta olmak üzere,her alanda eğitim ve öğretime beşikler yapan Şam diyarında yetişen muhaddislerin telif ettikleri eserlerle hadis ilmine olan büyük katkıları inkar edilemez. Hicri VI. ve VII. asırlar da, ilmî geleneğin canlı ve verimli bir şekilde devam ettiği, sistemli bir şekil aldığı, o günün gelişen ve değişen şartlarına ayak uydurabildiği bir durumu sergiler. Bütün bunlar, hadis ilmi açısından olduğu kadar,İslam ilim tarihi yönünden de dikkatle üzerinde durulması gereken gelişmelerdir. Bu iki asır içinde dâru'l-hadislerde görülen değişme ve gelişmeler, uygulanan eğitim ve öğretim programları, ilmi ortam ve hatta müesseselerin fiziki yönden geçirdiği merhaleler, günümüzde de merak konusu olmaya devam etmektedir. Bilhassa dâru'l-hadisler konusunda ilk döneme ait müstakil ilmi çalışmaların bu zamana kadar yeterli seviyede yapılmamış olması bir eksiklik

olarak göze çarpmaktadır. Böyle bir konuyu çalışma alanı olarak seçmemizde, bu eksikliği görmemizin etkisi olmuştur.

İlk defa resmî bir müessese olarak h.VI. asırda Dimaşk'ta kurulan dâru'l-hadislerin gelişimi yine bir asır sonra aynı yerde olmuştur. Haliyle bu iki asrı dâru'l-hadisler için doğuş ve gelişme dönemleri olarak nitelemek mümkündür. Zaten bu asırlarda Dimaşk'ta inşa edilen dâru'l-hadislerin diğer İslam beldeleri için örnek teşkil ettikleri bilinen bir gerçektir. Dimaşk'ta da en fazla bu iki asırda dâru'l-hadis bina edilmiştir. Sanraki asırlarda bu yörede tek tük dâru'l-hadis kurulduğunu görüyoruz. İşte biz bu iki asrı, ilgili müesseselerin doğuş ve gelişme bölümlerini nazar-ı dikkate alıp ilk dönem olarak niteleyerek, “Dâru'l-Hadis Müessesesinin Ortaya Çıkışı ve ilk Dönem Dimaşk Dâru'l-Hadisleri” adı altında inceleme konusu yaptık.

Araştırmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İslâm öğretim müesseseleriyle hadis öğretim metodlarına işaret edildi.

Birinci bölüm, hicri VI ve VII.asırlarda Dimaşk'ın siyasî, sosyal, ilmi ve kültürel yapısının yanında hadis ilmini öğreten müesseselere ayrıldı.

İkinci bölümde ise, ilgili ikiasırda Dimaşk'ta hüküm süren İslâm devletleri zamanında kurulan müstakil dâru'l-hadisler, kuruluşları ve muhaddisleri konusu Bu bölümde on üç adet dâru'l-hadis tanıtılırken, bu dâru'l-hadislerde göreve almış otuz üç tane muhaddisin biyografileri verildi. Dâru'l-Kur'anlarla birlikte hizmet veren dâru'l-hadisler (dâru'l-Kur'an ve'l-hadis) inceleme dışı bırakıldı.

Çalışmamamızın sonunüa, araştırmalarımız esnasında edindiğimiz, konuyla ilgili resim, plan ve haritalar ilave edildi.

İnceleme konumuza dair döküman toplamak ve yerinde tedkiklerde bulunmak üzere 1992 başlarında Dimaşk'a yaptığımız yolculuk ve buradaki altı aylık çalışmamız, mevzuu yakından tanımamıza ve bu konuda yapılan araştırmaları yerinde görmemize imkan sağladı. Zâhiriyye Kütüphanesi'nde (şimdi Esed Kütüphanesi içinde), dâru'l-hadislerde muhaddis olarak görev yapan ulemamızın el yazması eserlerine ulaşabilmek dahası dokunabilmekse, hayatımızın güzide bahtiyarlıklarındandır.

Zâhiriyye ve Esed kütüphaneleri, Mecme'u'l-Lüğati'l-Arabiyye ve Fransız Araştırma Enstitüsü kütüphanelerinde yaptığımız çalışmalar, bu tezin imkanlar

ölçüsünde daha derli toplu olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynadı.

Bu araştırma, nihâî hedefi gözeten bir çalışma değil, bilâkis konuyu belli bir merhaleye getirme gayesi gütmektedir. Siyâsi boyutu sebebiyle şimdilik yabancıların istifadesine sunulmamış bulunan Suriye Devlet Arşivlerine girilmekle elde edilebilecek tarihi vesikalar, konunun bütün yönleriyle incelenmesine ve daha doyurucu, gerçeği daha çok yansıtıcı, mükemmele daha yakın çalışmalar yapılmasına vesile olabilir.

Çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyip bana yepyeni ufuklar belirleyen tez danışmanım muhterem hocam Y.Doç.Dr.Raşit Küçük'e, konuya eğilmemde daima teşviklerini gördüğüm hocalarım Prof.Dr.Yaşar Kandemir ile Prof.Dr.İsmail Lütfi Çakan'a, Suriye 'de çalışmalarım esnasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Dımaşk Şeri'a Fakültesi Hadis Anabilim dalı başkanı muhterem hocam Prof.Dr.Nureddin İtr'a ve tezde emeği geçen bütün arkadaşlarıma şükranlarımı takdim etmeyi, yerine getirilmesi gerekli önemli bir vazife addediyorum.

Abdullah Hikmet ATAN

Eylül 1993

İstanbul

KAYNAKLAR

Konumuzla ilgili müracaat ettiğimiz kaynaklar, bihlhassa hicri VI ve VII. asrın içerisinde yaşamış müverrihlerin kaleme aldıkları kaynak kitaplar ile, bu asırlardan günümüze kadar yazılmış, dâru'l-hadislere dair dökümanları ihtiva eden eserlerdir. Bu kaynakları, genel tarih kaynakları, dâru'l-hadislere özel kaynaklar ve terâcime dair kaynaklar olmak üzere üç maddede değerlendirebiliriz.

I. GENEL TARİH KAYNAKLARI :

Bu kabil eserlerde konumuz, tarihi olayların akışı içerisinde zekredilmekte, dâru'l-hadislere ait bilgiler, özel bir bölümde değil senelere serpiştirilerek verilmektedir.

Sıbt b.el-Cevzi adı ile maruf Yusuf b.Kızıoğlu (ö.654/1256)'nin Mir'atü'z-zamân fî târihi'l-a'yân isimli 40 ciltten müteşekkıl kıymetli eserinde bilgiler, ilgili seneler içerisinde dağınık olarak var almaktadır. Mahtut olarak başta İstanbul olmak üzere çeşitli İslâm kùltür merkezlerindeki kùtùphanelerde bulunan eserin 495 ile 654 seneleri arasındaki olayları kapsayan 8. cildinin tıpkı basımı 1907 yılında Şikago'da yapılmıştır. Kendisinden sonra yazılan bir çok esere kaynak olması, onun önemini arttırmaktadır.

Bu eserden sonra istifade edilen önemli diğér bir kaynak da Ebû Şâme (ö.665/1266)'nin Ravzateyn isimli eseriyle, bu eserine yine kendisinin yaptığı zeylidir. Nûriyye ve Salâhiyye devleti zamanında vukû bulan tarihî olayları ihtiva eden eserde konumuzla ilgili malumata, bu olaylar içerisinde yer yer temas edilmektedir. 1974'de Beyrut'da iki ayrı cilt olarak basılmıştır.

Bu neviden olmak üzere İbn Kesir (ö.774/1372)'in meşhur eseri el-Bidâye ve'n-nihâye, kendisine sürekli müracaat ettiğimiz kıymetli bir kaynaktır. Eser, kendisinden sonra yazılan İslâm tarihine dair kitaplara kaynak olmak suretiyle önemini daima korumuştur. 14 cilt halinde, bir de fihrist cildi eklenerek 1987'de Beyrut'ta basılmıştır.

II. ÖZEL KAYNAKLAR :

Bu konuda yazılan en kapsamlı eser, şüphesiz Nuaymî (ö.927/1520)'nin ed-Dâris fî târihi'l-medâris'idir. Dımaşk'ta bulunan medrese, hangâh, ribât, türbe, mescid nevinden her ne varsa hepsini bünyesinde toplayan ansiklopedik bir eserdir. Kendisinden önce yazılan bütün tarihi kaynaklara ulaşması ve onlardan nakillerde bulunması ona, elden düşürülmeyecek bir eser hüviyeti kazandırmıştır. Eser, Ca'fer el-Hısnî'nin tahkiki ile iki cilt halinde Dımaşk'ta basılmıştır.

İkinci kaynak İbn Tûlûn (ö.953/1546)'un el-Kalâidü'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihiyye'si'dir. Dımaşk Sâlihiyye'de bulunan medrese, ribat, zaviye, türbe, ve mescid gibi müesseselerle bu bölgede yetişen ulemayı tanıtan kitap, bu konuda yazılmış kıymetli bir eserdir. O, Sâlihiyye'de bulunan dâru'l-hadisler içerisinde Medresetü'l-Âlime'yi zikretmektedir. Oysa ki bu müessese, Nuaymî ve diğerleride medrese olarak geçmektedir. Bilhassa İbn Kesîr'in bu müesseseden bir Hanbelî medresesi olarak bahsetmesi, İbn Tûlûn'un hataya düştüğü intibahı uyandırmaktadır. Kaldı ki İbn Tûlûn, hocası Nuaymî kadar da müdekkik bir müellif değildir. Eser iki cilt halinde Muhammed Ahmed Duhmân tahkikiyle Dımaşk'ta basılmıştır.

Bir diğer eser, Abdülkâdir Bedrân (ö.1346/1927)'ın Münâdemetü'l-etlâl ve müsâmeretü'l-hayâl isimli eseridir. Bu eser, Dımaşk'taki ilim müesseselerini anlatan önemli bir kaynaktır. Bilhassa müesseselerin son durumları hakkında malumat vermesi, eserin orijinal tarafını teşkil eder. 1960 yılında Dımaşk'ta basılmıştır.

Dımaşk el-Mecmeu'l-İlmî'l-Arabî müessesesinin uzun süre müdürlüğünü yapmış Muhammed Kürd Ali'nin altı cilt halinde Dımaşk'ta basılan Hıdatu's-Şâm isimli eseri, İslâm kültürünün bu mıntıkada parlamış ürünleriyle sergilemesi açısından fevkalade ilmî değeri haizdir. Dâru'l-hadisler de bu eserin altıncı cildinde bir bölüm olarak ele alınmıştır.

Çağdaş müverrihler arasında yer alan Ekrem Hasan el-Ulebî Hıdatu Dımaşk'ında dâru'l-hadisler için bir bölüm ayırarak mevcut dökümanları özet olarak mümkün mertebe bir araya getirmeye çalışmıştır. Yapılan çalışmaları

tenkitçi bir nazarla inceleyen ve süzgeçten geçiren müellif, bu yolla eserinde orijinalliği temin etmiştir. Dimaşk'taki ilmî müesseselerin yanısıra çarşıları, hanları, hamamları ve caddeleri resimleriyle ihtiva eden eser, 1989 yılında basılmıştır.

Bu eserlerin yanısıra Muhammed Edîb Takıyyuddîn el-Hısnî (ö.1358/1939)'nin Müntehabât et-tevârih li-Dimaşk'ı, Ahmed Muhammed Duhmân (ö.1408/1987)'in Fî rihâbı Dimaşk'ı, Salâhuddîn el-Müneccid'in Mecma'i'l-İlmi'l-Arabî dergisinde yayınlanan bir takım makaleleri, ilgili dâru'l-hadislerin bir kısmını ihtiva eden kaynaklardandır.

Yabancı dilde yazılmış eserler arasında Fransız müsteşrik Jean Sauvaget'in Repertoire'si 16 cilt halinde, İslâm aleminde mevcut olan ilmî müesseselerin kitabelerini net bir biçimde bize aktaran kıymetli bir kaynaktır. Bazı dâru'l-hadislerin kitabelerini tesbitte bu eseri kullandık.

Yine Nikita Elisseeff'in "Les monuments de Nur Ad-dın" isimli makalesiyle, J.Gilbert'in "Institutionalization of Muslim" isimli makalesi, bazı dâru'l-hadisler hakkında kıymetli bilgileri ihtiva etmektedir.

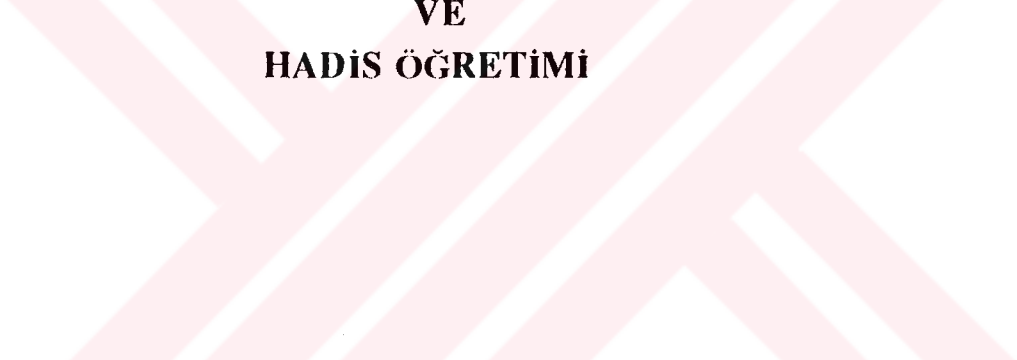
Hüseyin Vennân'ın 1990 yılında Kayravan'da basılan "Dûru'l-hadis fi'l-âlemi'l-İslâmî" isimli eseriyle, Abdürrezzâk Muâz'ın aynı sene Fransa Provence Üniversitesinde hazırladığı "Les Madrasas De Damas Et D'al-Salıhiyya depuis la fin du V/XI e siecle jusqu'au milieu du VII/XII e siecle" isimli doktora tezinde konumuzla ilgili kayda değer malûmata rastlanmamıştır.

III. TERÂCİME DAİR KAYNAKLAR :

Yukarıda geçen kaynakların yanısıra, dâru'l-hadislerde görev yapmış muhaddisleri tanıtırken terâcime dair meşhur kaynak eserler kullanılmıştır. Bunlar arasında İbn Hacer'in Dürer'i, İbn Hallikân'ın Vefeyât'ı, İbn Kesîr'in Bidâye'si, İbn Tağrıberdî'nin en-Nücûmu'z-zâhire'si, İbnü'l-İmâd'ın Şezerât'ı, Kütübî'nin Fevâtü'l-Vefeyât'ı, Subkî'nin Tabakât'ı, Zehebî'nin İber'i, Siyer'i, Tezkiretü'l-huffâz'ı zikredilebilir.

GİRİŞ

**İSLÂM ÖĞRETİM MÜESSESELERİ
VE
HADİS ÖĞRETİMİ**

I. İSLÂM ÖĞRETİM MÜESSESELERİ :

Eğitim ve öğretim, İslâm dininde üzerinde titizlikle durulan iki önemli kavramdır. İnsanı arzu edilen seviyeye ulaştırdığı için eğitim ve öğretime önem verilmiştir. Genel manada eğitim şöyle tarif edilmektedir, "Her neslin kendisinden sonra gelecek olanlara o güne kadar ulaşılmış gelişme merhalesini korumak ve mümkünse yükseltmek niteliğini kazandırmak amacıyla verdiği kültürdür"¹. Günümüz eğitimcileri öğretim için, "öğrenmenin gerçekleşmesi ve bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan süreçlerin tümüdür" ifadesini kullanmaktadırlar².

Bu girişten sonra İslâmî eğitime bir göz atalım. "İslâm eğitiminin nihâî hedefi; ferdin toplumsal ve geniş anlamıyla insanlık seviyesinde Allah'a tam olarak itaat etmesinin gerçekleştirilmesi olayı altında saklı bulunmaktadır"³. İslâm'da eğitimin amacı, iyi bir insan meydana getirmektedir⁴. O da tam manasıyla Allah'a ibadet eden, hayat düzenini onun emirlerine göre kuran ve imanla onu uygulayan fazilet sahibi (insanın yetiştirilmesiyle mümkün olabilecektir⁵.

Ferdin eğitiminden sorumlu olan ve bu agaye ile tesis edilen içtimai müesseselerin başında okul gelir. Okul, plânlı ve programlı bir müessese olarak bireyin gelişmesinde etkilidir. Ferdin okulda planlı ve programlı bir şekilde yetişmesi, toplumun da planlı ve programlı olmasına yardımcı olacaktır. Olaya böyle bakıldığında okul, iyi bir toplumun gelişmesinde önemli bir müessese olarak görülür⁶. Adına ister okul, ister medrese densin, öğretim müesseseleri, bu fonksiyonu üstlenen sosyal müesseseler olup, toplumun isteklerine cevap vermek durumundadırlar.

1 Lester Smith, Çağdaş Eğitim, s.7.

2 Fatma Varış, Eğitim Bilimine Giriş, s.29.

3 Eşref, İslâm Eğitiminde Yeni Ufuklar, s.13.

4 Attas, İslâmî Eğitim, s.19.

5 Fatma Varış, Eğitim Bilimine Giriş, s.4

6 Attas, İslâmî Eğitim (Camcum'un eseri sunuşu), s.7

İslâm toplumunda bulunan öğretim müesseselerini bu açıdan değerlendirdiğimizde, gaye ve fonksiyonlarını rahatlıkla tesbit edebiliriz.

Burada, İslâm öğretim müesseselerinin tarihi seyrine kısaca temas etmek istiyoruz.

A. EVLER :

Mekke dömeminde Hz.Peygamber (s.a.) öğretim için kapalı alan olarak evleri tercih etmiş, eğitim ve öğretim faaliyetlerini hicrete kadar evlerde yürütmüştür. Buradan hareketle evleri, tam teşekküllü müessese kapsamı dışında tutarak İslâm öğretim müesseselerine geçişte önemli bir boşluğu dolduran ve o günün ihtiyaçlarına cevap veren öğretim mekanları olarak değerlendirebiliriz.

İlk ayetin inmesiyle başlayan peygamberlik vazifesi, İslâm'a daveti emreden ayetlerle ⁷ yeni bir boyut kazanmış, üç sene müddetle tebliğ vazifesi, gizli olarak Erkam b.Ebî'l-Erkam⁸'in evinden yürütülmüştür. Bu evde Hz.Peygamber ve arkadaşları, Allah Teala'nın İslâm dinine açıkça davet emrine⁹ kadar ibadetle meşgul olurlarken ¹⁰ yürütülen tebliğ faaliyeti ile de bir çok kişi müslüman olmuştur. Bunlardan kırkıncısının Hz.Ömer (ö.23/643) olduğu nakledilir¹¹. Daha sonra Erkam, Safâ'daki bu evi çocuklarına tasadduk etmiş, sonraki yıllarda bu ev öğretim kasdıyla kullanılmıştır ¹².

B. MESCI DLER :

Dünya üzerinde inşa edilen tam teşekküllü ilk mescid Peygamber mescidi (Mescidü'n-Nebî) dir. Müslümanları çok erkenden mescid inşasına sevkeden sebep, şahıs evlerinin kendilerine dar geleceğini hissetmiş olmaları ve bunların gönüllüleri ibadet etme ve birbirleriyle buluşma hürriyetini onlara

⁷ el-Müddessir (74), 1-5.

⁸ Hayatı için bkz. İbnü'l-Hacer, İsâbe, I, 26.

⁹ el-Hicr (15), 94; eş-Şuarâ (26), 214.

¹⁰ Halebî, Sîre, I, 456-457.

¹¹ Hâkim, Müstedrek, III, 574-576.

¹² Hâkim, a.g.e., III, 575.

bahsetmemesidir. Bu noktadan hareket ederek mescid inşa etmişler ve ona beytullah=Allah'ın evi ismini vererek oraya girenlerin belki de izin ve müsadeye ihtiyaç duymayacaklarına işaret etmek istemişlerdir ¹³.

Hız.Peygamber'in Medine'ye hicretinde devesinin çöktüğü arsaya bina edilen¹⁴ bu mescidin bir çok fonksiyonu üstlendiği kaynaklarda zikredilir¹⁵. Bunların içerisinde ibadet ve eğitim yönü ağırlık teşkil eder. "Câmi mü'minlerin, namaz kılmak için Peygamber (s.a.)'in etrafında toplandıkları bir yer idi ¹⁶; bu vaazlarda ¹⁷ Hız.Peygaber mü'minleri Allah'a itaate davet ettiği gibi¹⁸, cemaatin ictimai hayatı ile alakalı nizamlar da koymakta¹⁹ ve bu şekilde dini ve siyasi müslüman topluluğunu idare etmekte idi"²⁰. Genelde kendisine sorulan sualler²¹ bu ders halkalarında cevabını bulur, o dönemde mescid, daimi talebeleriyle (Ehlu's-suffa) adeta bir medrese hüviyetini aksettirirdi.

Bu gelenek, sonraki asırlarda medreseler kurulmuş olsa da bozulmayıp yüzyılları aşarak günümüze kadar Peygamberi bir sünnete uymak şeklinde itinayla korunmuş, ancak rağbet ve talebeler, zamana göre değişiklik göstermiştir.

C. MEDRESELERİN ORTAYA ÇIKIŞI :

İslâm toplumu geliştikçe, ihtiyacı karşılamak üzere kurulan müesseselerin yetersizliği ortaya çıkarken, daha geniş ve kapsamlı müesseselerin gerekliliği anlaşılmıştı. Öğretim alanında da bu durum geçerliydi. İslâm'ın ilk devirlerinde yapılan öğretim, sonraları yavaş yavaş medreselere kaydı. Bununla beraber

13 Ahmet Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi, s.96.

14 Geniş bilgi için bkz.İbn Sa'd, Tabakât.I, 239-241; Buhârî, Salât, 48, 62; İbn Kesîr, Bidâye, III,213-219; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II,767-768.

15 Peygamber mescidinin üstlendiği fonksiyonlar için bkz.Pedersen, "Mescid" mad.. I.A..VIII,1-119; Hamîdullah. a.g.e.,II,825-828.

16 Bkz. İbn Mâce, İkâme,111-134; Fiten,33.

17 Bkz.Buhârî,İlm,26; Müslim, İmân, 8; Cum'a,34.

18 Bkz.Ebû Dâvûd,Cum'a,30.

19 Bkz.Buhârî, l'tisâm,16; Ebû Dâvûd. Cum'a,26; İbn Mâce,Talâk,8,27.

20 Pedersen,a.g.e.,VIII,4.

21 Bkz.Müslim, İmân,8;Ebû Dâvûd,Cum'a,36.

camiler yine eskisi gibi öğretim merkezi olma durumlarını kaybetmediler²².

Zamanla ilme olan rağbetin artması, ilimlerin tekamülüyle beraber ders programlarının genişlemesi, artan İslâmî ilimlerin belli bir düzen içinde öğretilmesi icab edince, ibadet yerleri dışında öğretim yapmak için ayrı binalar yapılmaya başlandı²³. Yine ilimlerin gelişme göstermesiyle ortaya çıkan ve münakaşaya dayanan kelâm, cedel, münazara gibi ilimlerin camilerin derûnî atmosferine zıtlık arzemesi de medreselerin ortaya çıkmasında sayılabilir sebeplerdendir²⁴.

Hicri V.asırda göze çarpan Ehl-i Sünnet aleyhine yürütülen Şi'a propagandalarına karşı koyuşu sistemli biçimde temin edebilmek ve gerçek dinin tatbikini sağlayabilmek için Ehl-i Sünnet inaçlarını yaymak maksadıyla Selçuklular tarafından medreselerin kurulduğunu görüyoruz²⁵.

"Müslüman tarihçiler, medresenin tarihini yazmakta güçlük çekmektedirler. Medreseyi Nizâmülmülk²⁶ (ö.485/1092)' ün kurduğu ileri sürülmekte ise de, Makrizî (ö.845/1441) ile Suyûtî (ö.911/1505) ondan önce medreseler bulunduğunu söylüyorlar. Fakat Nizâmülmülk'ün gayret ve heyecanı merdrese için yeni bir gelişme devrinin başlangıcı olmuştur"²⁷. 459/1067 tarihinde Bağdat'ta inşa edilen Nizamiye Medreselerinin devlet tarafından maddi-manevi yardım görüp sarayca himaye edilmesiyle gerek teşkilat ve gerekse öğretim bakımından o çağın diğer eğitim kuruluşlarından çok üstün oldukları bir gerçektir²⁸. Nizâmülmülk'ün kurduğu medrese tipi, yani talebeleri yedirip içirip barındıran mektep tipi, bundan sonra revaç buldu²⁹.

Medreseler, V.hicri asrın ikinci yarısı ile VI.hicri asrın sonları arasındaki dönem, dâru'l-Kur'an, dâru'l-hadis, ribât, hangâh v.b.türleri ile, İslâm'ın hakim olduğu geniş topraklar boyunca yayılma gösterdiler. Merv, Nisâbur, Buhâra, Semerkand, Kahire, Bağdat, Dimaşk, Musul, Halep, İskenderiyye, Kudüs,

22 Mustafa Bilge, İlk Osmanlı Medreseleri, s.1.

23 a.mlf.a.g.e.,s.2.

24 Ahmed Çelebi,İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi,s.109.

25 Ahmed Çelebi, a.g.e., s.110-111; Dâvud Cevdet, Medâris Asrûniyye, s.6.

26 Hayatı için bkz.Zehabî, Siyer,XIX,94-96.

27 Pedersen, "Mescid" mad.,İ.A.,VIII,51.

28 Ziya Kazıcı, İslâm Müesseseleri Tarih, s.220.

29 Pedersen, a.g.e.,VIII,51.

Mekke, Medine, Kurtuba sesini, binlerce ilmi müessese ve ulemâdan kalabalık bir güruhu yetiştirmekle bütün dünyaya duyurdu. Bu şehirler, ulemânın uğrak yeri olurken, İslâm vatanının doğusundan batısına ilim öğrenmek kasdıyla seyahat eden tableleler, bunlara her türlü imkanı seferber eden yöre halkının samimi gayretleri goziendi. Bu ilmi müesseselerin sadece büyük İslâm şehirlerine münhasır kalmayıp küçük yerleşim alanlarında da yaygınlık göstermesi konuya verilen ehemmiyeti sergilemektedir³⁰.

II. HADİS ÖĞRETİMİ :

A. HADİS ÖĞRETİM METODLARI :

Adına "tahammulu'l-hadis" de denen hadis öğretim metodları, hadislerin hangi yollarla muhaddislerden alındığını ve hangi şekillerde nakledildiğini anlatan önemli bir konudur. Bu metodlara kısaca temas edelim.

1- Sema' :

Talebinin doğrudan doğruya hocasının ağzından hadis işitmesidir. Bu da, ya imlâ (hoca okur talebe yazar), ya da imlâ olmaksızın hadis rivayeti şeklinde iki kısma ayrılır. Hadis ulemasına göre sema' metodu, diğerleri arasında en kuvvetli metoddur³¹.

2- Kıraat :

Bir adı da "arz" (sunmak, ortaya koymak) dır. Okuyanın ezberinden veya elindeki bir kitaptan hocasına (şeyh) okumasıdır". Hadis alma metodlarından güvenilir bir metoddur. Ancak bir önceki metodun (sema') ayarında olup olmadığı konusunda ihtilâf edilmiştir³².

30 Dâvûd Cevdet, Medâris Asrûniyye, s.5.

31 İbnu's-Salâh, Mukaddime, s.132.

32 İtr, Menhecû'n-nakd, s.214.

3- İcâzet :

"Şeyhten işitme veya şeyhe sunma olmaksızın bir muhaddisin rivayet ettiği hadislerin tamamını veya bir kısmını öğrencinin (tâlib) rivâyet etmesine izin vermesidir"³³. Ulemanın çoğunluğu bu yolla rivayete izin vermişlerse de hocadan işitmediklerini işitmişcesine rivayete göz yummanın doğru olmayacağı şeklinde itirazlar yapılmıştır. İcâzetin bir çok şekilleri vardır. Bu şekillere göre ulemâ tarafından değerlendirmeye tabi tutulmuştur³⁴.

4- Münâvele :

"Şeyhin talebeye, kendisinden rivayet etmek üzere, bir hadis kitabını veya sahifesini vermesidir"³⁵. Münavelenin kuvvet ve zayıflık bakımından birbirinden farklı bir kaç çeşidi vardır³⁶.

5- Mükâtebe :

"Muhaddisin talebesine bir şey yazıp göndermesidir". İcazetli ve icazetsiz olmak üzere iki kısma ayrılır³⁷.

6- İ'lâm :

"Şeyhin öğrencisine, bir hadis veya kitabı falan şahıstan işittiğini, kendisinden rivayet etmesine izin vermeksizin bildirmesidir"³⁸. Bu yolla rivayet câiz görülmüştür.

33 Müctebâ UÇİUR,Hadis Terimleri Sözlüğü,s.142.

34 Bkz.Subhî Salih, Hadis İlimleri, s.76-77.

35 İtr, a.g.e.,s.217.

36 Bkz.Subhî Sâlih, a.g.e., s.77-78.

37 İtr, a.g.e., s.218-219.

38 Suyûtî, Tedribu'r-râvî, II,55-56.

7- Vasiyyet :

"Hadis alma yollarından zayıf bir yoldur. Muhaddisin ölüm döşeginde veya yolculuğa çıkarken kitaplarının bir şahsa verilmesini vasiyyet etmesidir" ³⁹. Selef âlimleri vasiyyeti ilâma benzeterek bir nevi münavele gibi görüp bu yolla rivayeti mübah saymışlarsa da tahammulul-hadis şekillerinin en zayıfı olduğunu da söylemişlerdir⁴⁰.

8- Viâdet :

"Bir şahsın görüşüp yazısına âşina olduğu, kendini iyice tanıyıp itimat ettiği bir şeynin hattıya yazılmış bir hadis bulmasına vicâdet denir ⁴¹. Bu durumda o kimsenin, şeyhten bulduğunu hikaye yolu ile rivayet etmesi gerekir. Ahmed b.Hanbel (ö.241/855)' in Müsned'inde sıkça geçtiği üzere oğlu Abdullah (ö.290/903)' ın "Babamın hattıyla bulduğuma göre: Falanca bize nakletti" diyerek hadisi ziktretmesi buna misal teşkil eder ⁴².

B. HADİS ÖĞRETİM MÜESSESELERİ :

1. Hadis Meclisleri :

Hız.Peygamber (s.a.), Allah'ın kendisine verdiği tebliğ vazifesini⁴³ yerine getirirken kâmil bir eğitici ve öğretici gibi davranmış, takip ettiği metodlar ile asırlar boyu İslâm eğitimcilerine nümune teşkil etmiştir. Mescidin projelendirilişinde özel konuma sahip suffa yahut zulla (üstü örtülü yer, gölgelik) adıyla geniş bir oda, aynı zamanda İslâm eğitim tarihinde hususî bir mevkiyi işgal eder. Zira "suffa ilk İslâm üniversitesidir. Bizzat Rasulüllah (s.a.) burada dersler vermiştir⁴⁴." Sahâbiler de sabah namazından sonra halka halka oturup, Kur'an-ı

³⁹ ITR,a.g.e.,s.220.

⁴⁰ Subhî Sâlih, Hadis İlimleri,s.81.

⁴¹ Subhî Sâlih, Hadis İlimleri, s.82.

⁴² Ahmed Muhammed Şâkir, Bâis, s.122.

⁴³ el-Mâide (5),5.

Kerim tilâvet etmişler, ferâiz ve sünneti öğrenmekle meşgul olmuşlardır ⁴⁵. Abdullah b. Amr (ö.65/684)'ın rivayet ettiği bir hadiste, Hz.Peygamber bir gün mescidde bir Kur'an okuyup zikirle, diğeri ilmi müzakere ile meşgul olan iki halkayla karşılaşmış ve onların meclisine katılarak şöyle buyurmuştur: "Hepsi hayır üzereler. İşte şunlar Kur'an okuyor, Allah'a niyazla meşgul oluyorlar. O da onlara ister verir ister vermez. İşte şunlar da ilim öğreniyorlar ve öğretiyorlar. Ben de ancak öğretici olarak gönderildim"⁴⁶.

Hız.Peygamber'in vefatından sonra Medine'yi terkeden bir çok sahabe gittikleri yerlerde ilim halkaları kurmuşlar ve Rasûlullah'tan aldıkları ilmi aktarma yolunda güçlü mesafeler almışlardır. Bunlardan biri de Dimaşk'a yerleşip Dimaşk camisinde hadis okutan Ebu'd-Derdâ (ö.32/652) dır ⁴⁷.

Sonraki nesillerde de aynı tarz hadis öğretim şekillerine raktlamaktayız. Genel olarak mescidlerde, özel olarak ulema evlerinde oluşturulan hadis meclislerinde hadis öğretiminin sürdürüldüğünü kaynaklardan öğreniyoruz ⁴⁸.

Bilhassa şehir meydanlarında ve büyük camilerde cuma veya salı günleri kurulan imla meclisleri, hicri X. asra kadar canlılığını muhafaza etmiş, devrin büyük muhaddisleri (mümlî), bu tür hadis meclislerinde öğrencilerine (müstemlî) hadis yazdırmışlardır. Bunların neticesinde de, hocanın imlası üzerine, talebenin yazdıkları "emâlî" (imlâ'nın çoğulu) kitapları ortaya konmuştur ⁴⁹.

Meselâ hicri III.asrın başında bir genç alim olarak Basra'ya gelen Buhârî (ö.256/869) oradaki camide binlerce talebenin iştirak ettiği ilim halkaları oluşturdu ⁵⁰. Yine aynı asırda Şafi'î (ö.204/819)'nin bir talebesi Kahire İbn Tâlûn Camii'nde hadis tedrisinde bulunuyordu ⁵¹.

Böylece hadis çalışmaları için özel müesseseler kuruluncaya kadar, dini ilimlerde olduğu gibi hadis ilminin öğretimi de muhaddislerin camilerde geniş

44 Buhârî, İlm,8; Salât,84; Ebû Dâvûd, İsti'tizân, 29; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II,68.

45 Okîç,Bazı Hadis Meseleleri,s.101.

46 İbn Mâce, Mukaddime,229.

47 a.mlf.Mukaddime,223.

48 Bkz.Okîç,Bazı Hadis Meseleleri,s.101.

49 a.mlf.,a.g.e.,s.94-99,102-104.

50 Hatîb, Târih, II,16-17; Sezgin,"Dâr al-Hadîth" mad.,Encyclopedia of İslâm,II,125.

51 Suyûtî, Hüsnü'l-muhâdara, I,182.

kitlelere, hocaların özel evlerde ve kendi evlerinde az bir topluluğa bilgi aktarması şeklinde gerçekleştirildi ⁵².

2. Hadis Medreseleri (Dâru'l-hadisler) :

Her asırda daima güzeli arayan İslâm ümmeti, ihtiyaçları beklemeksizin daha iyi ve daha güzeli bulmak suretiyle kaliteyi her zaman zorlamıştır. Belki de bu zihneyet "Allah (c.c.) güzeldir ve güzeli sever" ⁵³ hadisinin gereklerindendir. Dâru'l-hadis işte bu anlayışın güzide bir mahsulüdür. Elbette toplum olarak bu çeşit müesseselere ihtiyaç duyulmuştur ve asırlar sonra ortaya çıkmalarında bu ihtiyaçların büyük rolü olmuştur.

İslâm aleminde Kur'ân'ı okutmak ve öğretmek ve ezberletmek için Dâru'l-Kur'ân'lar açıldığı gibî ⁵⁴ Hz.Peygamber'in sözlerini, fiillerini ve takrirlerini öğretmek, belletmek ve onun gittiği yoldan gitmeyi göstermek için de dâru'l-hadisler açılmıştır. Kur'an'ın manası anlaşılmağa lüzum görülmeksizin ezberletildiği, ancak türlü türlü okunuş şekilleri belletildiği halde hadis öyle değildir. Hadisi öğrenmek; manasını anlamaya ve dolayısıyla kuvvetli lisan bilgisine bağlı idi. Bu ise ancak medreselerde okunan dersleri belleyip icazet aldıktan sonra mümkün olabilirdi. Bu bakımdan dâru'l-hadisler medreselerden yüksek bir ihtisas müessesesi idi ⁵⁵.

Arapça'da "dâr" () kelimesi, içinde oturan ev (mesken) ve mahal için kullanılmaktadır. Çoğulu "dûr" () dur. İbn Cinnî bu kelimenin, birşeyin etrafında dönmek dolaşmak manasına gelen fiilinden geldiğini söylerken sebep olarak da içinde insanların çokca hareket ettiklerini göstermektedir. Sîbeveyh ise "bir topluluğun gelip yerleştiği her mekana dâr adı verilir" demektedir ⁵⁶. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bir çok ayette "dâr" kelimesi, dâru'l-âhiret ⁵⁷, dârusselem ⁵⁸, dâru'l-fâsikîn ⁵⁹, dâru'l-karar ⁶⁰, dâru'l-huld ⁶¹

52 Hatîb, a.g.e.,II,33; Sezgin, a.g.e.,II,125.

53 Hadis için bkz.Müslîm, İmân,147; İbn Mâce, Duâ,10; Ahmed b.Hanbel, IV,133,134,151.

54 Bkz. Nuaymî,Dûru'l-Kur'ân,s.12 (muhakkikin mukaddimesi); Kürd Ali,Hıtat,VI,67-69.

55 Osman Ergin,Türkiye Maarif Tarihi,I,122.

56 İbn Manzûr, Lisâni'l-arab,IV,295-301.

57 Bkz. el-Bakara (2),94; el-En'âm (6),32; el-A'râf (7),169;vd.

58 Bkz. el-En'âm (6),127; Yûnus (10),25.

59 Bkz. el-A'râf (7),145.

60 Gâfir (40),39.

61 Fussilet (41),28.

şekillerinde kullanılmaktadır⁶². Dâru'l-hâdis ise hadis ilminin tahsil edildiği yer manasına gelmektedir. Bununla da, cami ve evlerin dışında hadis ilimlerine has ihtisas medreseleri kastedilmektedir. İlk olarak hicri VI.yy.da, hadis öğrenimi için tahsis edilmiş müesseselere verilen bir isim olarak kullanılmıştır⁶³. Hadis kapsamına giren ne varsa bu müesseselerde okutulduğundan adına dâru's-sünne en-nebeviyye veya dâru's-sünne el-Muhammediyye de denmiştir⁶⁴. Nitekim Dımaşk Dâru'l-hadis en-Nûriyye'ye önceleri Dâru's-Sünne denilirken sonradan bu isimle anılır olmuştur⁶⁵.

Hadis ilminin ehemmiyeti dolayısıyla, ilk devirlerde büyük toplantılar (mecâlis) halinde verilen hadis derslerine, sonraki asırlarda bilhassa medreselerin kurulmasından sonra daha sistemli bir şekil vermek ihtiyacı hissedildiğinden dâru'l-hadisler tesis edilmeye başlandı⁶⁶. Bu müesseselerde hadise dair yapılan ilmi faaliyetler, müstakil olması hasebiyle, camilerde ve evlerde yapılan faaliyetlerden elbette daha verimli ve cazip idi⁶⁷. Sonra hadise dair gerek rivayet ve gerekse dirayet ilimlerinin çokluğu, bu müesseselerin doğmasını gerekli kılıyordu⁶⁸.

Dâru'l-hadisler, fıkıh medreseleri gibi siyasi ehemmiyeti haiz değillerdi. Nitekim bu neviden çok az binanın günümüze kadar gelebilmiş olması, fıkıh medreselerinde olduğu gibi aynı siyasi ehemmiyeti taşımadıklarını göstermektedir⁶⁹. Sayıca da fıkıh medreselerinden az bina edilmişlerdi. Mesela Nuaymî'nin saydığına göre, VI-VII ve VIII. hicri asırlarda Dımaşk'ta 130 tane fıkıh medresesi bulunuyorken, sadece 16 tane dâru'l-hadis mevcuttu⁷⁰. Yukarıda da temas ettiğimiz, dâru'l-hadislerin tesisinde fıkıh medreselerinin kuruluşuna sebep olan şî'î tesirini kırmak ve ehl-i sünnet mezhebini yaymak gibi siyasi sebepler rol oynamamıştır. Ancak sünneti toplum hayatına daha sistemli bir tarzda geçirmek ve tesirini toplumun geneline yaymak suretiyle bid'atlara hayat hakkı tanımamak gibi düşünce ve arzular bu projeye destek olmuştur denilebilir.

62 M.Fuâd Abdûlbâkî, Mu'cemu'l-müfahres, s.264.

63 Sezgin, "Dâr al-Hadîth", Encyclopedia of Islâm, II, 125.

64 Nâcî Ma'rûf, Neş'etü'l-medaris, s.15.

65 İbn Asâkir, Meclisân, s.17 (muhakkikin mukaddimesi); bkz. Tez metni, s.

66 Okiç, Bazı Hadis Meseleleri, s.105.

67 Sezgin, "Dâr al-Hadîth" Encyclopedia of Islam, II, 125.

68 Baltacı, "Dârü'l-Hadîsler", İslâm Medeniyeti, c.4, sayı 4, s.37, Ağustos 1980.

69 A.N.Abu, "el-Medrese fi'l-imâreti'l-Eyyûbiyye", Mecelletü'l-Havliyyât, c.24, s.76, 1974.

70 Bkz. Nuaymî, Dâris, I, 19-22.

Dâru'l-hadisler hicri IV.(m.10.) asırdan itibaren dâru's-sünne adıyla açılmaya başlandı. Buna da Nîsâbü'r şehri öncülük etti. İmam Subkî, Ebû Bekr b.Ahmed b.İshak es-Sıbgî (ö.342/953)'nin dâru's-sünnesini idare etmek üzere talebesi Müstedrek sahibi Hâkim en-Nîsâbü'rî'ye vasiyyet ettiğini haber vermektedir⁷¹. Bu da IV.asrın ilk yarısında dârus-sünnenin kurulmuş olduğuna delâlet eder. Hâkim'de hocasının vefatından sonra bu dâru's-sünneye ders okutmak üzere Ebû Ali Muhammed b.Hüseyin (ö.393/1003)'i tayin etmiştir⁷²Bu zâtın ders halkalarında bin civarında öğrenciden sözedilir. Pedersen İslâm Ansiklopedisine yazdığı "Mescid" maddesinde yukarıda zikri geçen dâru's-sünneyi Ebû Ali Muhammed b.Hüseyin'e nisbet etmekle yanlış yapmış ve Hz.Hasan'ın torunlarından olan bu zatın adını Hüseyinî olarak vermekle de ikinci bir hataya düşmüştür⁷³. Pedersen'den iktibasta bulunanlar da aynı hatayı tekrarlamışlardır⁷⁴ İbn el-Fûrek (ö.406/1015), Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî ve Rüknüddîn el-İsfehânî adına dâru'l-hadisler kurmuştur. Hâkim Biemrillah'ın hicri 400/1009'da Kahire'de kurduğu sünnî dâru'l-ilimde iki Mâlikî müderris, çevrelerine fıkıh ve hadis uzmanlarını toplamışlardır⁷⁵.

Dâru'l-hadisler, dâru'l-Kur'an'lar gibi ya müstakil idiler ya onlarla müşterek idiler, yahut da medreselerin bünyelerinde bir birim olarak çalışmaktaydılar. Meselâ Halep'teki Dâru'l-hadis es-Sehliyye'de dâru'l-kur'ân, dâru'l-hadis ve fıkıh beraber görmekteyiz. Bu müessese aynı zamanda câmi, dâru'l-Kur'ân, dâru'l-hadis ve bir Hanefî mezhebi medresesidir. Yine Mustansırıyye Medresesi'nde dâru'l-hadis, dâru'l-Kur'ân ve dâru't-tıbbın yanında bir bölümdür. Dâru'l-hadisler fıkıh medreselerinden müstakil olarak Nureddin Zengî ve sonrası açıldılar veya camilerde ders halkaları olarak kuruldular. Bağdad'ın batısındaki Kameriyye Camii'nde olduğu gibi⁷⁶. Özel olarak dâru'l-hadis ismini verebileceğimiz müessese, Nureddin tarafından kurulan Dâru'l-hadis en-Nûriyye⁷⁷'dir⁷⁸. bu dâru'l-hadis, İslâm müesseseleri tarihinde ilk olarak kurulduğu hemen hemen bütün müverrihler tarafından söylenmektedir⁷⁹. Ancak yukarıda da zikri geçen Nîsâbü'r'da Ebû Ali el-

71 Tabakât, IV, 159.

72 Sübkî, a.g.e., III, 149.

73 Bkz. VIII, 51.

74 Sezgin, "Dâr al-Hadîth", Encyclopedia of Islam, II,125.

75 Sezgin, "Dâr al-Hadîth" Encyclopedia of Islam,II,125.

76 Nâcî Ma'rûf, Neş'etü'l-medaris,s.15.

77 Geniş bilgi için bkz.Tez metni,s

78 Sezgin, "Dâr al-Hadîth" Encyclopedia of Islam,II,126.

79 Bkz.İbnü'l-Esîr, et-Târihu'l bâhîr,s.172; Ebû Şâme,Ravzateyn.I,23;Nuaymî,Dâris,I,98.

Hûseyin'nin hadis okutmak maksadıyla kurduğu müessesese, canlı bir misal olarak bu hususun hilâfını teşkil etmektedir. Nizâmülk'ün zamanından önce de dâru'l-hadis kurma adetinin bir hayli yaygın olduğu konunun mütehasşıslarınca belirtilmektedir.⁸⁰ Bu müesseseler, her ne kadar hadis okutulmak üzere kuruldukları söyleniyorsa da bunları, fertlerin özel gayretleri dahilinde meydana getirdikleri kuruluşlar olarak mütalâa etmek daha uygundur. Nizâmiyye Medreselerinin inşâ geleneğinden hareketle⁸¹, müessesese tarihi gözden geçirilecek olursa, Dimaşk'ta kurulan Dâru'l-hadis en-Nûriyye'yi, resmî, belli statü ve nizamnamelerle tam teşekküllü ilk dâru'l-hadis olarak nitelemek daha yerinde olacaktır.

Bu ilk dâru'l-hadisın açılmasını tarihçi ve muhaddislerin idare ettiği benzer diğer bir çok dâru'l-hadisın açılması takip etti. Bu durum daha çok Dimaşk ve komşu şehirlerde görüldü fakat kısa zamanda bütün İslâm âlemine yayıldı. Abdüllâtîf el-Bağdâdî (ö.629/1231) benzer bir dâru'l-hadîsi Musul da İbn Muhâcir Medresesi'nin alt katında kurdu⁸². 622'de Melik Kâmil Nâsirüddin Kahire'de Dâru'l-hadis en-Nûriyye'den esinlenerek bir dâru'l-hadis inşa etti⁸³. Dâru'l-hadis el-Kâmiliyye adı verilen bu dâru'l-hadisın başına Ebû'l-Hattâb b.Dihye getirildi. Makrizî 806/1403 yılında başına çocuk denebilecek kadar genç bir karacahilin getirilmesiyle bu müessesenin çöktüğünü söyler⁸⁴. İbn Dıkmak (ö.845/1441) zamanında Kahire'deki yetmiş üç medresinin ikisi dâru'l-hadisti. Mücîrüddin'e göre (ö.927/1521) Kudüs'te medreselerin sayısı 40'ın üzerindeydi. Bir tane dâru'l-hadis ve bir tane de dâru'l-Kur'ân vardı⁸⁵. Hicrî VII. asrın ikinci yarısında Konya'da tesis edilen İnce Minâre Dâru'l-hadisi zikre şayandır. Böylece dâru'l-hadisler Arap âleminin hudutlarını da aşır Selçuklulara ve daha sonraki asırlarda Osmanlı devleti vasıtasıyla Anadolu'dan Rumeli'ye ve hatta Macaristan'a kadar yayılma göstermiştir⁸⁶.

Son iki ya da üç asırda medrese gibi dâru'l-hadisler de genelde bir eğitim müessesesi olarak ehemmiyetlerini kaybetmişlerdir⁸⁷.

80 Pedersen, "Mescid mad.", I.A., VIII, 51.

81 Bkz. Tez metni, s.

82 İbn Ebî Usaybi'a, Uyûnu'l-enbâ, II, 204.

83 İbn Hallikân, Vefeyât, V, 81.

84 Bkz. Makrizî, Hitat, I, 195.

85 Sezgin, "Dâr al-Hadîth", Encyclopedia of Islam, II, 126.

86 Evliyâ Çelebi, Saray Bosna'da gördüğü 10 tane dâru'l-hadisten bahsetmektedir, Seyehatnâme, V, 431; Okiç, Bazı Hadis Meseseleleri, s. 107.

87 Sezgin, a.g.e., II, 126.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİCRÎ VI. VE VII. ASIRLARDA DİMAŞK

I. SİYÂSİ VE SOSYAL HAYAT :

A. SİYÂSİ DURUM :

Hicrî VI.ve VII. asırlarda Dımaşk, müteaddit defalar el değiştirmiştir. " Hicrî VI. asırda (m.12.asır), Anadolu hariç, Selçuklu ülkesinin diğer bütün kesimleri, Selçuklu sultan ve emirlerinin hizmetlerine almış oldukları komutan (atabeg)⁸⁸ ların elinde bulunuyordu"⁸⁹ . Bu komutanlardan Tuğtekin (ö.522/1128), gerçekte müstakil bir hükümdar olarak, Dımaşk'a yarım asır müddetle hükmeden (497-549/1103-1154) Böriler⁹⁰ hanedanını kurdu"⁹¹. Bu dönem, franklarla yapılan mücadelelerle doludur.Böri hakimiyeti, Dımaşk'ın frankların eline düşmesine mani olmak için Nureddin Zengî'nin şehri almasıyla son bulmuştur (549/1154)⁹².

Nureddin ile Salahaddin'in hükümlanlık devreleri, Dımaşk tarihinin en parlak devridir. Tabiatıyla bu parlak devrenin karakteri, Emevî Devleti zamanındakinden farklı idi. Bütün bu devre, haçlılara karşı yapılan dini savaşların damgasını taşır⁹³. Nureddin Zengî'nin saltanatı süresince en büyük ideali, Haçlılar ile komşu olan İslâm ülkeleri arasında tam bir işbirliğini gerçekleştirme ve kendi idaresi altında onlara karşı sağlam bir cephe oluşturmaktı⁹⁴.Yoksa onun için, "hristiyanları Suriye ve Filistin'den çıkarmak yegâne gayesiydi ve bunu ömrünce kendine vazife saydı" diyerek barbar sınıfına sokmaya çalışmak, hatalı ve yanlış bir davranış olur⁹⁵. Her

88 Atabeglik için bkz.Fuad Köprülü, "Atabeg" mad., İ.A; I.718; H. İbrahim Hasan,İslâm Tarihi, V,83.

89 H. İbrahim Hasan,a.g.e.,V/86.

90 Bkz.Sobornheim, "Boriller",İA..II/740; H. İbrahim Hasan, a.g.e.,V/86-87; Öztuna, İslâm Devletleri, s.496-497; Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları,VII/471-514.

91 Hartmann,"Şam",İ.A..XI/303.

92 Sobornheim,a.g.e.,II/740; Büyük İslâm Tarihi,VII/513.514.

93 Hartmann,a.g.e.,XI/303. Bu savaşlar için bkz.Steven Ranciman, Târîhu'l-hurûbi's-salîbiyye,s.16-45; Muhammed Arûsî, el-Hurûbu's-salîbiyye fi'l-meşrik ve'l-mağrib,s.68-69; Hammâde, Vesâiku'l-hurubi's-salîbiyye, s.32. Büyük İslâm Tarihi, VII/556-558; Ayrıca bkz.Ek III,harita 2.

94 Büyük İslâm Tarihi, VII/560.

95 Krş.Zetterseen,"Nureddin", İ.A..IX/361.

ne kadar Kudûs'ü haçlıların elinden almak en büyük arzusu idiyse de buna mavaffak olamamış, 569/1174'de vefatı ile Dimaşk tarihinde parlak sayfalardan biri kapanırken bir başka dönem başlamıştır.

Salahaddin Eyyûbî'nin parlak zaferleri Dimaşk'a önceden tasavvur bile edilemeyecek şanlı günler yaşattı⁹⁶. Salahaddin'in Mısır'da Şîî hakimiyetine son vermesi, Fâtımî hilâfetini ortadan kaldırarak Sünnî hilâfeti birliğini tekrar sağlaması, Hattîn'de haçlı ordusunu imha ve Kudûs kralını esir alması, bir asır önce hristiyanların eline düşmüş bulunan Kudûs'ü fethetmesi (583/1187) ile dopdolu verimli ömrü⁹⁷ 589/1193'de noktalanmış, Dimaşk Moğol istilâsı (658/1260)' na kadar Eyyûbî hanedanınca idâre edilmiştir.

H.VII. (m.XIII.) asrın ortasından sonra Hülâgû'nun Moğol ordularının taaruzu, Şam'daki Eyyûbî Devleti'ne son verdi. 658/1260 tarihinde askerî kuvvetlerden mahrum bulunan şehir, kapılarını galiplere açtı⁹⁸. Aynı sene Mısır Memlûk sultanı Kutuz, Ayn Câlût'ta kazandığı zafer (658/1260) den sonra moğolları bölgeden uzaklaştırmış, Fırat'tan Nil'e kadar olan muntika Memlûklerin nüfûzuna girmiştir⁹⁹.

"Devamlılık, teşkilât ve bayındırlık bakımından Memlûkler, Eyyûbileri gölgede bırakmış, çok daha merkezî bir devlet kurabilmiş, fakat Eyyûbiler gibi tek bir hanedan teşkil etmeye muvaffak olamamışlardır"¹⁰⁰. Dimaşk bu devrede Memlûk devletinin önemli şehirlerinden biridir. Memlûklerin dördüncü sultanı, devletin büyük teşkilâtçısı Zâhir Baybars, çok defa devleti Dimaşk'tan idare etmiştir. Şehir, onun yönetimi altında (659-676/1270-1277) yeniden iyi günler yaşadı¹⁰¹. Vefatına kadar (676/1277) moğollara karşı şiddetli mücadeleler veren ve haçlıları yenip Yakın Doğu'da hristiyan hakimiyetini sona erdiren Sultan Baybars'tan sonra tahta geçen Memlûk sultanları zamanında da haçlılar ile moğollarla savaflara devam edilmiş, moğol hükümdarı Gâzân'ın 699/1300 yılında Dimaşk'a hücumu, şehrin önemli ölçüde tahrip olmasına neden olmuştur¹⁰². 702 (1303) de Merc Suffar'da

96 Harttmann, "Şam", XI/304.

97 Öztuna, İslâm Devletleri, s.332.

98 Harttmann, a.g.e., XI/304.

99 Kuteybe Şehâbî, Hüna bedeti'l-hadâretü Sûriye, s.52.

100 Öztuna, a.g.e., s.345.

101 Hartmann, a.g.e., XI/304.

moğol ordusu hezimete uğratılmış Gâzân Han bir müddet sonra ölmüştür¹⁰³.

Memluklerin Dımaşk hakimiyeti, Osmanlı devletinin Yavuz Sultan Selin komutasında Suriye'yi fethi ile son bulmuştur (922/1516).

B. SOSYAL YAPI :

Dımaşk'ta sosyal hayat, çarşılar, camilerde, hamamlarda, zaviye ve medreselerde toplanmıştı. Önemli haberler, bir çarşıdan diğer çarşıya nakledilerek halkın arasında yayılırdı.

Dımaşk halkı, gündüzleri gezmekle yetinmezler, geceleri zaviyelerde, mescidlerde ve evlerde toplanırlardı¹⁰⁴.

Şehir, Emevî Camii etrafında yerleşim alanları olarak kurulmuştu. Büyük caminin civarında çarşılar vardı. Her mesleğin de bir çarşısı bulunuyordu¹⁰⁵.

Bu asırda (VI. hicrî asır) şehir, çarşıları genişletilmiş, Emevî Camii'ne doğru eski Dımaşk'ı da içine alacak hale gelmişti. Burası, ahalinin haftalık toplantı merkezi idi ve ticârî alış verişler burada yapılırdı¹⁰⁶.

Nureddin Zengi Dımaşk'a girdiğinde (549/1154) emniyeti sağlamış ve şehir kapılarını açarak halkı sur içine hapsolmaktan kurtarıp onları, yeni yerleşim alanları kurmaya teşvik etmiştir¹⁰⁷. Aslında bu dönemdeki iktisadî hamleler sebebiyle şehir dışına taşmak, zâten tabîî bir ihtiyaçtı. Nitekim bu yayılma gerçekleşmiş, önceleri "Akibe" ve "Şâğûr" yerleşim alanları, sonraları da adına "Yeni Dımaşk" diyebileceğimiz "Sâlihiyye" kurulmuştur¹⁰⁸. Kadîm Dımaşk'ın kuzeyinden iki kilometre sonra başlıyan Sâlihiyye, binalarının güzelliği, nefis manzarası, medrese ve kütüphaneleri ile şöhret buldu. Yine bu mıntika, medreselerinde oturup ilmî tedrisâtı yürüten ilim adamları ile de meşhurdur. Bu yüzden bazı âlimler, Sâlihiyye

102 Hartmann, "Şam", I.A., XI/304; Öztuna, İslâm Devletleri, s.346; Nuri Ünlü, İslâm Tarihi, s.524.

103 Zehebî, el-İber, IV/9; İbnü'l-Verdî, Târîhu'l-Verdî, XI/353-361.

104 Süheyl Zekkâr, "Min melâmihi'l-hayâtî'l-ictimâiyye fî Dımaşk", Dımaşk akdemi medînetin fi't-târih, s.120-121.

105 Süheyl Zekkâr, a.g.e., s.126; Bkz.Ekl, resim 8.

106 Sauvaget, Dımaşku's-Şâm, s.36.

107 Fâiz el-Hımsî, "Mebânî's-Sâlihiyyeti'l-ûlâ", Mecelletü'l-Havliyyât, c.35, s.245.

108 Sauvaget, a.g.e., s.36; A.Fâiz el-Hımsî, a.g.e., c.35, s.245; Bkz.Ekl, resim 9.

tarihini yazmayı, bir Bağdat, bir Kahire, bir Dımaşk tarihi yazmak kadar önemle teşvik etmişlerdir¹⁰⁹. Bu konuda, İbn Tûlûn es-Sâlihî (ö.953/1546)'nin el-Kalâidu'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihiyye isimli eseri, ihtiyacı karşılayabilecek niteliktedir¹¹⁰.

Nureddin Mahmud zamanında (549-569/1154-1174) Dımaşk, Suriye'nin en büyük ticaret merkeziydi. Emevî Camii'nin doğusunda kumaşçılar, Rahbetü'l-Hâlid ile Ceyrûn arasında ise halıcılar ile kürkçüler yerleşmişlerdi. Bu semtin Sûku'l-Lübbâdin denilen büyük bir pazarı 1167 (h.563)' de yanmıştır. Murabbaatü'l-Kazz denilen pazarda ise, ipek, pamuk ve iplik ticareti yapıldı. Dımaşk'ta tahıl ticareti, Sûku'l-Kamh denilen ve şehrin ortasında bulunan pazardan yürütülürdü¹¹¹.

Bu asırda (h.VI.+m.XIII.) bine harmonisi önemlidir. Bu da dinî grupların ictimâî ve şehrin özel mahallelerinde serbest yaşantılarının bâriz ayırımından kaynaklanmaktadır. Şüphesiz bu durum, daha önceki asırlarda başlamış, sonraki asırlarda yayılma göstermiştir. Ancak bu asırda zikre değer bir gelişme gözlenmektedir. Hristiyanlar yavaş yavaş şehrin kuzey doğusunda toplanmaya başladılar. yahudiler güneydoğuda birikmişlerdi. Müslümanlar ise, çoğunluk olarak batı kesiminde idiler. Bilhassa Emevî Camii, kale ve çarşıları onları çeken yerlerdi. İslâm dinine bağlılık ve mütemessik cemaatlerin dayanışmasındaki kuvvetlilik, yeni mahallelerin ve yerleşim alanlarının doğmasında etkili olmuştur.

Müslümanların toplandığı batı kısmında, bu kültüre has binâların burada inşâ edilmesi kadar tabîî bir şey olamaz. Bunların arasında, Emevî Camii'ne yakın yerde inşâ edilen, orta çağın en meşhur bîmâristanı, Nureddin Bîmâristanı ile, bir çok ribat, tekke ve İslâmî ilimleri halk arasında yaymak ve sünnete ittibatı perçinlemek üzere tesis edilen medreseler sayılabilir¹¹².

Şehrin dışına yayılmalar ile kurulan yeni yerleşim alanlarında öncelikle câmi, medrese, kütüphane, ribât ve tekke inşâsı devam etmiştir. Bunların içersinde en önemlisi, Sâlihiyye halkının yaşantısıdır. Bunlar, kendilerine has özel bir pazar kurmadıkları gibi büyük de bir cami inşâ etmediler. Alışverişlerini yine sur

109 Fâiz el-Hımsî, a.g.e., c.35, s.245.

110 Bu eser, M.Ahmed Duhmân tahkiki ile, iki cilt olarak Dımaşk 1956'da basılmıştır.

111 Büyük İslâm Tarihi, VII,578.

112 Sauvaget, Dımaşku's-Şâm, s.36. Bu müesseselerin tam yerlerini tesbit etmek için bkz.Ek II,plân 5.

içerisindeki çarşılarda yaparlar, bilhassa cuma namazlarını Emevî Camii'nde kılarlardı. Sâlihîyye'yi bütün bu özellikleri ile şehrin bir uzantısı olarak görmek gerekir. Burasının asırlar boyunca, asıl ictimâî hayattan müstakil bir hayatı olmuştur.

Bütün bu binalar, Dimaşk'a genel görünümünden bir şey kaybettirmemiştir. Şüphesiz bu binalar, güzel bir yapıma sahip binalardı. Yüzleri, yontulmuş taşlardandı ve civarında çamurdan yapılmış duvarlardan ayrı bir görüntü arzederdi. Ancak genel seviyeden yüksek değillerdi. Yapanların kabirlerini gösteren kubbeler, genel görünüşü bozmamak için yücelik ve şerefi temsilen yüksek yapılmamıştı¹¹³.

Eyyûbîler Devleti, Mısır, Şam, Kuzey Mezopotamya, Yemen, Hicaz gibi zirâî ve ticârî bakımdan zengin eyaletleri hakimiyeti altına almıştı. Ülkenin en büyük iktisadî kaynağını zirâî mahsuller teşkil ediyordu. Ürettiği hububatın ve hammaddelerin önemli bir bölümünü yurt dışına ihraç ediyodu. İhraç maddeleri arasında bazı madenler, tekstil ve diğer mamul maddeler de epeyce bir yekûn tutuyordu. Çıkarılan altın ve zümrüt, ülkenin ihtiyacı için kullanılıyordu. Bakır madenciliği ve buna bağlı san'atlar, el san'atları bilhassa Şam'da ileri düzeyde idi.

Ziraatten sonra devletin en büyük gelir kaynağı ticaretti. Horasan ve Basra Körfezi'nden gelerek Bağdat'ta birleşen ve oradan Mujsul, el-Cezire, Halep ve Dimaşk vasıtasıyla Akdeniz limenlarına, oradan yine Avrupa ve Mağrib'e bağlanan İpek yolu ile Baharat yolu Eyyûbîlerin elinde bulunuyordu¹¹⁴.

Bu dönemde Dimaşk ve Kahire'de dökümhaneler ve cam imalathaneleri vardı. Bunların yanında zeytin ve susam yağı üreten tesisler, bıçkîhaneler ve tabakhaneler yaygındı. Dimaşk ve Kahire'deki en önemli imalathaneler arasında, su ile çalışan kağıt değirmenleri bulunuyordu.

Halep, Dimaşk ve Musul gibi şehirlerde oymacılık, kakmacılık san'atları çok ilerlemişti. En iyi kürsü ve rahleler buralarda yapılıyordu. Evlerin parmaklıkları çok zarif bir biçimde yapılmıştı.

Silah imalatı bu devrede oldukça iyiydi. Ordu ve donanmada kullanılan her çeşit silah ve techizat yerliydi¹¹⁵.

Eyyûbîler devletinde üç etnik gurup hakim durumdaydı: Türkler, Kürtler ve Araplar. Araplar en kalabalık nüfusu teşkil etmelerine rağmen siyasî bakımdan

113 Sauvaget, Dimaşku's-Şâm.s.36.

114 Şeşen, Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet.s.442,443.

115 Büyük İslâm Tarihi, VI,410,411.

Türklere ve Kürtlere nazaran daha az etkiliydiler. Onlar asıl bürokrasi ve kültürel bakımdan ön plândaydılar. Kürtler arasından da yetişmiş değerli alimler vardı¹¹⁶.

Bedevilerin bu kültür merkezlerine çok yakın olmaları gerçekten İslâm Medeniyeti için bir şanssızlıktı. Bunlar zaman zaman Şam ve Mısır'daki şehirleri yağmaladılar. Hıms Emirliği'nin en büyük vazifelerinden biri, Şam Bedevileri'nin şehirlere akınlarını önlemektir¹¹⁷.

Dinî muhit de etnik durum kadar karışıktı. Şüphesiz nüfusun ezici çoğunluğunu müslümanlar teşkil ediyordu. Lâkin onlar da çeşitli mezheplere ayrılmışlardı. Şam'da hâkimiyet Sünnîlerin elindeydi. Buna karşılık halkın çoğunluğunu Şîîler meydana getiriyordu¹¹⁸. Eyyûbilerin iktidara gelişleriyle Mısır, Şam ve Hicaz'da Eş'arilik kuvvetlendi.

Bu devirde Mısır, Şam ve el-Cezîre'de hristiyan ve yahudi azınlıklar vardı. Bunlar oldukça kalabalık ve hayat seviyeleri iyiydi. İçlerinden büyük devlet memurları, tüccarlar ve tabipler bulunuyordu. Bunların iç işlerini reis denilen ve sultan tarafından menşurla tayin edilen liderleri kontrol ederdi. Cizye denilen himaye vergisi verirler, askerlik yapmazlardı¹¹⁹.

Nureddin ve Salahaddin devrinde devlet, henüz merkeziyetçi bir hal almamıştı. Çeşitli eyaletlerden ve yarı feodal emirliklerden (beyliklerden) meydana gelmiş, yarı göçebe bir devlet görünümündeydi. Frenklere hududu bulunan Şam ve el-Cezîre'de emirlikler sistemi hakimdi. Bunlar vasıtasıyla sınırları güvence altına almak istemişlerdi¹²⁰.

Bu iki sultan, içki ve fuhuş yasağı koymuşlarsa da hristiyan ve hahudilerden içki kolayca temin edilebiliyordu. Cemiyet görüldüğünden daha çürüktü. Büyük şair İbn Unenyn (ö.630/1231) bunu görmüş, Mikrâz el-A'râz (Namus Makası) kasîdesini yazmıştır¹²¹.

Memlûkler zamanında Dimaşk'taki sosyal yapıya gelince, bu dönem

116 Şeşen, Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet, s.446.

117 Sıbt b.el-Cevzî, Mira'âtü'z-zamân, VIII,731; İbn Cübeyr, Rihle, s.232; Şeşen, a.g.e., s.447.

118 İbn Cübeyr, a.g.e., s.252; Şeşen, a.g.e., s.447.

119 Kalkaşandî, Subhu'l-a'sâ, XII/424; Şeşen, Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet, s.451.

120 Şeşen, a.g.e., s.442.

121 Şeşen, a.g.e., s.453.

toplumunun, ülke idaresinde sahip oldukları haklar bakımından birbirinden kesin hatlarla ayrılan iki tabakadan oluştuğunu görürüz: Ülke idaresinde yegane söz sahibi askerî sınıf ve halk kesimi.

Memlûk Devleti, tam manasıyla askerî bir ikta devleti idi. Devletin en önemli hususiyeti, siyasî hayat yanında iktisadî hayatın da büyük ölçüde asker Memlûk sınıfın elinde olmasıydı. Belediye görevleri de onlar tarafından yürütülüyodu. İdareciler sadece dinî, adlî ve divânî görevlerin halk kesimine mensup ilim adamlarına tevcih ediyorlardı¹²².

Nüfusun ekseriyetini teşkil eden kesim, çiftçiler, küçük san'atkârlar, küçük esnaf ve bedevîlerdi. Bunlar, maddî sıkıntı içindeydiler. Toprakların iktâ sahiplerine dağıtılmış olması, çiftçilere sadece emeklerinin karşılığını veriyordu. Esnaf ve san'atkârlar da ağır vergileri ödeyemez hale gelmişlerdi.

Bedevîler ise çobanlık yaparlardı. İdareden memnun olmayan bu halk, sıkça isyan ederdi. Memlûk Sultanları, onları razı edebilmek için kabile reislerine büyük iktalar verirdi¹²³.

Bu dönemde halk, çoğunlukla dört hak mezhebe bağlı idiler. Ülkede sayıları az da olsa Dürzîler, Hâkimîler ve Nusayrîler gibi Gulât- Şialar da vardı.

Vatandaşların bir kısmını gayr-ı müslimler teşkil ediyordu. Onların ekseriyeti hristiyandı. Memlûk Sultanları, diğer iki dönemde olduğu gibi, hristiyan ve yahudi vatandaşlarını, onların içinden nazırlar seçmek suretiyle idare ediyorlardı¹²⁴.

Moğolların Bağdat'ı işgali ile başlayan büyük göçler, ilk hedef olarak tabiki Dımaşk'ı seçmişti. Bu göçler neticesinde Suriye'nin nüfusu, âliminden tutun, tüccar ve san'atkârına varıncaya kadar, her meslek ve tabakadan insanla kabarmıştı. Öyleki 14.asr (VIII.hicrî asr) ın ortalarında Suriye'nin nüfusu 900 bin civarında idi¹²⁵.

II. İLİM VE KÜLTÜR :

A. İLMİ DURUM :

Hicrî V, VI ve VII. asırlar, Şam şehirleri için, istikrarın sıkça bozulduğu

122 İsmail Yiğit, İslâm Tarihi,s.379-381.

123 Yiğit, İslâm Tarihi,s.382.

124 Yiğit, a.g.e.,s.383.

125 Afif el-Bühenî, eş-Şâmu'l-hadâra,s.184; Yiğit, a.g.e.,s.382.

çalkantılı dönemler olmuştur. Dışarıda Fâtîmîler ve Haçlılar, içeride de Şîî bid'atçılarla yapılan mücadelelere, hicrî VII. asrın ortalarında Moğol savaşları eklenince, asayişî sağlamada güçlüklerin çekildiği gözlenmiştir¹²⁶. Bundan da en fazla nasibini alan bir nevî başkent görünümündeki Dimaşk olmuştur.

Dimaşk, Emevîlerin son dönemlerinde kaybettiği itibarını, hicrî V. asrın ikinci yarısında yeniden kazandı. Abbâsî ve Fatimîler zamanında yaşadığı çalkantılardan sonra yeniden siyâsî, askerî, ticârî, sînâî, kültürel ve dînî bir merkez haline döndü. Bu duruma gelmesinde Selçukluların gayretli çalışmaları önemli rol oynamıştır. Malazgirt Zaferî'nden sonra (463/1071), ülke topraklarını, İran, Mâverâunnehir, Irak, Küçük Asya ve Şam'ın büyük bir kısmına kadar genişleten Salçuklular, Dimaşk'a hicri 468-549 (m.1075-1154) tarihleri arasında hükmettiler. Bu tarihlerde Dimaşk, büyük bir mimari kalkınma yaşadı. Zamanla Selçukluların zayıflaması, devletin parçalanmasına, her biri müstakil küçük devletçikler ve atabeklerin doğmasına sebep oldu¹²⁷. İşte bu siyâsî birlikten mahrum kalış, VI. hicri asrın başında ilmin zayıflamasına yol açmıştır denilebilir. Bunun neticesinde ortaya çıkan emniyet suistimalleri, bu bölgede pek fazla alim yetişmesine imkan tanımazken, bu mıntıkaya ilim sahibi kimselerin akın etmesini önlemiştir¹²⁸.

Nureddin Zengî'nin bu bölgede siyasi birliği sağlayıp haçlılara karşı büyük başarılar kazanmısından sonra Şam şehirleri, medreselerin dört bir yanda kurulması, alim ve ediplerin doğudan ve batıdan akın etmesiyle bariz bir ilmi hareketlilik yaşadı¹²⁹. Bu asırda talim yerleri çeşitlenmiş ve çoğalmıştı. Bölgede ihtisas medreselerinin, dâru'l-hadislerin, hângâhların, yeni mescidlerin yanı sıra, zâviye ve ribatların yapıldığını görüyoruz¹³⁰.

Mescidler daha önce de temas ettiğimiz gibi¹³¹, sadece namaz kılmaya mahsus yerler değildi. Bilhassa dini ilimlerin öğretildiği mekanlar olarak da

126 Sauvaget, Dimaşku'ş-Sâam, s.34.

127 Abdürrezâk Muâz, "İshâmu'l-mer'e fi'l-imâra bi-Dimaşk" et-Türâsu'l-arabî, sayı 6.s.216-217, Mart 1979.

128 Şeşen, Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet,s.337.

129 İmâdüddîn Halîl, Nuruddîn Mahmûd,s.129; Şeşen, a.g.e..s.337.

130 Kürd Ali, Hıtat,VI,67; Bkz.Ek II,plan 5.

131 Bkz.Tez metni,s.

kullanıldılar. Bunun yanısıra Arap diline ait ilimler, tarih v.b. de buralarda okutuldu¹³². Nitekim Ebû Şâme (ö.665-1266), bu asırda, Dımaşk'ın en eski ve en meşhur camii olan Emevî Camii'nde umuma açık tarih dersleri yapardı¹³³. Şu kadar var ki, bu ilimler arasında Kur'an ve sünnet ilimleri öncelikli bir yer işgal eder.

Dımaşk'taki mescidler içerisinde Emevî Camii ehemmiyetli bir yere sahiptir. Dımaşk'ta bina edilen ilk cami olmasının yanısıra, yapı itibariyle de İslâm camilerinin ilkidir¹³⁴. Bu camiyi Emevî halifesi Velid b.Abdülmelik, h.80-97 (m.699-715) tarihleri arasında yaptırmıştır. O zamanlar yapımı için, her birinde 28.000 dinar bulunan dört yüz sandık harcanmıştı¹³⁵. Tarih boyunca birçok şöhretli alimin bu camide dersler verdiği şahid oluyoruz. Dımaşk'ı h. 580 (m.1184) tarihinde ziyaret eden seyyah İbn Cübeyr, bu büyük camiideki ders halkalarından şöyle bahsetmektedir: "Emevî camiinde hergün sabah namazını müteakiben büyük bir cemaat kırâ'at-ı seb'a okumak üzere toplanırdı. Kur'ân-ı Kerîm'i iyi hıfz edemeyenler için de, ikinci namazından sonra Kevser sûresi ile Nâs sûresi arasının talim ettirildiği ders halkası kurulurdu. Böylece sabahtan akşama kadar ders okunmayan hiç bir vakte rastlanmamıştır. Bu ders halkalarına katılan kimselerin sayısı beş yüzü geçirdi. Yine orada, ilim talebelerine has ders halkaları vardı. Müderrisler, bu ders halkalarında yüksek seviyede ilimler okuturlardı¹³⁶. Dımaşk denince nasıl ki akla gelen ilk şey Emevî camii oluyorsa, Emevî camii denince de khatıra gelen Nesr Kubbesi'dir desek herhalde hata etmiş sayılmayız. Gerek mimari yapısı, gerekse ilmi açıdan taşıdığı mana itibariyle bu kubbenin apayrı bir yeri vardır¹³⁷. Bu kubbenin altında, asırlar boyu sadece hadis ilim halkalarının kurulmuş olması, bu mekanın farklılığını sergilemektedir. Burada ilk defa h.397 (m.1006) tarihinden başlamak üzere Allâmetü's-Şems Muhammed el-Meydânî (ö.423/1031) yirmibeş yıl müddetle hadis dersleri verdi. İkinci namazından sonra Buhârî'nin Sahîh'ini okuturdu. VI. ve VII. hicrî asırlarda İbn Asâkir (ö.571/1175), İbnü's-Salâh

132 Kehhâle, Dirâsât.s.99; Kütür Ali, a.g.e.,VI,68.

133 Kütür Ali, a.g.e.,VI,68; Bkz.Ek I,resim 10.

134 Gustave le Bon, Hâdaratü'l-arab, s.169; Bkz.Ek I, resim 8.

135 İrbilî, Mehâsinu Dımaşk, Zahiriyye Ktp.nr.66920,vr.153b-154a; Bkz.Ek II, plan 3.

136 İbn Cübeyr, Rihle,s.244-245.

137 Geniş bilgi için bkz. İbn Cübeyr,a.g.e., s.264-267; Afif el-Bühenî,Câmi'u'l-Emevî,s.101; Duhmân, fî rihâbi Dımaşk, s.261-262; Bkz.Ek I, resim 7.

(ö.643/1245), İmam Nevevî (ö.676/1277) gibi asrın büyük muhaddislerini ağırlayan bu mekan, Şam'ın son muhaddisi Muhammed Bedreddin el-Hasenî (ö.1354/1935)'den sonra bu özelliğini kaybetmiştir¹³⁸.

Hicri VI. asırda Emevî Camii'nin tedrise tahsis edilen zâviyeleri meşhurdur. Buralarda talebelerin öğrenimi için ilmî halkalar kurulurdu¹³⁹. Bu zâviyeden en meşhurları, Zâviye Mâlikiyye, Dâru'l-hadis Fâdiliyye, Dâru'l-hadis - Urviyye'dir¹⁴⁰. Bu ders halkalarının yanısıra, talebe yurtları, hoca ve fakirlere ayrılan evler de vardı.

Bu asırda Dimaşk, vakıf sistemi ile inşa edilen ve kısa zamanda çoğalan medreselerle, başta Kahire, Kudüs ve Bağdat olmak üzere diğer İslâm şehirlerini gölgede bıraktı. Dimaşk'ın bu üç şehri geride bırakan bir özelliği de, belli bir ilim dalına tahsis edilen ihtisas medreseleri diyebileceğimiz medreseler (.....)'in çokluğudur¹⁴¹. Dimaşk'ta ilk medrese, h.V.asrın ilk yarısının sonlarında h.444 (m.1052)'de, kırâat alimi Reşe' b.Nazif b.Mâşallah (ö.444/1052) tarafından Reşâiyye Medresesi adıyla dâru'l-Kur'ân olarak kurulmuştur¹⁴². Başkalarının zannettiği gibi, Dimaşk'ta kurulan ilk medrese Sâdiriyye Medresesi değildir¹⁴³. Sâdiriyye Medresesi, burada tesis edilen ilk fıkıh medresesidir. İnşa tarihi ise h.491 (Reşâiyye Dâru'l-Kur'ân'ından 47 sene sonra)'dır¹⁴⁴. Medreseler bilhassa Nûrîler ve Eyyûbiler zamanında çoğalma ve gelişme göstermişlerdir. Hanefî, Şâfi'î, Mâlikî ve Hanbelî fıkıh okutan ihtisas medreselerinin yanısıra, içinde kırâat ilimleri tedris edilen dâru'l-Kur'ânlar ve hadis ilimleri ve rivayetiyle meşgul olunan dâru'l-hadisler bu gelişmenin önemli bir parçasıdır¹⁴⁵.

Bu asırdaki ilmi gelişmeden hadis, fıkıh başta olmak üzere diğer dinî ilimler

138 Behçet Baytar, "Müderrişsîn tahte kubbeti'n-Nesr", Mecelletü'l-Mecma' sayı 24,s.59-72, Dimaşk 1949; Yaşar Kandemir, "Bedreddin el-Haseni" mad., DİA,V,331.

139 İbn Cübeyr, Rihle,s.244-245

140 Emine Baytar, et-Tâlîm fî Dimaşk, İbn Asâkir,s.291-292; Bkz.Ek II,plan 3.

141 Nuaymî, Dâru'l-Kur'ân.s.7 (muhakkikin mukaddimesi).

142 Nuaymî,Dâris,I,11; Kürd Ali, Hitat,VI,71; Kehhâle, Dirâsât.s.99; Emine Baytar, et Tâlîm fî Dimaşk, İbn Asâkir, s.268.

143 Krş.Bedrân,Mttinâdeme.s.178; Nuaymî, Dâru'l-Kur'ân.s.7 (muhakkikin mukaddimesi); Ulebî, Hitatu Dimaşk, s.196-197.

144 Ulebî,a.g.e.,s.196.

145 Kürd Ali,a.g.e.,VI,68.

nasibini almıştır. Bunlardan sonra Arap dili, ictimâî ve tarihi ilimler gelir¹⁴⁶. Yine Dimaşk'da tıp, eczacılık ve mühendislik medreseleri kurulmuştur. Bu asırlarda felsefe, tabiat ilimleri ve matematik okutan ihtisas medreselerine rastlamıyoruz. Bazı ilimler, özellikle felekiyat, coğrafya, tarih çeşitli devirlerde camilerde okutuldukları gibi, adı geçen medreselerde okutuluyor olabilir¹⁴⁷.

Bu medreseleri, sultanların yanı sıra, sultan hanımları ve kızları¹⁴⁸, emirler, komutanlar, ilim adamları ve hayır sahibi tacirler yaptırmışlar¹⁴⁹, bu müesseselere ayakta durmaları için de bahçeler, araziler ve evler vakfetmişlerdir. İbn Cübeyr'in ifadesiyle, adeta belde kâmilin vakfedilmiş gibiydi¹⁵⁰. Tabiki medreseler sadece vakfiyelerindeki paylarıyla kalmadılar. Valilerin ihsanları, hayır sahiplerinin yardımları eksilmedi. Valilerin saraylarından, doğum ve düğün gibi sevinçli günlerde altın, kurban vs. medreelere gönderilirdi¹⁵¹.

Medreselerin bu asırda çokça yayılmaya başlamasında başlıca sebep olarak şunlar sayılabilir:

1.Nureddin ve Salâhaddin'in Ehl-i Sünnet akidesini yayma ve Şi'îlerin bid'atlerini ortadan kaldırma gayretleri.

Nureddin'in bu konudaki "bizler medreseler yapmakla ancak ilmi yaymak, bid'atleri bu beldeden kaldırmak ve dini izhar etmek istedik" sözü bu gayeye ışık tutmaktadır. O, Dimaşk'ta bir çok medrese inşa ettirmişti. Bunların en meşhurları, 563/1168 de bir Şâfiî Medresesi olarak inşâ edilen Nuriyye Suğrâ medresesi, Medrese Câmiu'l-Kal'a, Medrese İmâdiyye, Medrese Salâhiyye, Medrese Kellâse, Dâru'l-hadis en-Nûriyye'dir.(568/1172) yılında yine Şâfiîler için büyük, merkezi bir medrese yapımına başlanmışsa da tamamlanmadan Nureddin vefat etmiştir 569/1173 .Ondan sonra gelen Nâsır Salâhaddin'in kardeşi Melikü'l-Adil bu medreseyi tamamlamış, adına Medrese Adiliyye veya Nûriyye Kübrâ denmiştir¹⁵². İbn Cübeyr ondan, "dünyanın en güzel medreselerinden biri" diye bahseder¹⁵³. Nureddin, bu

146 Emine Baytar,a.g.e.,s.299.

147 Kürd Ali,a.g.e.,VI,68.

148 Bu asırda hanımların medrese yaptırmadaki gayretleri için bkz.Abdürrezzâk Muaz, "İshâmu'l-mer'e fi'l-imâra bi-Dimaşk", et-Turasî'l-arabî,sayı 6,s.216-217,Mart 1979.

149 Kürd Ali,a.g.e.,VI,68.

150 İbn Cübeyr, Rihle,s.248.

151 Ebû Şâme, Ravzateyn, I,13.

152 İmâduddîn Halîl, Nûruddin Mahmûd, s.162.

medreselerin bütün ihtiyaçları için mülkler vakfetmişti. Yaptığı toplam vakıf gelirlerinin yarısını Emevi Camii'nin güzelleştirilmesi ve onarımına, diğer yarısını on parçaya ayırıp, ikisi Hanefiler için inşa ettirdiği medreselerin ıslahına, kalanı ise Dimaşk ve civarında bulunan 9 adet mescide harcandı¹⁵⁴.

Salāhaddin de, şi'a mezhebini yıkmak ve İsmāili-Fatımiler'den gelen zararlı fikirleri yoketmek için medreseler kurmuştur. Selçukluların büyük veziri Nizāmlmlk'ten sonra, İslam aleminde en büyük ve şöhretli medreseleri tesis eden Salāhaddin'dir. Onun zamanında Dimaşk, bir medreseler şehri olmuřtur¹⁵⁵.

2.Nureddin ve Salāhaddin'in ulemaya gösterdiği ihtimam, ikram ve ihsan.

Bu asırda müderrisler, en büyük şerefe nāil olmuştu. Öyleki, onlar protokolde, valilerin önünde yer alıyorlardı¹⁵⁶. Bu durum, devlet ricāli arasında ekememezliğe sebep olmuş, meselā řāfi fakih Kutbuddin en-Nisābri (.578/1182) sultandan grdği hürmet ve himayeden ttr devlet ricāli tarafından kıskanılmıřtır¹⁵⁷. Nureddin Zengi, bir çok ālimi dersler vermek üzere, bölgenin dört bir yanından şam'a davet etmişti. Öyleki şam için "Nureddin zamanında, ulemā, fukahā ve sfiyyenin uğrak yeri oldu" denmiřti¹⁵⁸.

Bu davete icabet eden arasında, edib, řāir, tarihi İmād el-İsfahāni (.597/1200)'yi görüyoruz. 562/1166'de Dimaşk'a geldi ve Nureddin tarafından müderris olarak Nriyye medresesine tayin edildi. Bundan sonra da medrese, ona nisbetle Medrese İmādiyye diye adlandırılmıştır¹⁵⁹. Yine bunlar arasında, fakihlerden Muhammed b.Ebi'l-Kasım el-Belhi (.599/1203), Kutbuddin en-Nisābri (.585/1189), şerefuddin b.Ebi Asrni (.585/1189), Eb Hasen el-Eşeri (.506/1110'dan sonra), muhaddislerden Nriyye Dārul-hadisi ilk müderrisi İbn Asākir (.571/1175), sfilerden Ebl-Feth mer b.Hammye el-Cveyni (.617/1220), nahivci ve usulclerden Sibt İbni'l-Cevzi (.654/1256) sayılabilir¹⁶⁰.

153 İbn Cübeyr,Rihle,s.256.

154 İbn Kesir,Bidāye,XII,283; İmaduddin Halil,a.g.e.,s.21.

155 Hitti, İslām Tarihi,IV,1064.

156 Eb řāme,Ravzateyn,I,15; İbn Kesir,Bidāye,XII,271-282.

157 İbni'l-Esir, et-Tārihu'l-bahir,s.171.

158 Kürd Ali,Hıtat,IV,67; şeşen,Salāhaddin Eyybi ve Devlet,s.337.

159 Nu'aymī,Dāris,I,408-411.

160 Kürd Ali,a.g.e.,IV,33-34; İmaduddin Halil,Nreddin Mahmd,s.149-157.

Nureddin devrinde başlayan alimlerin Şam'a ve Mısır'a akını, Salahaddin devrinde daha da hızlandı. İslam dünyasının her tarafından Eyyûbîler ülkesine alimler ve talebeler akın ettiler¹⁶¹. Salâhaddin de konlara ikram ve ihsanda bulunurdu. Kâdî Fâdıl (ö.597/1200) Salâhaddin için yazdığı kitapta derki "sarıklı erkânın devletten aldığı ıktâ'ât ve maaşların tutarı 200.000 dinarı geçer, bazen de 300.000 dinar olurdu"¹⁶². Abdüllatif el-Bağdâdî (ö.629/1231) de o yıllarda Salâhaddin'in ısrarı üzerine Dimaşk'a gelip ders veren alimlerden biridir. Kendi ifadesiyle "Salahaddin benden Dimaşk Emevî camiinde ders vermemi istedi ve aylık 30 dinar maaş tahsis etti. (Salahaddin'den sonra bu maaş 100 dinara yükseltilmiştir) Dimaşk'a döndüm ve camide ders vermeye başladım. Dimaşk'a girdiğimde orada, sultanın ihsanlarının topladığı, Bağdat'tan ve çeşitli beldelerden bir çok meşhur kimse gördüm. Bunlar arasında Cemâluddin Abdüllatif, İbn Talha el-Kâtib'in, İbnu'l-Attâr'ın, İbn Hübeyrâ'nın ailesinden bazıları, el-Kindî el-Bağdâdî vardı" demektedir¹⁶³. Yine İbn Cübeyr Dimaşk'a geldiğinde (580/1184) geri dönüp Endülüs halkına şöyle seslenmektedir : "Ülkemizde gelişen kötülüklerden kurtulmak isteyenler bu ülkeye gelsinler, ilimle meşgul olsunlar. Bir kere hiçbir geçim sıkıntısıyla karşılaşmayacak, gayreti ile bir çok yol kendisine açılacaktır"¹⁶⁴.

3.İki hükümdarın da emniyeti sağlamış olmaları¹⁶⁵.

İbn Şeddâd (ö.632/1234) Nureddin'den bahsederken, yaptığı faaliyetler içinde, insanların mallarından ve canlarından emin olmalarını zikretmektedir¹⁶⁶.

Bu asırda Dimaşk'ta kurulan medreseler hakkında bir sayı vermek gerekirse şöyle bir tabloyla karşılaşılır. 468-658/1076-1260 yılları arasında Dimaşk'ta kurulan medreseler, şehir içinde büyük mescidlerde beş adet, diğer mekanlarda ellibir tanedir. Şehir dışında ise bu rakam yirmiyedir. Nureddin döneminde (548-569/1153-1173) dokuz adet medresenin açıldığı, Eyyûbiler döneminde ise bu sayının altmışıya yükseldiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Dâru'l-hadisler ise Nûriyye

161 Şeşen,Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet,s.338.

162 Kürd Ali,Hıtat,IV,67-34.

163 İbn Ebi Usaybi'a,Uyûnu'l-enbâ,II,304; Duhmân, Fî rihâbi Dimaşk,s.260; Şeşen,a.g.e.,s.338 (Abdüllatif el-Bağdâdî'den naklen)

164 İbn Cübeyr,a.g.e., s.258.

165 Emine Baytâr, "et-Ta'lim fî Dimaşk",İbn Asâkir,s.236-237.

166 Ebû Şâme,Ravzateyn,I,14 (İbn Şeddâd'dan naklen).

döneminde bir, Eyyûbîler döneminde ise 9 tanedir¹⁶⁷. 580/1184 yılında Dımaşk'a gelip te 20 medrese gördüğünü söyleyen İbn Cübeyr¹⁶⁸, araştırmamıza göre mevcut sayının çok altında bir rakam vermektedir. Görüldüğü gibi medrese sayısı, bunun bir hayli üzerindedir¹⁶⁹.

Şüphe yok ki, ilim bu medreselerde bazı nizamnamalar ve metotlarla verilirdi. Talebeler, kendilerine ait önemli dersleri okurlar, öğrendiklerinden imtihan edilirler, neticede kâfi görülürse, ders okutma, hitabet, imamet konusunda icazet alırlardı¹⁷⁰.

Bu medreselerde okutulan ilimler, takip edilen kitaplar, uygulanan metodlar ve hazırlanan yönetmelikler, yapılacak daha geniş bir çalışmanın ürünü olacaktır kanaatindeyiz.

Medreselerin yaygınlaşması sonucu ilmiye sınıfı yeni bir siyasi güç haline gelerek, düzenin kontrolünü üzerine aldı. Sultanlar, ilmiye sınıfının tasvip etmediği şeyleri yapamaz oldular¹⁷¹.

Bu medreselerin yanısıra Dımaşk'ta hangâhlar (sûfî evleri) mevcuttu. Buralarda mutasavvıflar, dinî ilimler öğrenirlerdi. Bu durum, oraya intisab edenler için mecbûrî idi. Dolayısıyla müridler, bid'atlerden uzaklaşmış, şer'î yoldan ayrılmamış oluyorlardı¹⁷². Hangâhlarda öğrenim ikiye ayrılırdı. İcbârî öğretim ki buna dinî emirler ve Arap dili dahildi. İhtiyari öğretim ki, kişi kabileyetine göre şer'î ilimler hadis, tefsir, ve usulu'd-din okumada serbest bırakılırdı¹⁷³. Hangâhlardan başka, ribât, zâviye ve türbeler bulunuyordu. Ribâtlar da, hangâhlarda olduğu sufîlerin hem evleri hem de medreseleri idi. Ancak ribâtlar cihad için yapılmışlardı¹⁷⁴. Zâviyeler ise, sûfîlerin ibadet ve zikirle meşgul oldukları müesseselerdi. Hangâhlarda olduğu gibi içlerinde sistematik bir ilim okutulmazdı. Bu da zâviyeden hangâhı ayıran en önemli özelliktir. Türbelere gelince, türbe, içinde

167 J.Gilbert, "Institutionalization of Muslim", *Studia Islamica*, sayı.51,s.115-116,1980.

168 İbn Cübeyr,Rihle,s.255.

169 Emine Baytâr,"et-Ta'lim fî Dımaşk",İbn Asâkir,s.269.

170 Kürd Ali,Hıtat,VI,69.

171 Şeşen,Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet,s.444.

172 Ulebî,Dımaşk,s.178.

173 Emine Baytar,"Et-Ta'lim fî Dımaşk",İbn Asâkir,s.295.

174 a.mlf.,a.g.e.,s.295-296.

yatan için ecir kasdıyla dinî ilimlere ve Kur'ân-Kerîm öğretilen birer ilim müesseseleri görünümündeydi¹⁷⁵. Dımaşk'ta 468-658/1076-1260 tarihleri arasında 11 tane hangâh, 7 tene ribât ve 8 tane zâviye kurulmuştur¹⁷⁶. Bütün bu müesseselere ilâveten ulemâ evlerini de ilmî kuruluşlar kapsamı içersinde tutabiliriz. Zira oralarda da ev sahibi alimin riyasetinde dini ilimler okutulurdu¹⁷⁷.

Nureddin'le gelişen ilmî ve kültürel canlılık, Salâhaddin döneminde de devam etti. Bu devirde, hadis ve fıkıh ilimleri en parlak dönemlerini yaşadı. Bu ilimler, yukarıda zikri geçen ilmî müesseselerde okutuldu. Tasavvuf da büyük gelişme gösterdi. Bunda, Nureddin ve Salâhaddin'in zühd hayatına sıkı sıkıya bağlı olmaları önemli rol oynamıştır : Tarih ve idare ilimleri sahasında da mühim eserler meydana getirilmiştir. Nureddin döneminde felsefeyle ilgili ilimler rağbet görmezken, Salâhaddin devrinde büyük mütefekkirler yetişmiştir. Fizik, matematik, astronomi bir dereceye kadar itibar gördü ise de, bu ilimlerle uğraşanlar, idareciler ve halk nazarında din âlimleleri ve mutasavvıflarla mukayese edilebilecek bir itibara hiç bir zaman sahip olmamışlardır¹⁷⁸.

Moğol isilâsı, bir çok şeyin yanısıra ilimlerin de zayıflamasına yol açmıştır. Bu ilimler içerisinde sadece tarih ilmi, Memlûkler devrinde gelişmesine devam etmiştir¹⁷⁹.

Hicrî 658 yılında Dımaşk hakimiyetini ellerine geçiren Memlûkler, dinî ve iktisâdî iki hayata önem vermişlerdi. Bu iki hayatın temsilciliğini de ulemâ ve tüccar yapmıştır. Memlûk sultanlarının bu iki guruba gösterdikleri itina, gayeleri doğrultusunda devletlerinin bekasını sağlamak içindi¹⁸⁰.

Ulemânın dinî hayatı ve buna bağlı olarak sosyal hayatı tanzim etmeleri, onları ehemmiyetli bir konumda tutmuştur. Yine ulemâyı, toplumun ailevî, ticârî, talimî ve kanûnî düsturlarının koyucuları olarak düşünürsek, o dönem Memlûk devleti için ne denli önemli bir mevkiyi işgal ettiklerini de görebiliriz¹⁸¹.

175 Ulebî,a.g.e.,s.178; Hıtatı Dımaşk,s.389-393.

176 J.Gilbert,"Institutionalization of Muslim" Studia Islamica,sayı.51,s.119,1980.

177 Küird Ali,a.g.e.,VI.67; Emine Baytar,a.g.e.,s.236.

178 Şeşen,Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet,s.444-445.

179 Şeşen,a.g.e.,s.455.

180 Labidus,Müdüni'ş-Şâm,s.220.

181 Labidus,a.g.e.,s.205.

Memlûkler döneminde dinî ilimlerin tamamı, lûgat ilimleri, tarih ve tabakat alanlarında gerek alimlerin, gerekse eserlerinin sayısı bakımından büyük bir patlama görülmektedir Yetişen âlimlerin sayısı, diğer dönemlerle mukayese edilemeyecek kadar fazladır¹⁸². Bu alimler arasında hadis ulemâsından Ebu'l-Feth el-Mizzî (ö.742/1342), Zehebî (ö.748/1347), fakihlerden İbn Dakikî'l-îd (ö.702/1302), Sadruddin b.Vekîl (ö.716/1316), İbn Zemlekânî (ö.727/1327), İbn Cemâ'a (ö.733/1333), İbn Teymiyye (ö.728/1328), nahivde İbn Mâlik (ö.672/1273), tıp ilminde İbn Ebî Usaybia (ö.668/1270), İbnu'l-Lebbûdî (ö.670/1271), İbnu'n-Nefîs (ö.687/1288), tarih ve coğrafyada İbn Hallikân (ö.681/1282), İbn Şeddâd (ö.683/1285), Alemuddîn el-Bîrzâlî (ö.739/1339) sayılabilir¹⁸³.

Bu asır, Arap edebiyatında, nahivde, hadiste, fıkıhta, tarihte büyük ansiklopedilerin çıktığı asır olmuştur. Nevevî Mecmû'unu, İbn Teymiyye Fetevâ'sını, İbn Hallikân Vefeyât'ını, İbn Kesîr Târih'ini bu asırda kaleme almıştır¹⁸⁴.

Bu dönemde yetişen çok sayıda büyük âlimin hemen hemen tamamına yakını, önceki âlimlere tâbî olan mukallidler durumundaydılar. Bunlar şerh, talik, cem', ihtisar işleriyle uğraştılar. Bunda da , Memlûk sultanlarında görülen mezhep taassubu önemli rol oynamıştır. Bu dönem, bilhassa büyük şârihleri ve ansiklopedist alimleriye meşhur oldu¹⁸⁵. Diğer bir açıdan bu dönem, fikhî çalışmalarda mezhep taassubu ve taklit damgasını taşımaktadır. İlmî çalışmaların yoğunlaşması, âlimler ve öğrencilerin sayılarının büyük rakamlara ulaşmasına karşılık, ilmî fâliyetlere ezebercilik ve nakilcilik hakim olmuştur. Dolayısıyla hicrî VI, VII. ve VIII. asırların şöhreti, düşüncenin gelişmesi değil, ilmin yayılması ve âlimlerin çoğalmasındır¹⁸⁶.

İlk Memlûk sultanları ve emirleri âlimlere iyi muamelede bulunmuşlardı. Aynı dikkat ve titizliği medreselerin kurulmasında ve gelişmesinde göstermişler, ihtiyaçlarını karşılamada bir hayli cömert davranmışlardı. Zaten Memlûk şehirlerinde Eyyûbiler'den kalma çok sayıda medrese bulunuyordu. Bu sayı Memlûkler zamanında yeni yapılanlarla daha da artmıştır¹⁸⁷. Bu medreseler, ihtisas

182 Yiğit,İslâm Tarihi.s.205.

183 Bu dönemde yetişen ulemâ ve eserleri hakkında bkz.Yiğit,a.g.e.,s.257-365.

184 Ulebî,Dımaşk.s.160.

185 Kürd Ali,Hıtat,IV,49; Salih Yusuf, Bedruddîn el-Aynî.s.15; Hammâde,Vesâik.s.8; Ulebî, a.g.e., s.160; Yiğit,a.g.e.,s.205.

186 Ebû Zehre,İbn Teymiyye.s.145; Yiğit,a.g.e.,s.205.

medreseleri olarak çeşitli ilimleri kapsamaktadır. Kur'an medreseleri, hadis medreseleri, fıkıh medreseleri ve tıp medreseleri gibi¹⁸⁸. Nuaymî (ö.927/1520), Memlûkler zamanında Dımaşk'ta inşâ edilen medreseler içerisinde, fıkıh medreselerinden Hanefiler için 52 medrese, Şâfiîler için 63 medrese, Malikîler için 4 medrese, Hanbelîler içinse 11 medrese saymaktadır. Yine bunların yanısıra, 7 adet dâru'l-Kur'an, 16 adet dâru'l-hadîs, 3 tane dâru'l-Kur'an ve hadis, 3 adet de tıp medresesi vardı¹⁸⁹. Dikkat edilirse, fıkıh medreselerinin diğer medreselerden sayıca üstün oldukları görülecektir. VI.hicrî asırda da aynı durum söz konusuydu. Bunun sebebi olarak şunlar zikredilebilir.

1.Ehl-i Sünnet akidesini korumak, şiilerin etkisini yok etmek. Bunun en kestirme yolu da fıkıh medreseleri kurarak sahih hükümleri yaymaktır. Halk da buna rağbet ediyordu. İlk olarak Sahlçuklular Irak'ta, sonra Nureddin Dımaşk'ta, Eyyûbîler de Şam ve Mısır'da bu usulle hareket ettiler.

2.Fıkıh medreseleri, resmî medreseler görünümündeydi. Zira devletin çeşitli kademelerinde görev yapan kadılar, ashâb-ı mevâris, beytü'l-mal vükelâsı, sır emirleri bu medreselerden yetişirlerdi. Bu vazifeler de ahkâma tam bir vukûfiyet gerektiriyordu¹⁹⁰.

3.Mezhep taassubu, bağlılarını, mezheplerinin başarılı olması ve yayılması için fıkıh medreseleri kurmaya itmiştir.

İşte bütün bu sebeplerle, 26 adet dâru'l-Kur'an ve dâru'l-hadise mukabil, fıkıh medreseleri 130'u bulmuştur¹⁹¹.

Bu medreselerin ayakta durmasında ve ilmî hareketin canlanmasında vakıfların büyük etkisi olmuştur. Bunda da sultanlar ve halkın tesiri inkâr edilemez¹⁹².

Bu dönemde Dımaşk'ta medreselerin yanısıra içlerinde dinî ilimler okutulan 29 tane hangâh, 23 ribât, 29 zâviye ve 100 tane de türbe bulunuyordu¹⁹³.

187 Yiğit,İslâm Tarihi,s.243-247.

188 Ulebî,Dımaşk,s.181.

189 Nuaymî,Dâris,I,15; Ulebî,a.g.e.,s.173-175; Yiğit,a.g.e.,s.246.

190 Nuaymî,Dâru'l-Kur'an,s.11-12 (muḥakkikin mukaddimesi); Ulebî,a.g.e.,s.176.

191 Kürd Ali,Hıtat,II,383-406; Yiğit, İslâm Tarihi,s.247.

192 Ulebî,Dımaşk,s.162-164.

193 Nuaymî, Dâris,II,233; Ulmevî, Muhtasar Dâris,s.182; Bedrân, Münâdeme,s.317; Ulebî, a.g.e.,

Memlûkler döneminde mescidler, geçen asırlardaki aktif eğitim fonksiyonunu devam ettirmişlerdir. Bu dönemde mescid sayısı 340'a yükselmişti. 40 tanesinde cuma namazı kılınır, ders okutulurdu. Bunlardan en meşhurları, Bâbu'l-Ferâidîs'in kuzeyinde Tevbe Camii diye maruf Câmi' Yılboğa ve kalenin batısındaki Câmi' Tenkîz'dir¹⁹⁴.

Halk arasında ilmî seviyeye gelince, Dimaşk'taki yüzlerce cami ve ilim halkaları, halkı ilme çekme açısından faydalı olmuştur¹⁹⁵.

B. KÜLTÜREL YAPI :

Entellektüel alanda ve eğitim-öğretim fâliyetlerindeki bu çeşit görünürlere rağmen İslâm kültürü, Haçlı seferleri esnasında esasen doğu bölgelerinde seviye kaybına uğramış bulunuyordu. Bundan bir müddet evvel bu kültür, ibdâ edici, yenilik ortaya koyucu güç ve kuvvetinden kesilmişti. Felsefe, tıp, musıkî ve diğer ilim dallarında parlayan hemen bütün büyük yıldızlar sönmüş vaziyetteydi. Bu asırlarda (h.VI. ve VII.), Batı hristiyanlık alemleri ile olan münasebetlere göz atılacak olursa, bu ilişkilerde odak noktası olan Suriye'nin, Batı üzerine tesir etmede cılız kalması, daha önceden başlayan bu sönüşle izah edilebilir¹⁹⁶.

Nureddin ve Salâhaddin dönemlerinde Dimaşk, Emevilerden beri ilk defa çok mühim siyâsî ve kültürel merkez haline gelmişti. Doğudan ve batıdan ünlü âlimler ve kişiler buraya akın ediyorlardı. Anlaşılan o ki, Dimaşk bu devirde Bağdat'ı geride bırakmıştı¹⁹⁷.

Dimaşk bu iki sultan zamanında büyük bir medenî gelişme ve mimari hareketliliğe sahne oldu. Dimaşk kalesi dışında inşa edilen yeni mahalle ve mıntikalarla şehir daha da büyüdü. Yukarıda da belirdiği gibi, bu mıntikaların en önemlisi¹⁹⁸ Kasyon Dağı eteklerindeki Salihîyye mıntikası olmuştur. Bu bölgenin tamamlanması ve tam bir şehir haline gelmesi Eyyûbilerin sonunu bulur. Orada tesis

s.178.

194 Ulebî,a.g.e.,s.178-179.

195 Ulebî,a.g.e.,s.189.

196 Hitti,İslâm Tarihi,IV,1066.

197 Şeşen,Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet,s.446.

198 Bkz.Tez metni,s....

edilen camiler, medreseler, hangâhlar ve türbelerle, dinî kültürde gözden kaçmayan canlılıklar gözlenmiştir. İmar hareketleri bununla kalmayarak, adalet sarayı gibi sosyal müesseselerin yanısıra, bîmâristanlar, hamamlar, çeşmeler yapılmıştır. Bunlara ilâveten birer ticârî müessese olan hanlar ve kayseriyyeler inşa edilmiştir¹⁹⁹.

Eyyûbîler dönemi, bazı iç çalkantılara rağmen, kültür hayatı bakımından canlı geçmiştir. Bu devlet, İslâm dünyasının doğusuyla batısının birleştiği bir noktada kurulmuştu. Gerek teşkilât, gerekse kültür bakımından her iki kanadın etkisinde kalmıştı. Horasan ve İran'dan olduğu gibi, Endülüs ve Kuzay Afrika'dan buralara akın akın gelen âlim ve talebe topluluğu, bu etkiyi de beraberlerinde getirmişlerdir²⁰⁰.

Eyyûbîler zamanında, Nureddin devrinde başlayan imar ve sosyal yardımlaşma hareketleri gelişmeye devam etmiştir. Bilhassa kale, kervansaray, köprü, han, hamam, medrese ve cami mimarisinde önemli gelişmeler olmuştur.

Kaza ve ilmiye teşkilâtı önem kazanmıştı. Nureddin tarafından başlatılan adlî hareket, Sahâhaddin tarafından da devam ettirilmiş, başkadılar ve kazaskerlere geniş yetki verilmişti. Bu dönemde adlî teşkilât, her türlü siyasî baskıdan uzak olarak çalışmıştı²⁰¹.

Eyyûbî devleti, imar ve kültür hayatı, devlet teşkilâtı bakımından parlak bir dönemi temsil etmiş, Haçlı seferleri vasıtasıyla Avrupa'ya da etki yapmıştır²⁰². Orta çağın durgunluk devresinde bulunan Avrupa, Haçlı seferleri dolayısıyla şarkı yakından tanımış ve ilmî, fikrî, ticârî, sınaî sahalarda ondan büyük faydalar sağlamış ve Garba geçen bu değerler, Rönesans ve sonrası cihanşumûl Avrupa medeniyetinin doğmasına yardım etmiştir²⁰³.

Moğollar Bağdat'ı 656/1258 tarihinde tahrip edince meydana gelen duraklama, önceki duraklamalardan daha uzun ve tesirli oldu. Ulemâdan bir çoğu Dimaşk ve Kahire'ye göç ettiler. Bununla beraber bu asırda Şam'da entellektüel bir tabakanın meydana geldiğini görüyoruz. Kültür hayatını ayakta ve canlı tutan bu

199 A.Muaz,"İshâmu'l-mer'e fî'l-imâra bi Dimaşk",et -Turâsü'l-arabî,sayı 6,s.217-223,Mart 1979.

200 Şeşen,Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet,s.439-444.

201 Şeşen,a.g.e.,s.443-444.

202 Şeşen,a.g.e.,s.443-440.

203 İ. Kafesoğlu,"Selçuklular"mad.,A.İ.,X,413; bu tesirler için bkz. Hitti, İslâm Tarihi,IV, 1066-1072.

kesimin yazdıkları eserler,. İslâm ümmetinin kütüphanelerinde ana kaynaklar olarak kabul görürken, güvenilir müracaat kitapları olarak da sonraki nesillerce kullanılmıştır²⁰⁴.

İslâm âlemi tarihte biri haçlılardan, diğeri Moğollardan gördüğü en önemli krizi yaşarken, Mısır'da kurulan ve sonraları Mısır'ı ve Suriye'yi bu iki düşmandan kurtaran Memlûkler, himayesine sığınan tüm mültecilere kucak açmıştı. Bunlar arasında doğu ve batı İslâm dünyasının en mümtaz ilmî şahsiyetleri de bulunuyordu. İlk Memlûk sultanları ve emirlerinin gayretleri ile, Eyyûbîlerin Nûrîlerden alıp da geliştirdikleri İslâm kültürü, bilhassa ilk zamanlarda kayda değer ilerlemeler göstermiştir²⁰⁵. Ancak zamanla ortaya çıkan iktisadî krizler, tabii âfetler ve iç savaşlar yüzünden Mısır ve ona bağlı bir ülke olarak Suriye'den oluşan Memlûkler ülkesi, virane haline geldi. İşte bütün bu sosyal ve siyasî şartlar içinde Mısır'dan yüksek seviyede her hangi bir entellektüel fâliyet beklenemezdi. Nitekim VIII. asırdan itibaren başlamak üzere, entellektüel alanda hakimiyeti ele geçirmiş bulunan İslâm milletleri topluluğu, bunu VIII. asrın başlarından sonra elinden kaçırmaya başlamıştır²⁰⁶.

III. HADİS İLMİ :

Hadis ilmi, h.VI. ve VII. asrın kültüründe ilk sırayı işgal eder. Hadis ve fıkhn bu asırda Nuriyye ve Salâhiyye devletinin güç aldığı önemli iki kaynaktır. Hadis ilmi bu dönemde, cemiyet nizamının temel taşlarından biri olduğu için aktüel bir ilimdir. Hadise sadece bu asrın ulemâsı değil, bu asrın dini kültürüne vakıf münevver kesim de ilgi duymuştur²⁰⁷. Ancak hadis müderrisinin nasilki lugat ve nahvi bilmesi lâzım gelirse, hadis ilmini rivâyet ve dirâyet açısından bilmesinin yanı sıra, esmâiu'r-ricâl, nâsih-mensûh, rivayet çeşitleri ve hükümleri, ravilerin şartları ile cerh-ta'dil ilmine mâlik olması şart koşulmuştur²⁰⁸. Nitekim bu devrede

204 Kürd Ali,Hıtat,IV.37-38.

205 Yiğit,İslâm Tarihi,s.243.

206 Hitti,İslâm Tarihi,IV,1105-1106.

207 Kehhâle,Dirâsât,s.95; Şeşen,Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti,s.276.

208 İbn Haldûn,Mukaddime,II,471; Kalkaşandî,Subhu'l-a'sâ,V,464; Emine Baytâr,"et-Ta'lim fi

eser veren büyük muhaddisler, önceki imamların aksine, hadisi ezber olarak ihata eden, sened ve metnin hallerini dirayet ve ilim olarak bilen kişilerdir²⁰⁹.

Bu devirde hadisçiler gerek halk, gerek idareciler tarafından büyük itibar görürlerdi. Mâlikîler ve Hambelîler kendi imamları Ahmed b.Hanbel (ö.241/855)'in Müsned'ine ayrı bir değer verirdi. Büyük hadis kitapları yanında cüzler de bu devirde büyük bir ilgi toplamış,bu konudaki eserlere yenileri eklenmiştir. Bu dönemde büyük hadis ravileri yetişmiş, çeşitli İslâm ülkelerini dolaşarak çok miktarda hadis kitabı okuyan ve bunları okutmak için icazet alan bu âlimler, pek çok talebe yetiştirmişlerdir. Hatta Nureddin ve Salâhaddin de bu talebeler arasında yer almışlardır²¹⁰.

Hadis âlimleri Dimaşk'ta, genelde meşhur hadis kitaplarını okuturlardı. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b.Hanbel bunların başında gelirdi²¹¹.

Bu dönem bir bakıma hadis usulüne dair geçmiş dönemlerde yazılan eserlerin tahkik edildiği hadis ilminin olgunlaşma dönemidir²¹². Bu devrede hadis ilimlerine ait eserler tam kemale ulaşmıştır. Bu ilmin bütün nevîlerini içine alan eserler ortaya konmuştur. Buna ibarelerin tehzibi ve meselelerin dikkatle yazılması da ilave edilmiştir. Bilhassa bu dönemde, ilerideki asırlarda kendilerinden çokça istifâde edilecek olan hadis usûlüne dair güçlü eserler, İbnu's-Salâh ve İmam Nevevî gibi büyük muhaddisler tarafından telif edilmiştir²¹³.

Memlûkler zamanı ise, hadis ilmi açısından aynı bereketli dönemin bir devamı olarak hadis ilminin altın çağı şeklinde telâkki edilmiştir. Bu devrede yazılan hadis şerhleri ve rical kitapları,bu sahanın en güvenilir ve en çok okunan eserleri arasındadır²¹⁴.

Dimaşk", İbn Asâkir, s.260.

209 İtr,Menhecû'n-nakd,s.65-66; Çakan,Anahatlarıyla Hadis,s.143.

210 İbnü'l-Esir,Kâmil,XII,96-97; et-Târihu'l-bâhir,s.165-166; Ebû Şâme.Ravzateyn,I,582-583.

211 Emine Baytar, "et-Ta'îm fî Dimaşk", İbn Asâkir, s.260.

212 Bkz.Çakan,Anahatlarıyla Hadis,s.143.

213 İtr,Menhecû'n-nakd,s.65-66; Çakan,a.g.e.,s.143.

214 Sâlih Yûsuf,Bedrüddîn el-Aynî,s.37; İsmail Yiğit, İslâm Tarihi,s.253.

A. ÖĞRETİM MÜESSESELERİ :

1. Câmî :

Dımaşk'ın fethinden (13/634) hemen sonra Yuhanna Kilisesi'nin yanında derhal inşâ edilen, halîfe Velid b.Abdilmelik zamanında da bu kiliseyi de içine alacak şekilde genişletilen (86/665) Emevî Camii, başta sahâbe olmak üzere tâbiûn büyüklerinin ve onlardan sonra gelen güçlü âlimlerin derslerine şâhid olmuştur²¹⁵. Ebu'd-Derdâ (r.a.)'nın burada hadis okuttuğu rivayet edilmektedir²¹⁶. Halife Hz.Ömer tarafından Dımaşk'a gönderilen Ebu'd-Derdâ, vefatına kadar (32/653) burada ders okutmakla günlerini geçirdi. Hatta bu camide ilk defa halka sistemi üzere derse başlayan odur²¹⁷.

Hicrî VI ve VII. asırlarda, dâru'l-hadisler kurulmadan önce de bu usul devam etmiş, dâru'l-hadisler kurulduktan sonra da uygulanmaya gelmiştir. Zira caminin dâvûdî ve uhrevî havasını hiç bir müessese karşılayamayacağından, ihtisas müesseselerinden daha çok talebeler ile halkın da katılımıyla camiler, diğer ilimlerin yanında içlerinde hadis tedris edilen müesseseler olarak işlerliklerini daima muhafaza etmişlerdir.

Yukarıda da temas ettiğimiz gibi²¹⁸, bilhassa Emevî Camiinin Nesir Kubbesi altında asırlar boyu kurulan hadis halkalarına, bu iki asırda da İbn Asakir, İbnü's-Salâh, İmam Nevevî gibi sahalarında otorite âlimler ders vermek suretiyle katkıda bulunmuşlardır²¹⁹.

2. Medrese :

Hadis ilmi bu iki asırda sadece dâru'l-hadis ve camilerde okutulmuyordu. Fıkıh medreselerinde de tedris edilmekte idi²²⁰. Bilhassa Hanefî fıkıh medreselerinde hadis okutulmasına ehemmiyet verilmişti²²¹. Bir Hanefî ve Şâfiî medresesi olan Zâhiriyye Medresesi'nde aynı zamanda bir de dâru'l-hadis bulunmaktaydı. Şâfiî kürsüsünün güneyine düşen bu dâru'l-hadis için çokça mülk vakfedilmişti²²². Elimizde hadis ilminin bu medreselerde nasıl ve ne şekilde

215 Melike Ebyad, "et-Ta'lîm fî'l-mescidi'l-câmî4 bi-Dımaşk", Arabî, sayı 330, s.134, Mayıs 1986.

216 İbn Mâce, Mukaddime, 17.

217 Melike Ebyad, a.g.m., s.138.

218 Bkz. Tez metni, s....

219 Behçet Baytâr, "el-Müderrişîn tahte kubbeti'n-Nesr", Mecelletü'l-Mecma', Sayı 24, s.59-72.

220 Yiğit, İslâm Tarihi, s.273.

221 Sâlih Yûsuf, Bedriiddîn el-Aynî, s.15.

okutulduğuna dair maalesef yeterli bilgi bulunmamaktadır.

3. İmlâ Meclisleri :

Hadis metinlerinin dıkte ettirildiği bu meclislere, söz konusu asırlarda Emevî Camii'nde, dâru'l-hadislerde ve ulemâ evlerinde rastlıyoruz. Bu meclislerin ürünleri olarak ortaya çıkan emâlilerin²²³ kayıtlarına bakıldığında, bu dönem imlâ meclislerinin nerelerde kurulduğu tesbit edilebilir. Bu konuda, İbn Asâkir'in Dâru'l-Hadis en-Nûriyye kurulmadan önce Emevî Camii'nde, kurulduktan sonra da dâru'l-hadisdeki imlâ meclislerini misal olarak gösterebiliriz²²⁴.

4. Dâru'l-Hadisler :

Dımaşk'ta ilk defa kurulup yayılan dâru'l-hadis müesseseleri, âdet olarak belli ulemâya tahsis edilirdi. Aslında bir Hanefî olan Nureddin Zengî nin yaptırdığı dâru'l-Hadis en-Nûriyye'yi Şâfiî'lere tahsis etmesi ve başına İbn Asâkir'i getirmesi, yine dâru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Berrâniyye'nin Hanbelî Makdisîlere, Dâru'l-Hadis es-Sükkeriyye'nin de Hanbelî İbn Teymiyye ailesine tahsisi bu kabildendir²²⁵.

Dâru'l-hadis sorumlusuna "şeyhu dâri'l-hadis" denir. Vazife olarak da "meşîhatu dâri'l-hadis" adı verilir²²⁶. Bu vazifeye döneminin bilhassa hadis ilminde ilimce en üstünü atanırdı. Bu mevkî Dımaşk ulemâsının göz diktiği, Dımaşk'taki öğretim derecelerinin en yükseği idi²²⁷. Kimki dâru'l-hadis şeyhi olarak lâkaplanırsa ilimde en yüce mevkiye erişmiş olurdu²²⁸. Aldıkları maaş da o dönem öğretim kadrolarında görev alan, müderris dahil personelin en yüksek maaşıydı²²⁹.

Bu dönem Dımaşk dâru'l-hadislerinde ilmi faaliyetler, dâru'l-hadise nezâret

222 Ulebî,Hıtat,s.137.

223 Bkz.Tez metni,s....

224 Bkz.İbn Asâkir,Meclisân,s.17 (muhakkikin mukaddimesi); İbn Asâkir,Târîh,I,4 (muhakkikin mukaddimesi); Tez metni,s...

225 Sezgin,"Dâr al-Hadîth" mad,Encyclopedia of Islam,II,126; Abdûlâzîz el-Merâğî,İbn Teymiyye, s.41.

226 Ulebî,Dımaşk,s.173.

227 Ali et-Tantâvî,el-İmâmu'n-Nevevî,s.26.

228 Abdûlğânî ed-Dakr,el-İmâmu'n-Nevevî,s.113.

229 Duhmân, Fî rihâbı Dımaşk,s.136.

eden nâzırın başkanlığı altında imam, mukrî, kırâat-ı seb'a öğrenceleri, muhaddis, hadis kârii, hadis öğrencileri, hadis dinleyicileri, hâzin, mürettib, nakîb ve müezzinden oluşan bir kadro ile gerçekleştirilirdi. Bunun yanında daru'l-hadis hizmetliler sınıfında bir kapıcı ve bir kayyım bulunurdu²³⁰.

Dımaşk dâru'l-hadisleri için fıkıh medreselerinde olduğu gibi farklı bir mimari yapı tayin edilmemişti²³¹. Zaten bir kısmı da belli şahıslara ait evler iken sonradan dâru'l-hadis olarak vakfedilmişlerdi. Bu tür binalarda da hâliyle medreselere has belli bir mimarî yapıyı yakalamak mümkün değildir. Dâru'l-hadisler, medreselerde olduğu gibi derslane (eyvân), muhaddis ve talebe evinden meydana gelirdi. İlâve yapı olarak da içinde beş vakit namaz kılınan bir de mescid bulunurdu. Bu mescide diğer görevliler gibi bir de imam tayin edilirdi²³². Yine dâru'l-hadislerde içlerinde çok güzel kitapların bulunduğu, hoca ve talebelerin istifade ettikleri değerli kütüphaneler mevcuttu. Bu kütüphaneler, tanzim edilmiş kitapları, pratik ve kolay yoldan kendilerin ulaşmak kasdıyla yapılmış fihristleri ile modern bir görünüm arzederlerdi. Bunlar, ya bir kişinin vakfetmesi ile, ya da umurun istifadesi için biriktirmek suretiyle meydana getirilirlerdi²³³. Misal olarak Takıyuddîn el-Yeldânî'nin bir çok kitabını ve mecmualarını Dâru'l-Hadis el-Fadlıyye'ye vakfetmesini gösterebiliriz²³⁴. Dâru'l-Hadis el-Urviyye de böyledir. Oraya da Şerefüddin b.Urve kitaplarını vakfetmişti²³⁵. Yine Dâru'l-Hadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin büyük bir kütüphanesi vardı. Takıyuddun es-Subkî, İbnu's-Salâh'ın damadı Fahrüddîn el-Kereci'din bahsederken ona ait hadis mecmualarının bu kütüphaneye vakfedilmiş olduğunu ve bunlardan bazılarını tedkik ettiğini söylemektedir²³⁶.

Dımaşk dâru'l-hadislerinde meşhur hadis kitapları okunurdu. Bunlar arasında Sahîhayn, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî'nin Sünen'leri, Ahmed b.Hanbel'in Müsned'i sayılabilir²³⁷. Meselâ İmam Nevevî, Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye'de Buhârî, Müslim ve

230 Bkz.Tez metni,s...

231 A.N.Abû,"el-Medrese fî imâra el-Eyyubiyye",Mecelletü'l-Havliyyât,c.24,s.76,Dımaşk 1974.

232 Emine Baytâr,"et-Ta'lim fî Dımaşk",İbn Asâkir,s.244,269,270; Ulebî,Dımaşk.s.181. Dâru'l-hadislerin müstemilâtı için bkz.Tez metni, s...

233 Emine Baaytâr,a.g.e.,s.270-271.

234 Nuaymî,Dâris,I,93.

235 Nuaymî,Dâris,I,82.

236 Subkî,Tabakât,VIII,344. İlgili kütüphane için bkz.Tez metni,s....

237 Emine Baytâr,"et-Ta'lim fî Dımaşk",İbn Asâkir,s.260.

Ebû Dâvûd'u okutmaktaydı²³⁸. Hadis derslerinin yanında fıkıh ve tefsir dersleri de bu dâru'l-hadislerde okutulurdu. Nitekim Zemlekânî²³⁹ Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatine atandığında dâru'l-hadîste tefsîr, hadîs ve fıkıh derslerine girerdi²⁴⁰. Aynı zamanda bu dâru'l-hadîslerde kırâat-seb'a da tadrîs edilirdi. Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'de bu işle vazifeli bir mukrî bulunurdu. Bu da toplam 10 tane kırâat-ı seb'a talebesine bu ilmi öğrettirdi²⁴¹. Takıyuddîn el-Mıksâtî (ö.713/1313) de Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'de kırâat-ı seb'a ve tefsir dersleri verirdi²⁴².

Dımaşk dâru'l-hadislerindeki talebe sayısına bir göz attığımızda mescidden farklı olarak, umumiyetle tesbit edilen kontenjanı aşmayan belirli sayıda talebenin bulunduğunu görürüz. Üstelik bu talebenin adedi, mescidlerdeki ders halkalarının talebelerine nisbetle oldukça azdır. Talebe sayısını belirlemede müesseseyi vakfeden şahsın öngördüğü sayı nazar-ı dikkate alınır²⁴³. Bir munune teşkil etmesi açısından Sittü's-Şâm'ın yaptırdığı Şâmiyye Cevvâniyye Medresesi'nin vakıf sicilinde müderris, müezzin ve kayyım hâriç, mu'idle beraber talebe sayısının yirmiyi aşmaması şart koşulmuştu²⁴⁴.

Dımaşk'ta dâru'l-hadislerin açılışında umumiyetle merasim yapılır ve açılışa devlet erkânından başta sultan veya vâli olmak üzere bir çok meşhur zevât katılırdı. Açılış günü olarak da cuma günü cuma namazından sonra veya cuma gecesi tâyin edilirdi. Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye 15 Şaban 630 (27 Mayıs 1232) cuma gecesi böyle bir merasimle açılmıştı²⁴⁵. Yine Dâru'l-hadis ed-Devâdâriyye nin açılışı da törenle olmuştu²⁴⁶. Bu davetlerde adet üzere ziyafet verilir, davete katılan meşhur muhaddislerden biri de teberrüken hadis dersi yapardı. Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye'nin açılışında böyle bir dersi İbnu's-Salâh vermişti²⁴⁷. Dâru'l-hadis ed-Devâdâriyye'nin açılışında da ilk şeyh Alâuddîn b.Attâr ziyafet tertib etmişti²⁴⁸.

238 İbnü'l-Attâr, Tuhfetti't-tâlibîn, s.40; Sehâvî, Menhel, s.96.

239 Hayatı için bkz. Tez metni, s...

240 Nuaymî, a.g.e., I, 31.

241 Bkz. Tez metni, s...

242 Zehebî, İber, IV, 36-37.

243 Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi, s.313-314.

244 Nuaymî, Dâris, I, 303.

245 Bkz. İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 146; Tez metni, s...

246 Ulebî, Hıtat, s.79.

247 Bkz. İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 146; Tez metni, s....

248 Ulebî, a.g.e., s.79.

Dımaşk'taki dâru'l-hadîslerde vazifeli muhaddisler, çoğu zaman, komşu bir dâru'l-hadîstekî meslektaşlarının derslerine katılmaktan kendilerini alamazlardı. Meselâ Fahrüddîn b.Asâkir, Dâru'l-hadîs en-Nuriyye şeyhi iken Dâru'l-hadîs el-Urviyye'deki dersleri takip ettiği olmuştur²⁴⁹. Yine Zekiyyüddin el-Birzâlî Arûbe'de ders okuturken hadis dinlemekten de geri kalmamıştır²⁵⁰.

Dımaşk'ta 16 tane dâru'l-hadîs vardı. Bunlar Asrûniyye'deki İmam Nevevî'nin hadis okuttuğu Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye, Kasyon Dağı eteğindeki Dârü'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye, Bâbu Tûmâ'daki Dâru'l-Hadîs el-Hımsiyye ve Dâru'l-hadîs el-Kûsiyye, Bâbu'l-Ferec içerisinde Dâru'l-hadîs ed-Devâdâiyye, Mî'zenetü's-Şahm'da Dâru'l-hadîs es-Sâmerriyye, Kassâin'de Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye, Banyas Geçidi'nde Dâru'l-hadîs eş-Şûkayşakiyye, Emevî Camii içinde Urve Meşhedi'ndeki Dâru'l-hadîs el-Urviyye, Kellâse'de Dâru'l-hadîs el-Fâdılıyye, Sâlihiyye'de Dâru'l-hadîs el-Kürûsiyye, Asrûniyye'nin güneyinde Dâru'l-hadîs en-Nûriyye, Kayşânî Hamamı yakınında Dâru'l-hadîs en-Nefisiyye, Kasyon Dağı eteğinde Dâru'l-hadîs en-Nâsiriyye'dir²⁵¹.

Dımaşk'ta müstakil dâru'l-hadîslerin yanısıra kur'an ve hadîsin ikisinin de öğretimi için Dâru'l-Kur'an ve'l-hadîs ismiyle müesseseler ilk defa Seyfüddin Melik Nâsır tarafından kuruldu (590/1193)²⁵². Nuaymi bunlardan Tenkiziyye, Sebâbiyye, Ma'bediyye olmak üzere üçünü zikretmektedir²⁵³.

Dımaşk dâru'l-hadîsleri bilhassa son asırlarda eski önemlerini kaybettiler. 1328/1910 tarihinde Dımaşk'taki medreseleri kapsayan bir çalışmanın gösterdiğine göre Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'deki talebe sayısı 10, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye'de sadece 6 tanedir²⁵⁴. 1941 yılında Fransızların Suriye'ye işgalleri sırasında medreselerin kapatılmasıyla dâru'l-hadîsler de maziye karışmıştır.

B. MUHADDİSLER :

Bu dönemde yetişen büyük muhaddislerden dâru'l-hadîslerde vazife yapanları, tezimizin ikinci bölümünde ilgili dâru'l-hadîslerde hayatlarıyla birlikte detaylı olarak zikrettik²⁵⁵. Bu görevlere getirilen muhaddisleri, dönemlerinde hadis

249 Nuaymî, Dâris, I, 83.

250 a.mlf., I, 86.

251 Bkz. a.mlf., a.g.e., I, 19-122; Ulebî, Dımaşk, s. 172-173.

252 Sezgin, "Dâr al-Hadîth" mad., Encyclopedia of Islâm, II, 126.

253 Bkz. Nuaymî, Dâris, I, 123-128.

254 Müneccid, "Vesâik resmiyye", Mecelletü'l-Mecma', c. 48, sayı 318, s. 318, Dımaşk 1973.

ilminin güçlü simalarından olduklarını gözönünde bulunduracak olursak zikretmediğimiz pek az kimse kalmıştır diyebiliriz. Bunlar içerisinde İbn Asâkir, İbnu's-Salâh, İmam Nevevî, İbn Teymiyye gibileri her asırda kendilerinden uzun uzadıya söz ettiren güçlü muhaddislerdendir.

Bir de bu dönemlerde hanım hadisçiler arasında ikisi oldukça meşhur olmuştur. Bunlar Fakıyye bint Ebî'l-Ferec Gays el-Ermenâzî es-Sûrî (ö.579/1183) ile Kerîme bint Abdilmelik (ö.641/1244)'tir. Zekiyüddin el-Birzâlî, Kerîme bint Abdilmelik'in Meşîha'sını 8 cüz halinde toplamıştır²⁵⁶.

255 Bkz. Tez metni, s....

256 Şeşen, Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti, s.282.

İKİNCİ BÖLÜM

HİCRİ VI-VII. ASIR DİMAŞK DÂRU'L-HADİSLERİ

I. NURİYYE DEVLETİ (549-569/1154-1173) :

A. DÂRU'L-HADİS en-NURİYYE (566-1170) :

1. Kuruluşu :

Bânisi, Dımaşk atabeği Nureddin Zengî'dir. Şam diyarı muhaddisi (muhaddisu's-Şâm) Hâfız İbn Asâkir (ö.571/1175) için yaptırmıştır²⁵⁷. Binâ ettirenin Salâhaddin Eyyûbî'nin zevcesi İsmet Hanım olduğu söylenmişse²⁵⁸ de vakıya aykırıdır²⁵⁹. Bu hanım, bu Dâru'l-hadîse bazı şeyler vakfetmiş veya burada bir bölüm yaptırmış olabilir²⁶⁰. Bâbu'l-Berîd ile Dımaşk kalesi arasında inşa edilmiştir²⁶¹. Âdiliyye Suğrâ medresesinin karşısında, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin doğusundadır²⁶². Bu mıntıkaya daha sonra, Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'nin doğusunda yapılan (575/1179) Asrûniyye Medresesi'ne izâfetle Asrûniyye denmiştir²⁶³.

Kitâbesi mevcut olmadığı için yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Tarihi kaynaklarda da herhangi bir kayda rastlanmamaktadır²⁶⁴. Sadece Fransız

257 İbn Asâkir, Târîh, I,4 (Muhakkikin mukaddisemesi); İbn Asâkir, Meclisân,s.17 (Muhakkikin mukaddisemesi); İbnü'l-Esîr, et-Târihu'l-bâhir,s.172; Ebû Şâme,Ravzateyn,I,23; Nuaymî, Dâris,I,99-100; Bedrân,Münâdeme,s.58-59; Yusuf b. Abdilhâdî,Simâru'l-mekâsid, s.125; Elisseeff," Les Monuments De Nur Ad-Din", Bulletin,s.25,1949-1951; Kürd Ali, Hitat,IV,73; Tılas,"Dâru'l-Hadîs en-Nûriyye",el-Muktedaf,c.104,s.132,Kahire 1944; Edîb el-Hısnî, Müntehabât,s.941; Beşşâr Ma'ruf, İbn Asâkir fî Bağdâd", İbn Asâkir,s.66. A.N.Abû, el-Medrese fî'l-imârâti'l-Eyyûbiyye, Mecelletü'l-Havliyyât", c.24. s.79, Dımaşk 1974; Ulebî, Hitat, s.90.

258 Bedrân,a.g.e.,s.58.

259 Bkz.İbnü'l-Esîr,et-Târihu'l-bâhir,s.172.

260 Es'ad Tılas,a.g.e.,s.132+133.

261 Ulebî,a.g.e.,s.90.

262 Yusuf b. Abdilhâdî,a.g.e.,s.215; Edîb el-Hısnî,a.g.e.,s.941; Elisseeff, a.g.e., s.25; Beşir Zühedî, Dımaşk, s.25; Müneccid,Muhattat Dımaşk,nr.48.

263 Ulebî,a.g.e.,s.90.

264 A.N.Abu,a.g.m., s.79.

müsteşrik Nikita Ellisseeff, 566/1170'de yapıldığını zikretmektedir²⁶⁵. Ancak nereden aldığına herhangi bir kayıt düşmemiştir. Nureddin'in Dimaşk hakimiyeti göz önünde tutulacak olursa, 549-569/1154-1173 tarihleri arasında yapıldığında şüphe yoktur²⁶⁶.

Bu Dâru'l-hadîs, bazı zamanlarda, bazı şahıslar tarafından yine Nûreddin Zengî'nin yaptırdığı Nûriyye Kübrâ ve Nûriyye Suğrâ medreseleri ile karıştırılmıştır. Oysa ki Dâru'l-hadîs en-Nûriyye, Nureddin Zengî tarafından bu iki medreseden ayrı olarak binâ edilmiştir²⁶⁷. Hıttat'ın Şâm müellifi Kürd Ali, eserinde, Nûriyye Kübrâ medresesini anlatırken ilk Dâru'l-hadîs olduğunu, İbn Asâkir'in meşihatlığına atandığını ve içinde bir mescid ve Nureddin'in kabrinin bulunduğunu söylüyor²⁶⁸. Yine Nûriyye Suğrâ'dan bahsederken de Asrûniyye'de, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye ile Asrûniyye medresesi arasında Adiliyye Suğrâ medresesinin karşısında olduğunu ifade ediyor²⁶⁹. Eserin başka bir yerinde yine aynı medreseden bahsederken kale içinde olduğu malumatını veriyor²⁷⁰. Müellifin şu üç Nûriyye medresesini karıştırdığı açıkça görülmektedir. Biri Hayyâtın çarşısındaki Nureddin'in medfun bulunduğu Nûriyye Kübrâ medresesi, diğeri Asrûniyye mıntıkasındaki Dâru'l-hadîs en-Nûriyye, sonuncusu Dimaşk kalesindeki Nûriyye Suğra medresesidir²⁷¹.

Dâru'l-hadîs en-Nûriyye, 16.30x17.20 m. genişliğinde, kare planda inşa edilmiştir²⁷². Ortasında abdest almak için küçük bir havuzun bulunduğu merkezî avlu ile bu avlunun doğu ve batı kısmında dizilen odalardan meydana gelmiştir²⁷³. Güney tarafında 21x5 adım genişliğinde, çatısı taşla örtülü, ibadet ve derse tahsis edilen genişçe bir namazgâh vardır²⁷⁴. Nefis bir mihraba sahiptir²⁷⁵. Doğru ve batı

265 Ellisseeff, "Les Monuments De Nur Ad-Din", Bulletin, s.25 (1949-1951).

266 Sauvaget, el-Âsârü't-târîhiyye, s.69; A.N. Abu, "el-Medrese fî'l-imârâti'l-Eyyûbiyyen", Mecelletü'l-Havliyyât, c.24s.79, Dimaşk 1974.

267 Edîb el-Hüsni, Müntehabât, s.941.

268 Bkz. Kürd Ali, Hıttat, IV, 73.

269 Bkz. Kürd Ali, a.g.e., IV, 74.

270 Bkz. Kürd Ali, a.g.e., IV, 95.

271 Ulebî, Hıttat, s.93.

272 Tılas, "Dâru'l-Hadîs en-Nûriyye", el-Muktedaf, c.104, s.135-136, Kahire 1944. (Sauvaget'ten naklen), plânı için bkz. Ek II, plan I.

273 Tılas, a.g.e., s.136; A.N. Abu, a.g.e., 79.

274 Bedrân, Münâdeme, s.58; Tılas, "Dâru'l-Hadîs en-Nûriyye", el-Muktedaf, c.104, s.136, Kahire 1944.

275 Beşir Zühdi, Dimaşk, s.25.

kenarında uzanan iki oda tedrise ayrılırken, diğer iki küçük odadan biri şeyhin odası, diğeri kütüphanedir. Girişin her iki tarafında bulunan iki oda ise, hizmetçi odası ve depo olarak kullanılmıştır²⁷⁶.

Bu Dâru'l-hadîsi ilk olarak kabul edersek, kendinden sonra inşa edilen Dâru'l-hadîslere mimârî açıdan tesir etmiştir denilebilir. Günümüzde, asırların yıprattığı bu binaların asıllarından bir hayli uzaklaştıkları göz önünde bulundurulursa, bu tesirleri tespit edebilmenin ne kadar zor olduğu, tahminden öte bir şey yapılamayacağı gözden kaçmayacaktır²⁷⁷. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz, Dâru'l-hadîs en-Nûriyye, nev'î şahsına münhasır abidevi bir yapıya sahip olup, çok daha küçük boyuttaki medreselerden farklıdır. Bu yapıda, medrese mimarisinin bir unsuru olan eyvan yoktur²⁷⁸. Eyvan tabiri, yeni deyimde “konferans salonu, dershâne” karşılığı olan bir tabirdir²⁷⁹.

İlk zamanlar “dâru's-sünne” olarak anılan bu medreseye sonradan “Dâru'l-hadîs” adı verildi. Adından da anlaşılacağı gibi, hadis ve hadis ilimleri okutulan bir müessese olarak yapıldı. Nitekim ilk şeyhi İbn Asâkir, çoğu kez hadis derslerini orada yapardı²⁸⁰. Ellisseeff'in “bu müessese, Nureddin tarafından fakih yetiştirmek gayesiyle kurulmuştur” sözü, Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'yi bir fıkıh medresesi olarak yorumladığının işaretidir ki hatalıdır²⁸¹.

İbnü'l-Esîr, “Nureddin Zengî burasını bina ettikten sonra, bu müesseseye ve orada hadisle meşgul olanlara külliyetli vakıflarda bulundu”²⁸² diyorsa da sonradan yapılan uygulamalar bu Dâru'l-hadîsin vakfının az olduğunu göstermiştir. Sultan Eşref Musa zamanında (627-635/1299-1237) Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'nin vakfı kâfi gelmeyince, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin vakıf gelirlerinden 2000 dirhem aktarılacak suretiyle durumu düzeltilmiştir²⁸³. İbn Kesîr'in zikrettiğine göre, 611/1214 yılında Kaymaziyye tarafındaki hendek genişletilirken yıkılan bazı binalar

276 Tılas,a.g.e.,s.138.

277 Tılas,a.g.e.,s.137.

278 Ellisseeff, “Les Monuments De Nur Ad-Din”,Bulletin,s.25 (1949-1951).

279 Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi,s.109.

280 İbn Asâkir,Meclisân,s.17 (muhakkikin mukaddimesi); İbn Asâkir, Târih,I,4 (muhakkikin mukaddimesi).

281 Krş. Ellisseeff, “Les Monuments De Nur Ad-Din”, Bulletin, s.25 (1949-1951).

282 İbnü'l-Esîr,et-Târihu'l-bâhir, s.172.

283 Bedrân, Münâdeme, s.59 (Esedî'den naklen).

arasında Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'ye ait vakıfların bulunduğu²⁸⁴ göz önünde tutulacak olursa, önceden durumunun iyi olup sonradan bu hale geldiği söylenebilir.

Dâru'l-hadîs en-Nuriyye İslâm tarihinde, o dönemin muhaddis ve müverrihlerini yetiştiren ve mezun eden bir müessesesi olmasının yanı sıra, şeyhleri ve müderrisleri ile Dimaşk medreseleri arasında en fazla ilmi hareketliliği yaşayan bir medrese olarak daima hatırlanacaktır²⁸⁵. Burası hadis ilmini yayan önemli, büyük bir merkez olmuştur. Evvelâ İbn Asâkir, sonra oğlu Kâsım (ö.600/1203) ve daha sonra da Asâkir ailesinden muhaddislerin görev yapması, önemini arttırmıştır. Hicrî VI. ve VII. asırlarda büyük âlimlerin bir çoğu buradan mezun olmuştur²⁸⁶.

İbn Cübeyr Dimaşk'a geldiğinde (ö.580/1184) Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'de iki ay müddetle kaldı²⁸⁷. O zaman binası daha henüz yeni idi²⁸⁸. Üzülerek söylemek gerekirse, İbn Cübeyr bu zaman zarfında, Dimaşk'la ilgili bir çok hadise ve müesseseden haberler verirken, ne Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'den, ne talebelerinden ve şeyhlerinden, ne de okutulan kitap ve derslerden bahsetmektedir. İbn Cübeyr'den sonra, bu Dâru'l-hadîsten bahsedenler bunlara hiç temas etmediler. Biz de orada neler yapıldı, hangi dönemleri yaşadı, hangi işler için neler vakfedildi bilemiyoruz. Bildiğimiz sadece Nuaymî'nin yazdıklarıdır ki Esedî'nin Kevâkib'inden alınmıştır²⁸⁹.

Günümüzde Dâru'l-hadîs en-Nûriyye, bilhassa 1893 yangınından sonra, kapısı, avlusu ve bir kaç odanın dışında tamamen harap vaziyettedir²⁹⁰. Yanında yıkılmış, zemininden ve mihrap yerinden başka bir şey kalmamış mescidinin kalıntıları vardır²⁹¹. Suriye Eski Eserler Müdürlüğü ve Vakıflar Bakanlığının işbirliği ile tamir edildiği söyleniyorsa da²⁹² hususî müşahedelerimiz durumun böyle

284 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 72.

285 Tılas, "Dâru'l-Hadis en-Nûriyye", el-Muktedaf, c.104, s.132, Kahire 1944.

286 İbn Asâkir, Târih, I, 4 (muhakkikin mukaddimesi).

287 İbn Cübeyr, Rihle, s.234.

288 Ulebî, Hitat, s.91.

289 Tılas, "Dâru'l-Hadis en-Nûriyye", el-Muktedaf, c.104, s.132, Kahire 1944.

290 Elisseff, "Les Monuments De Nur Ad-Din", Bulletin, s.25 (1949-1951); Tılas, a.g.e., s.135; Kürd Ali, Hitat, VI, 73.

291 Yusuf b. Abdillâdî, Simâru'l-mekâsid, s.215; Edîb el Hısnî, Müntehabât, s.941.

292 Reyhâvî, "Hitatu Medîneti Dimaşk", İbn Asâkir, s.105.

olmadığını göstermiştir. Bugün Dâru'l-hadîs en-Nûriyye kendi haline terkedilmiş gibidir. Hatîb Sülâlesinden bazı kimselerin ilgisi²⁹³ de kâfî düzeyde değildir. Bu müessesenin önemli bir ticaret merkezinde bulunuyor olması, kişide diğer medreselerde sıkça rastlanan işgal edilip tamamen ortadan kaldırılacağı hissini uyandırmaktadır²⁹⁴.

2. Muhaddisleri :

a- İbn Asâkir (ö.571/1175) :

Ebu'l-Kâsım Ali b.Hasan b.Hibetullah b.Abdillah b.Hüseyin Sikatüddin İbn Asâkir ed-Dımaşkî eş-Şâtîrî. Hadis hâfızı, muhaddis fakih, müverrih.

499 senesi muharrem ayında (eylül 1105) Dımaşk'ta doğdu²⁹⁵. Daha ziyade "İbn Asâkir" lakabıyla meşhur oldu. Dedelerinden bu isimle anılan bir kimse bilmiyoruz²⁹⁶.

İbn Asâkir, dönemine ışık tutan ve ilmî ortama canlılık kazandıran, büyük âlimlerin yetiştiği soylu bir aileye mensuptu. Babası Hasan, salih ve alim bir zat idi. Fakih Nâsır el-Makdisî'den Buhârî'nin Sahîh'ini okumuş, Ebu'l-Fadl b.Hayrûn'dan icazet almıştı. Vefat etiğinde daha henüz 40 yaşında bile değildi. Dedesi Kâsım bir çok muhaddisten hadis dinlemiş ve rivayet etmiş meşhur hafızlardandı. Bir çok tahrir ve tasnifleri vardı. Babasının dedesi Ali ise, yine bir çok tasnif ve fevaidin sahibi meşhur imamlardandı²⁹⁷. Ağabeyi Sâin Hibetullah b.Hasan, Dımaşk Gazzaliyye Medresesi'nde fıkıh dersi okutan ve fetva veren bir fakihti. Kardeşi Muhsin b.Hasan ise kadî idi. Altı çocuğunu da bilhassa hedis ilmine yöneltmişti. Bu çocuklar, İbn Asâkir ailesinin furû bakımından büyük çoğunluğunu oluşturur. Annesi, uzun müddet Dımaşk'a kadî yetiştirmiş, asılları Emevîlere dayanan meşhur Kureşî Ailesi'ndendi Dedesi (annesinin babası) Dımaşk kadısı Yahya b.Ali b.Abdilaziz, Nasr el-Makdisî ve Dımaşk muhaddisi el-Kettânî'den hadis dinlemiş,

293 Ulebî,a.g.e.,s.93.

294 Yusuf b.Abdilhâdî, a.g.e.,s.215; Edib el-Hisnî, a.g.e.,s.941.

295 Brockelmann,"İbn Asâkir" mad., I.A.,V,701.

296 Zehebî,Siyer,XX,555; Subkî,Tabakât,VII,215.

297 Yûnînî, Zeyl Mir'âti'z-zamân, II,657-658.

Hatîbu'l-Bağdâdî'ye mülâkî olmuş, Kâdî el-Mervezî'den fıkıh okumuş alim bir zat idi. Dayılarından Ebu'l-Meâlî Muhammed b.Yahya ve Ebu'l-Mekârim Sultan b.Yahya, Dimaşk'ta kadılık yapmışlardı. Kızkardeşi, ilim ve şeref sahibi Sülemî Ailesi'nden Muhammed b.Ali b.Muhammed b.el-Feth es-Sülemî'nin hanımıydı. İşte İbn Asâkir böyle bir alileden yetişmiş ve Şam diyarının müverrihi ve asrının hafızı olmuştur²⁹⁸.

İbn Asâkir hayatı boyunca Dimaşk'ta üç devlet gördü.

1.Selçuklu devleti: İbn Asâkir hicrî VI.(m.XII) asrın başında Dimaşk'a gözlerini açtığı anda Dimaşk Selçukluların hakimiyeti altında idi. Selçuklu Sultanı Tuğtekin idaresinin ikinci senesiydi. Muhaddisimiz 50 sene bu hakimiyet altında, 549/1154 tarihinde Nureddin Zengî'nin istiklâlini ilân etmesine kadar yaşadı.

2.Nuriyye devleti: Nureddin Dimaşk'ı aldığı anda İbn Asâkir 50 yaşındaydı. Nureddin'in İbn Asâkir'in ilmî hayatındaki tesirine ileride temas edeceğiz.

3.Eyyübî devleti: Ömrünün sonlarında bu döneme şahit oldu. Salâhaddin ile ne zaman alâka kurdu bilemiyoruz. Ancak bildiğimiz bir şey varsa o da, Salâhaddin'in amcasının askerlerine karşı durmak üzere Mısır'a gitmesini de duymuştu. Bundan sonra Salâhaddin Dimaşk'a dönmüş ve oraya hakim olmuştur. Bundan bir sene sonra da İbn Asâkir Dimaşk'a gözlerini yummuştur²⁹⁹.

İbn Asâkir'in hayatı, ilim adamına yakışır büyük bir çile ve titizliği yansıtır. Babası ve ağabeyi onun yetişmesinde azami itina gösterdiler³⁰⁰. Daha henüz 6 yaşında iken hadis okumaya başladı (505/1111). Dönemin büyük hadis hocalarına devam etti. Sübi' b.Kîrat, Ebu'l-Kâsım en-Nesîb, Ebu'l-Ferec es-Sûrî, Kavvâm b.Ziyâd, Ebû Tâhir el-Hannâî, Muhammed b.Hüseyin ed-Dimaşkî bunlardan bazılarıdır³⁰¹. Zehebî, İbn Asâkir'in yanında hocası Ebu'l-Kâsım en-Nesîb'in şeyhi Hatîb'den dinlediği hadisleri tahrir ettiği 20 cüzün bulunduğunu söylemektedir³⁰². 19 yaşında iken Dimaşk'ın en büyük ilim merkezi olan Emevî Camii'ne gidip ders halkalarına katılıyor, Şeyh Sülemî'nin Emîniye Medresesi'nde fıkıh okuyordu. 20 yaşında iken babası vefat etti (519/1125).

298 M.Şema', "el-Hâfız İbn asâkir", el-Arabî, sayı 181, s.61-62, Kuveyt 1973.

299 Hâlid Muâz, "Dimaşk fî eyyâmi İbn Asâkir", İbn Asâkir, s.122-131.

300 Ebû Şâme, Ravzateyn, I, 10; Yûnînî, Zeyl Mir'âti'z-zamân, II, 657.

301 Ebû Şâme, a.g.e., I, 10; Zehebî, Siyer, XX, 555; İber, III, 60; Tezkire, IV, 1328; Nuaymî, Dâris, I, 100; M. Şema', a.g.e., s.62.

302 Zehebî, Siyer, XX, 555.

Babasının vefatından sora 520/1126 tarihinde memleketindeki alimlerle yetinmeyerek ilim yolculuklarına çıktı. Hayatı boyunca bu uğurda 30'dan fazla yabancı ülke dolaşmıştır³⁰³. İlk olarak, bir hadis ve fıkıh merkezi olan Bağdat'a gitti. Zira o, Bağdat ehlinin hadis ilmine na kadar çok rağbet ettiklerini biliyordu. Burada bir sene kaldı. H.521'de hac farızasını yerine getirde. Mekke, Medine ve Mina'da bir araya geldiği hocalardan hadis okudu. Sonra Dimaşk'a döndü. İkinci defa Bağdat'a gittiğinde bu defa 5 sene kaldı. Bu zaman zarfında Bağdat Nizâmiyye Medresisi'nde dersleri takip ederken bir yandan da Hibetullah b.Hüseyin, Ali b.Abdilvâhid ed-Dîneverî, Kâdî Ebû Bekr gibi mekşhur muhaddislerden hadis dinliyordu. Şöhreti kısa zamanda Bağdat'a yayıldı. Bağdatlılar ona, kuvvetli zekâsı ve yüksek idraki sebebiyle "ateş şûlesi" (şu'letu nâr) lakabını taktılar³⁰⁴. Bağdat'dan sonra sırasıyla Kûfe, Musul, Rahabe, Cezîre ve Mardin'deki üstadlardan da hadis okuduktan sonra tekrar Dimaşk'a döndü.

529/1134'da oğlu Kâsım doğdu. Bu tarihte Azerbaycan yolu ile Horasan'a gitti. Horasan şehirlerini dolaştı. İran ve Afganistan da dâhil gittiği yerlerde ulemâ, fukahâ, muhaddis ve udebâ ile bir araya geldi³⁰⁵. Nisâbûr ve İsfahan'da hadis dinledi ve yazdı. Beldelere ait 40 hadis (Erbaîn Büldâniyye)³⁰⁶ lerini buralarda tasnif etti³⁰⁷. Bu seferleri yaklaşık dört yıl sürdü. Bütün bu seyahatlerde erkek hocaların yanısıra hanım muhaddislerden de hadis dinlemiştir. Mu'cem'inde semâ' yolu ile, hadis aldığı 1300 hocadan bahseder. 46 hocadan kıraat yolu ile, 290'ından da icâzet tariki ile hadis almıştır. Yine mu'cem sahibi 80 küsur hanımdan söz etmektedir³⁰⁸. 533/1138 yılında Bağdat'a uğradı ve Dimaşk'a döndü.

Bütün bu seyahatlardan elde ettiği ilmî birikimden sonra İbn Asâkir, 34 yaşında, Emevî Camii'nde hadis okutmaya yöneldi³⁰⁹. Bu konuda kendisinden

303 Sübkî, Tabakât, VII,216.

304 Zehebî, Tezkire, IV,1331; Sübkî, a.g.e., VIII,218.

305 Dolaştığı şehirler ve ilim aldığı hocalar için bkz.Zehebî,Siyer,XX,555; Sübkî,a.g.e.,VII,216.

306 40 ülkede, 40 şeyhten, 40 hadis toplayan eseridir. İlk önce bu işi es-Selefi yaptı. İbn Asâkir onu ölçü aldı ancak 40 sahâbe ilâve etti (Katip Çelebi.Keşf.I,54).

307 Ebû Şâme,Ravzateyn,I,10; Zehebî,a.g.e.,XX,556.

308 Zehebî,a.g.e.,XX,556; M.Şema', "el-Hâfiz İbn Asâkir",el-Arabî,sayı 181,s.63,Kuveyt 1973.

309 İbn Asâkir,Meclisân,s.17 (muhakkikin mukaddimesi); Risâle fî fadlı Abdillâh b. Mes'ud (r.a.),Zâhiriyye,Mecmu',nr.3. (Bu risale 9 cemaziyelâhır 543 pazartesi günü Emevî camiinde

“Dinlediklerimi ne zaman rivayet edeceğim? Benden sonra yerime sayfalar bırakmışım ne fayda!” sözüne ilâveten “Hocalarımı tek tek dolaştım Onların bana, bu işe sendan daha lâıyk kim vardır?!” demeleri üzerine 533’den itibaren dersler vermeğe başladım” dediği nakledilir³¹⁰. Emevî Camii’ndeki meclisleri çok görkemli idi. Rivayet, tarih ve hadis naklinde Dımaşk’ın iftihar vesilesiydi. Sübkî onun imlâ meclislerini tavsif ederken şu ifadeleri kullanıyor: “Ezberinden rivayette bulunduğu imlâ meclisleri, (şayet yaşasalardı) Buhârî’ye parmak ısırtacak, Müslim’e hakkını teslim ettirecek ve katılmaktan geri durmayacakları kadar (güzel) olup, o meclislere katılmak üzere (Dımaşk’a) gelinirdi”³¹¹. O meclislerde İbn Asâkir, bir çok beldeyi dolaşıp da kendilerinden ilim aldığı üstadlarından hadis naklederdi³¹². Oğlu Kâsım bu tür meclislerin sayısını 400 olarak vermektedir³¹³. İbn Asâkir’in meclislerinden her biri kendi başına mevzuları itibariyle dikkat çekmiştir. O, meclislerinde muhaddislerin metodlarını takip etmiştir. Besmele ile açtığı meclisine, Nebî (a.s.)’ye salâtü selâm ilebaşlardı. Mevzu ile ilgili muayyen hadisleri zikrederdi.. Bu hadisleri rivayet ederken hadisi aldığı şeyhten başlayarak Hz.Peygamber’e kadar senedini de okurdu. Sonra ilgili hadisin ravilerini zikrederdi. Şayet meclisi kısa sürmüştü ise imlâ meclisini bir şiirle kapardı³¹⁴. Kendisinden hadis nakledenler arasında Ebu’l-Alâ’ el-Attâr, Ebû Sa’d es-Sema’ânî, oğlu Kâsım b.Ali, İmam Ebû Ca’fer el-Kurtubî, Ebu’l-Kâsım b.el-Harestânî, Fahrüddin Abdurrahman b.Asâkir ve oğlu Zeynüdümenâ Hasan b.Asâkir, Yunus b.Muhammed el-Fârikî sayılabilir³¹⁵.

Nureddin Mahmûd’un 549/1154’te Dımaşk’a girmesiyle İbn Âsâkir’in ilim hayatında önemli bir sayfa açıldı. Bu da iki önemli işin tamamlanmasıyla gerçekleşmiştir.

1. Büyük Eseri Târih’inin Bitirilmesi :

Daha önce hayatına kısa da olsa temas ettiğimiz³¹⁶ Nureddin, genel olarak

İbn Asâkir’in imla meclisinde yazılmıştır).

310 Zehebî, Tezkire, IV, 1322; M.Şema’, “el-Hâfız İbn Asâkir”, el-Arabî, sayı 181, s.63, Kuveyt 1993.

311 Sübkî, Tabakât, VII, 216.

312 İbn Asâkir, Meclisân, s.5.

313 Yâkût, Mu’cem, XIII, 81.

314 İbn Asâkir, a.g.e., s.18; Sübkî, a.g.e., VII, 222.

315 Zehebî, a.g.e., IV, 1329; Siyer, XX, 556.

316 Bkz. Tez metni, s....

ulemaya, özel olarak da İbn Asâkir'e önem verirdi. İbn Asakir'in 20 sene boyunca ondan gördüğü ikram ve iltifat, eserlerinde yer yer onu övmeye itmiştir³¹⁷. O, Nureddin'in kendisine ve eserlerine ihtimamından bahisle şöyle demiştir: “bana, Târîh’imi bitirmem konusunda isteği ulaşınca, bu teşvikle bitirmek üzere bütün mesâimi ona teksif ettim”³¹⁸.

Nureddin'in hayatı incelenecek olursa, onun hâkim olmadan önce bizzat âlim olan kuvvetli şahsiyeti dikkat çeker³¹⁹. O hadis dinlemiş, hatta bu konuda başkalarına rivayet etmeye izin veren icazet bile almıştı. Siyasi ve askeri bir çok meşakkate rağmen hadis nakletme konusunda gerekli titizliği gösterirdi. Onun çalışmaları arasında sünnetin yerli yerine oturtulması, yayılması, ezberlenmesi, alınması ve nakledilmesi sayılabilir³²⁰. Yine o, cihad konusunda bir kitap telif etmiş³²¹ ve yaptırdığı medreselerine bir çok kitap vakfetmiştir. Yazısı güzel, fıkıh kitaplarına mütâlaası çok fazla olup Hanefî Mezhebi'ni iyi bilirdi³²². İtikadı bütün bir müslüman olarak her türlü ahvalde, kendi hususi hayatında olduğu gibi, devlet işlerinde de daima Kur'an ve sünnetin icaplarına riayet etmeye çalışırdı³²³. Onun sünnete bağlılığını şu hadise çok güzel anlatmaktadır. Ebu'l-Berekât Hasan b.Hibetullah, amcası İbn Âsâkir'in onun meclisinde hadis naklederken Hz.Peygamber (s.a.)'in kılıç kuşanarak çıktığı hadiste geçince Nureddin'in “Rasulüllah (a.s.) kılıç kuşanıyor ha!” dediğini, ertesi gün kaleye uğradıklarında halkın, sultanın çıkışını seyretmek üzere toplandıklarını ve Nureddin'i ve askerlerini kılıç kuşanmış olarak kaleden çıkarken gördüklerini naklediyor³²⁴. Meclisi, tıpkı Hz.Peygamber'in meclisi gibi ilim ve haya meclisi idi.Orada ancak ilim, din, salihlerin halleri ve harp işleri konuşulurdu. İbn Âsâkir, daha sonra Salâhaddin'in meclisinde böyle bir hale rastlamadığını söylemektedir³²⁵.

317 İbn Asâkir,Târîh,I,23 (muḥakkikin mukaddimesi).

318 a.mlf.,a.g.e.,I,24; Hasan Şemîsânî,el-Hâfız İbn Asâkir,s.48.

319 İmâdüddîn Halîl,Nuruddîn Mahmûd,s.131.

320 Sibî b.el-Cevzî,Mir'ât,VIII,306-307; İbnü'l-Esîr,et-Târihu'l-bâhir,s.165-166; Kâmil,XI,404; Ebû Şâme,Ravzateyn,I,582-583; Esedî,Kevâkib,s.56-57.

321 Sibî b.el-Cevzî,a.g.e.,VIII,313.

322 Sibî b.el-Cevzî,a.g.e.,VIII,306-307; İbnü'l-Esîr,a.g.e.,XI,404; Ebû Şâme,a.g.e.,I,10-11; İbn Kesîr,Bidâye,XII,278; Esedî,a.g.e.,s.17.

323 Zettersteen,“Nureddin”mad.I.A.,IX,361.

324 Ebû Şâme,Ravzateyn,I,27.

Nureddin ve Salâhaddin, İbn Asâkir'in kıymetini müdrik idiler. Ondan hadis ve fıkıh dinlediler. O ikisi için İbn Asâkir, kendilerine doğruyu gösteren bir müsteşar mesabesinde idi. Münasebetleri tam bir hoca-talebe düzeyinde cereyan etmiştir³²⁶.

2. Nureddin'in İbn Asâkir'in hayatındaki öneminden ikincisi, hadis öğrenimi için Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'nin bina edilmesidir³²⁷.

İbn Asâkir, kendisi için inşa edilen bu müessesede vefatına kadar, başka hiç bir şeye iltifat etmeksizin, dünya süslerine aldırmaksızın ders okuttu. Dimaşk'ın güzellikleri ve kırları, onun sünnete hizmetteki gayreti yanında sönük kalıyordu³²⁸.

İbn Asâkir'in 71 yıllık hayatının yaklaşık 40 senesi hadis rivayeti ve mütalaası yanında tasnif, telif ve cem' ile geçmiştir³²⁹. İbn Hallikân onun için "İbn Asâkir'in cem' ve telifle geçen ömrü daha fazladır. Ömründen bir an bile zayi etmemiştir. Bu yüzden hadis kitaplarına tam bir servet akıtmıştır" demektedir³³⁰. Oğlu Kâsım, İbn Asâkir'dan 1060 tane kitap zikreder. Ancak Yâkût'un naklinden anlaşıldığına göre cüzler, meclisler ve meşihatler hariç 60'dan fazladır³³¹.

Onun en önemli eseri, şüphesiz Târihu medîneti Dimaşk'ıdır. Eser 800 cüzden meydana gelmiştir. Her cüz 20 varak olup toplam 16 000 varaktır. Bu eser, telif edilen şehir tarihleri içerisinde en büyüğü ve en kapsamlı olanıdır. İbn Asâkir bu eserini, Hatîb'in Târihu Bağdât'ını örnek alarak yazmıştır. Ancak hacimce ondan daha büyüktür. Zira 80 cilttir. Dimaşk'ta yaşayan meşhurları, ulemâyı, sahâbeyi, Şuayb ve Süleyman (a.s.) gibi peygamberleri içine aldı. Ahmed isminden başlayıp mütercimlerin isimlerini, babalarının isimlerini de göz önüne alıp harf sırasına göre tertip etti. Eserin üzerine bir çok çalışma yapılarak tahkikli neşri hali hazırda devam etmektedir³³². Hadise dair eserlerinin yanı sıra fezâil, târih, ahbar ve edeb

325 Ebû Şâme, a.g.e., I,23-24 (İbn Asâkir'den naklen); İbnü'l-Esîr,et-Târihu'l-bâhir,s.173.

326 İbn Asâkir,Meclisân,s.11-12 (muhtakkikin mukaddimesi); M.Şema',"el-Hâfız İbn Asâkir",el-Arabî,sayı 181,63,Kuveyt 1973.

327 İbn Asâkir,Târih,I,24 (muhtakkikin mukaddimesi). Geniş bilgi için bkz.Tez metni,s....

328 Sübkî,Tabakât,VII,223.

329 M.Şema',a.g.e.,s.63.

330 İbn Hallikân,Vefeyât,III,310.

331 M.Şema',a.g.e.,s.63.

332 Zehebî,Siyer,XX,559 (muhtakkikin dip notu); Kâtip Çelebi,Keşf,I,294. Tarihin kısımları için bkz. Zehebî, Tezkire,IV,1329-1330.

konularında da bir çok eseri vardır. Bunlardan hadis ilmine dair Erbâun'ları³³³, Keşfu'l-muğattâ fî fazlı'l-Muvattâ, Tıbyânu'l-vehm ve't-tahlîdî'l-vâki' fî hadisi'l-etyat, el-İşrâf alâ ma'rifeti'l-etraf, Sübâiyyâtü'l-Hâfız Ebi'l-Kâsım gibi eserleri sayılabilir³³⁴.

İbn Asâkir teliflerinde sadece nakille yetinmemiş, bilâkis aklını da kullanmıştır. Bu da onu nakilcilikteki taklit ve donmuşluktan kurtararak ictihaddaki canlılığa yükseltmiştir. Zira onda, bir müverrihte olması gereken emanet vasfı ile muhaddisin değişmez özelliği doğruluk (sıdk) vasfı bir arada toplanmıştır³³⁵.

Dikkat edilirse İbn Asâkir'in hadis yönünün daha ağır bastığı görülür. Nitekim o, hadisçiliği ile meşhur olmuştur³³⁶. Onun yetişmesinde ve büyük bir muhaddis olmasında çevresinin yanısıra, yüksek bir anlayışa, kuvvetli bir hafızaya, eşine az rastlanır parlak bir zekâyâ sahip olmasının da rolü çok büyüktür³³⁷. Zaten Târih'i incelenecek olursa, hıfzdaki derecesi belirlenmiş olacaktır³³⁸. Asrında sünnete hizmet eden bid'atçıların başlarını ezen ve mezheplerini dağıtan güçlü bir ilmî şahsiyete sahipti³³⁹. Bağdat'a girdiğinde (h.529) Irak ehli hayretlerin gizleyememişler "onun gibisini görmedik" demişlerdi. Horasan alimleri de aynı kanaatte idiler. Ebu'l-Fadl et-Tûsî alimleri de aynı kanaatte idiler. Ebu'l-Fadl et-Tûsî onun için "bugün bu lâkaba (hâfız) ondan başka daha lâayık bir kimse bilmiyoruz" demiştir³⁴⁰. İlmî seyahatlerinde ona eşlik eden Ensâb sahibi es-Sem'ânî³⁴¹ onun için "Ebu'l-Kâsım'da çok ilim vardı. Kıraatı düzgündü. Başkalarının toplayamadıklarını topladı" demekten kendini alamamıştır³⁴².

İbn Asâkir aynı zamanda ibadete düşkün bir zât idi. Oğlu Kâsım b.Asâkir konun ibadet yönünü şöyle anlatıyor: "Cemaatle namaz kılmaya ve Kur'an okumaya ısrarla devam ederdi. Her cuma günü ve ramazan ayında her gün Kur'an'ı

333 Bkz.Kâtip Çelebi,a.g.e.,I,54.

334 Zehebî, Siyer, XX,558-562; Kâtip Çelebi,a.g.e.,I,103,340; II,574; Elbânî,Fehres, s.79-84.

335 M.Şema', "el-Hâfız İbn Asâkir",el-Arabî,sayı 181,s.63,Kuveyt 1973.

336 Serkîs,Mu'cem,I,181.

337 Zehebî,a.g.e.,XX,556; Sübkî,Tabakât,VII,216.

338 Zehebî,İber,III,61.

339 Sübkî,a.g.e.,VII,215.

340 Sübkî,a.g.e.,VII,27-218.

341 Zirikî,a.g.e.,IV,273.

342 Zehebî,Tezkire,IV,1330; Siyer,XX,567.

hatmederdi. Emevî Camii'nin doğu minaresinde itikafa girer, çokça zikir ve nafile ibadetle meşgul olurdu"³⁴³.

Hülâsa İbn Asâkir'in hayatı, ilimle iştigal eden ve etmek isteyenler için dikkatle incelenmeye ve örnek alınmaya değer bir canlılığa sahiptir. Türk dilinde bu sbüyük muhaddisle ilgili yapılacak kuvvetli çalışmalara gerçekten ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

İbn Asâkir, 11 recep 571 (25 Ocak 1175) tarihinde pazartesi gecesı vefat etti. Cenaze namazını Kutbuddin en-Nisâbü'rî kıldırdı. Cenazesine Salâhaddin de katıldı. Bâbu's-Sağır kabristanında Muaviye (r.a.)'nin içinde bulunduğu hazirede babasının yanına defnedildi³⁴⁴.

Vefatından sonra Dâru'l-hadıs en-Nûriyye meşihatine oğlu Bahâuddîn Ebû Muhammed el-Kâsım getirilmiştir³⁴⁵.

b. Kâsım b.Asâkir (ö.600/1203) :

Ebû Muhammed Kâsım b.Ali b.Hasan bl.Hibetullah b.Hâfız Ebu'l-Kâsım b.Asâkir ed-Dımaşkî eş-Şâfiî.

Meşhur Dımaşk Tarihi müellefi İbn Asâkir'in oğludur. 527/1132'de Dımaşk'ta doğdu. 532/1137 tarihinde babası Hâfız İbn Asâkir, amcası Muhammed Sâin Hibetullah, dedesi (babasının babası) Ebu'l-Fadl Yahya b.Ali el-Kureşî, Cemâlülislâm b.Müslim, Ebu'l-Feth Nasrullah el-Mesîsî, Hibetullah b.Tâvûs, Ebu'l-Kâsım b.Bahr, Ebû Sa'd es-Sem'ânî, Ebu'l-Hasen es-Sülemî, Yahya b.Batrik et-Tarsûsî, Ebû Ali b.Abdurrahman es-Sûrî, Ahmed b.Muhammed el-Hâşimî, Ebu'd-Dürr Yakut er-Rûmî ve bir çok muhaddisten hadis okudu³⁴⁶. Zehebî onun için şöyle demektedir: "İmam Ahmed b.Hanbel (ö.241/855)'in oğlu da dahil, Kâsım'dan daha çok babasından hadis dinleyen daha başka bir kimse bilmiyorum, O, babasından 3000 cüz hadis dinlemişti"³⁴⁷. Şam muhaddisi İbn Asâkir Emevî Camii ve Dâru'l-

343 Zehebî, Tezkire, IV, 1331.

344 Ebû Şâme, a.g.e., II, 667.

345 Nuaymî, a.g.e., I, 101.

346 Zehebî, Siyer, XXI, 406; Tezkire, IV, 1367-1368; İber, III, 130; Subkî, Tabakât, VIII, 352; İbn Tağrıberdî, Nücûm, VI, 186; Nuaymî, Dâris, I, 101-102.

347 Zehebî, Siyer, XXI, 406.

hadîs en-Nûriyye'de hadîs rivayet ederken o da arkasında oturur, dersi takip ederdi³⁴⁸. Ebû Abdillâh el-Furâvî, Kâdî el-Mâristân, Hüseyin b.Abdülmelik el-Hallâl, Abdümün'im İbn el-Kureşî, İbn es-Semerkandî ve bir çok zevattan icazet aldı³⁴⁹. Babası, hocalarından ders almaya giderken onu da yanında götürürdü³⁵⁰. Babasıyla beraber 555/1160'da hacca gitti. Mekke'de Mes'ûd b.el-Husayn, Ahmed b.el-Mukarrib, Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî, Fahrünnisâ Şuhde'den hadîs dinledi. Yine o, Mısır'a, Kudüs'e Hicaz'a gitmiş hem hadîs almış, hem de nakletmiştir³⁵¹.

Kâsım b.Asâkir, muhaddis, sadûk, hadîs ilminde mütesâhil ve vasat bir bilgiye sahipti. Yazısı bozuk ve zayıftı³⁵². İbn Nokta onun için "sikadır, ancak hattı zabt ehlinin hattına benzemez" demektedir³⁵³. Babasının Tarih'ini iki defa kaleme almıştır³⁵⁴.

Kâsım b.Asâkir sünnete hizmet etmede ve onu yaymak suretiyle bid'atları yok etmede kararlı bir yapıya sahipti. Nitekim bir çok kimse de ondan hadîs dinlemiştir³⁵⁵. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö.597/1200) ile mukayesesini yapan Zehebî, onun İbnü'l-Cevzî'den daha çok hadîs dinleyip rivayet ettiğini söyler. Ancak İbnü'l-Cevzî ricâl, metin ve bir çok ilim dalında ondan daha kuvvetlidir. İkisi de ilim yolculuklarına çıkmamışlardı. Ebû Muhammed memleketi Dimaşk'ta babasından, Ebu'l-Ferec de Bağdat'ta ilim öğrenmişti³⁵⁶. Ondan hadîs alıp nakledenler arasında, oğlu İmâdüddin İbn Asâkir, Ebu'l-Mevâhib b.Sasrâ, -Ebu'l-Hasan b.el-Mufaddal, Abdülkadir er-Ruhâvî, Tâceddin el-Kurtubî, Takî el-Yeldânî, Şihabüddin el-Kûsî, Mecdüddin Muhammed b.Asâkir, İmâdüddin el-Harestânî, İzzüddîn b.Abdisselâm sayılabilir³⁵⁷. Ahmed b.Selâme el-Haddâd, Ebu'l-Ganâim b.Allân ve bir gurup ilim ehline icazet vermiştir³⁵⁸.

348 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 42; Nuaymî, a.g.e., I, 103.

349 Zehebî, a.g.e., XXI, 405-406; Tezkire, IV, 1368; İber, III, 130.

350 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 42.

351 Zehebî, Siyer, XXI, 407; Nuaymî, a.g.e., I, 102.

352 Zehebî, Tezkire, IV, 1368; İber, III, 130.

353 Zehebî, Siyer, XXI, 408.

354 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 42; Sübkî, Tabakât, VIII, 352.

355 Sübkî, a.g.e., VIII, 353.

356 Zehebî, a.g.e., XXI, 407.

357 Zehebî, a.g.e., XXI, 408-409; Nuaymî, Dâris, I, 103.

358 Zehebî, a.g.e., XXI, 409; Tezkire, IV, 1369.

Kâsım, iliminin yanısıra takva sahibi, salih bir zât idi. Nükte ve mizahı severdi³⁵⁹. Muhtaçlara yardım ederdi. Babasından sonra atandığı ve vefatına kadar sürdürdüğü Dâru'l-hadîs en-Nûriyye meşihatlığı görevinde, ne vakfından tek kuruş almış, ne de suyundan içmiştir. Hatta bu su ile abdest bile almadığı rivayet edilir. Bilâkis hadis ilmini öğrenmek üzere gelen talebeye ikram ve ihsanda bulunurdu³⁶⁰.

Kâsım b.Asâkir gin esereleri arasında, İbnü'l-Firkâh'ın Bâisu'n-nüfûs adlı eserinin iki önemli kaynağından biri olan³⁶¹ el-Câmi'u'l-müstaksa fî fezâil'l-mescidi'l-Aksâ, Emâlî fî fadli şa'ban, Ta'ziyetü'l-müslim an ahîhi, Turuku erbaîn el-Hâfız es-Selefi, Kitâbu'l-cihâd sayılabilir³⁶². Salâhaddin Eyyûbî Kitâbu'l-cihâd'ın tamamını, 576/1180 senesinde ondan dinlemiştir. O, eseri hakkında şöyle diyor: "Kitabın başında ve sonunda Kudüs'ün fethi için dua etmiştim. Allah'a hamdolsun duamı kabul etti ve Kudüs 26 Recep 583 (1 Ekim 1187)'de fethedildi. Ben de fethine katılmışım"³⁶³.

Muhaddisimiz hicrî 600 senesi Safer ayında (Ekim 1203) vefat etti³⁶⁴. İkinci namazını müteakiben Bâbu's-Sağır mezarlığında babasının yanına defnedildi³⁶⁵.

Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'de boşalan göreve, kardeşi Zeynülümenâ b.Asâkir getirildi³⁶⁶.

c. Zeynülümenâ b.Asâkir (ö.627/1229) :

Ebu'l-Berekât Hasan b.Muhammed b.Hasan b.Hibetullah b.Abdillâh b.Asâkir ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î.

359 Zehebî,İber,III,130.

360 Zehebi,Siyer,XXI,408; Tezkire,IV,1368; Nuaymî,Dâris,I,103.

361 Sübkî,Tabakât,V,148; Brockelmann,"İbn Asâkir"mad.,I.A.V,702.

362 Zehebi, Tezkire, IV,1368; Sübkî, a.g.e., VIII,352; Brockelmann,a.g.e., V,702.; Elbânî, Fehres, s.84-86.

363 Zehebî,Siyer,XXI,411.

364 Vefât ettiği gün hakkında ihtilâf edilmiştir. Zehebî,Tezkire (IV,1369) ve Siyer (XXI,411)'inde 9 Safer derken, İbn Kesîr,Bidâye (XXI,42)'de 8 Safer olarak vermektedir Nuaymî'ye göre 2 Saferdir (Dâris,I,103).

365 Zehebî,Tezkire,1369; Siyer,XXI,411; İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,42; Nuaymî,a.g.e.,I,103.

366 Nuaymî,a.g.e.,I,103.

544/1149 tarihinde Dımaşk'ta doğdu. Amcaları Hâfız Ebu'l-Kâsım ve Saîn'den başka Ebu'l-Asâir Muhammed b.Halil el-Kaysî, Ebu'l-Muzaffer el-Felekî, Abdurrahman Ebu'l-Hasen ed-Dârânî, Ebu'l-Kâsım b.el-Bünn el--Esedî, Muhammed b.Es'ad el-İrâkî, Muhammed b.Muhammed el-Küşmîhenî ve bir çok üstaddan hadis okudu³⁶⁷. Cemâlüleimme Ali b.el-Mâsîh'tan da fıkıh öğrendi³⁶⁸. Ebu'l-Kâsım el--Umerî'den İbn Âmir kıraatini, Ali b.Osman es-Sülemî'den de Arap edebiyatını talim etti³⁶⁹. 3 yaşından 83 yaşına kadar süren uzun ömrü, sadece hadis okumak ve okutmakla geçti denebilir³⁷⁰. el-Kûsi ondan Darekutnî'nin Sünen'ini dinlediğini söylemektedir³⁷¹. Kendisinden hadis nakleadenler arasında İzzüddin İbnü'l-Esîr, Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, Zekiyyüddin el-Münzirî, Şeref b. en-Nâblusî, Cemal b.es-Sabûnî, Şemsüddin b.Kemâl, Şeref b.Asâkir, Emînüddin Ebu'l-Yumn sayılabilir³⁷².

Zeynülümenâ b.Asâkir, büyük bir muhaddisti. Asil bir şahsiyete sahipti. Sâlih, âbid, vakur binr zât olup hayırhâh idi. Çokca namaz kıldığından kendisine "seccâd" lâkabı takılmıştı³⁷³. Fazilet ehli içerisinde zekî ve nazikliği ile tanınırdı³⁷⁴. İbnü'l-Hâcib (ö.630/1232)" Birzâlî'ye ondan sordum. Bana sika, şerefli, olgun, dindar bir zât olduğunu söyledi" demektedir³⁷⁵.

Hazine ve evkaf nazırlığına atandı, sonra bu görevden ayrıldı ve Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'deki vazifesine döndü³⁷⁶. Bu kısa ayrılıkta Dâru'l-hadîs meşihatine kimin atandığını bilmiyoruz. Ömrünün sonlarında ihtiyarlıktan yürüyemez hale gelmişti. Hadis okutmak üzere Emevî Camii'ne ve Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'ye tahtirevanla taşınırdı³⁷⁷.

627 senesi Safer ayında (Aralık 1229) vefat ettiğinde 83 yaşında idi. Halk cenazesinde hazır bulundu. Sûfiyye Kabristanı'nda kardeşi Fahrüddin b.Asâkir'in

367 Zehebî,Siyer,XXII,285; İber,III,199; İbn Kesîr,Bidâye,XIII,137.

368 Zehebî,İber,III,199.

369 Safadî,Vâfî,II,32.

370 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,137.

371 Zehebî,Siyer,XXII,286.

372 Zehebî,a.g.e.,XXII,285.

373 Safadî,a.g.e.,II,31.

374 Zehebî,a.g.e.,XXII,286.

375 Safadî,Vâfî,II,31.

376 Zehebî,Siyer,XXII,286; Safadî,a.g.e.,II,32.

377 İbn Kesîr,Bidâye,XIII,137.

yanına gömüldü³⁷⁸.

Zeynülümenâ b.Asâkir'in vefatından sonra Dâru'l-hadis en-Nûriyye meşihatine oğlu Tâcuddin b.Asâkir getirildi³⁷⁹.

d. Tâcüddin b.Asâkir (ö.660/1261) :

Ebu'l-Hasen Abdülvehhâb b.Hasan b.Muhammed b.Hasan b.Hibetullah b.Abdillah b.Hüseyin b.Asâkir ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î.

591 senesi Ramazan bayramı gecesı (Eylül 1194) Dımaşk'ta doğdu³⁸⁰. Huşûî, İbn Taberzed, Hanbel, Zeyd, Kindî, Abdüssamed el-Harestânî ve başkalarından hadis okudu³⁸¹. Babası Zeynülümenâ b.Asâkir'dan sonra Dâru'l-hadis en-Nûriyye meşihatine atandı³⁸². Dımaşk, Mısır ve başka beldelede hadis okutmuştur³⁸³. Hacca gitti. Mekke'de oğlu Eminüddin Abdüssamed'in yanında kısa bir müddet misafir kaldı. Mekke'de 11 Cemâziyelülâ 660 (3 Mart 1261) pazartesi günü vefât etti. Aynı yerde Hüccûn'a defnedildi³⁸⁴. Vefat ettiğı ayın 14'ü cuma günü Dımaşk'ta duyulunca, Hatib İmâdüddin b.el-Harestânî Emevî Camii'nde gıyabında cenaze namazı kıldırmasıdır³⁸⁵.

Ondan sonra Dâru'l-hadis en-Nûriyye şeyhliğine Eminüddin b.Asâkir tayin edilmiştir.³⁸⁶

e. Eminüddin b.Asâkir (ö.686/1287) :

Ebu'l-Yümn Abdüssamed b.Abdilvehhâb b.Hasan b.Muhammed b.Hasan b.Asâkir ed-Dımaşkî el-Mekkî Hadis hâfızı.

378 Zehebî,İber,III,199; İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,137; Nuaymî,Dâris,I,103.

379 Nuaymî,a.g.e,I,103.

380 Yûnînî,Zeyl Mir'âti'z-zamân,I,512.

381 Yûnînî,a.g.e.,II,176-177.

382 Yûnînî,a.g.e.,II,176-177; Zehebî,İber,III,299; İbnü'l-İmâd,Şezerât,III,302.

383 Yûnînî,a.g.e.,II,176-177.

384 Yûnînî,a.g.e.,I,512; Zehebî,a.g.e.,III,299; İbnü'l-İmâd,a.g.e.,III,302.

385 Ebû Şâme,Zeyl Ravzateyn,s.216.

386 Nuaymî,Dâris,I,106.

Hayatı hakkında elimizde sınırlı malûmat vardır 614/1217 yılında Dimaşk'ta doğdu. Dedesi şeyh el-Müveffık ve bir gurup muhaddisten hadis rivayet etti. Güçlü bir ilme sahipti Şiir söylemede bir hayli mahirdi. Salih, hayır sahibi bir zat olup hoş bir şemâili vardı³⁸⁷.

Emînüddin b.Asâkir Dimaşk'taki riyaset ve emlâkini terkedip 30 sene³⁸⁸ Mekke'de mücâviren kaldı. Buradaki hayatını ibadet ve zühde geçirdi³⁸⁹.

Medine'de 2 recep 686 (13 ağustos 1287) çarşamba günü vefat etti³⁹⁰.

Başlıca eserleri, Fedâilü ümmi'l-mü'minîn Hadîce, Ehâdisü îdi'l-fitr, Fadlu ramazan, İthâfu'z-zâir ve itrâfu'l-mukîm li's-sâir, Cüz'ün fihi ehâdisü's-sefer³⁹¹, cüz'ün fî ma'lin-Nebî (s.a.) Zâhiriyye Kütüphanesi nr: 383'te bulunan bu son cüz, 714/1314 yılında Muhammed b.Sâlih hattıyla yazılmış olup kitap ve müellif adına rastlanmamaktadır. Ancak Makrizî, Fethu'l-müteâîl fî medhi'n-niâl isimli eserinin mukaddimesinde İbn Asâkir'in bu kitabından istifade ettiğini söylemekte ve ondan isnadlarıyla birlikte hadisler nakletmektedir. Bu noksan nüsha ile karşılaştırıldığında ondan menkul olduğu anlaşılmaktadır.

Kendisinden sonra Dâru'l-hadîs en-Nûriyye meşihatinde Zeynüddin en-Nâblusî'yi görüyoruz³⁹². Ancak bu görev, daha o hayatta iken Zeynüddin'e verilmişti. Nuaymî belirtmemiş olsa bile, Emînüddin'in 30 veya 40 seneyi bulan Mekke ikameti esnasında bu görevi bir müddet Zeynüddin'in yürüttüğü anlaşıyor. Zira Zeynüddin Eminüddin'den 23 sene önce vefat etmişti. Bu da onun ya 646/1248 ya da 656/1258 tarihinde bu görevi üstlendiğini gösteriyor. Zeynüddin'in 663/1264 tarihinde vefat etmesiyle Tâcüddin el-Firkâh, vefatı olan 690/1291 yılına kadar Dâru'l-hadîs en-Nûriyye meşihatinde kalmıştır.Eminüddin 686/1287'de Medine'de vefât ettiğinde Tâcuddin bu vazifeyi yürütmekteydi.

387 Zehebî,Iber,III,362; İbnü'l-İmâd,Şezerât,III,395.

388 İbn Kesîr,Bidâye,XIII,329.Zehebî (a.g.e.,III,362) ve İbnü'l-İmâd (a.g.e.,III,395) 40 sene olarak zikrediyorlar.

389 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,329.

390 İbn Kesîr, a.g.e., XIII,329. Zehebî (a.g.e.,III,362) ve İbnü'l-İmâd (a.g.e.,III,395) muharrem ayında vefat ettiğini söylemektedirler.

391 Ziriklî, A'lâm, IV,11.

392 Nuaymî, Dâris, I,106.

f. Zeynüddin en-Nâblusî (ö.663/1264) :

Ebu'l-Bekâ Hâlid b.Yusuf b.Sa'd b.Hasan b.Müferric b.Bekkâre en-Nâblûsî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î.

585/1189'da Nâblus'ta doğdu. Dımaşk'a geldi, orada büyüdü, yetişti. Kâsım b.Asâkir, Muhammed b.el-Hatib, İbn Taberzed'den hadis okudu. Bağdat'a gitti, İbn Sefîf, İbnu'l-Ahdar ve tabakalarından hadis aldı³⁹³. Garîbu'l-hadisın tamamını, râvî isimlerinden muhtelif ve mu'telifin önemli bir bölümünü ezberledi³⁹⁴. İyi bir usul tahsili gördü. Bu arada Arap dili ile de meşgul oldu. İlimde dikkatli ve kuvvetli anlayış sahibi idi. Ancak yazısı zayıftı³⁹⁵.

İmam Nevevî ve bazı âlimler, esmâ-i ricâl konusunda ondan istifade ettiler³⁹⁶. Ayrıca Nevevî ondan hadis de okumuştur. Nevevî'nin yanısıra kendisinden hadis rivayet edeneler arasında Tâcüddin el-Fezârî, kardeşi Hatîb Şerefüddin, Takıyyüddin b.Dakîku'l-İd, Burhanüddin ez-Zehebî, Ebû Abdillâh el-Mullakkın sayılabilir³⁹⁷.

Zeynüddin, güzel ahlâk sahibi, lâtifeyi seven, muhaddislerin yolu üzere çokça mizah yapan, fâzıl bir zât idi. Hatta onunla alâkalı bir takım hikâyeler, fazilet ehli arasında sıkça dolaşırdı. Halkın kendisine büyük teveccühü vardı. Sultan Nâsır da onun muhibleri orasında olup ,ona ikram ve iltifattan geri durmazdı³⁹⁸.

663 senesi Cemâziyelûlâ ayının sonunda (Şubat 1264) Dımaşk'ta vefât etti. Aynı gün kalabalık bir cemaat eşliğinde Bâbu's-Sağır'e defnedildi³⁹⁹.

Ondan sonra Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'nin başına Tâcüddin el-Fezârî getirildi⁴⁰⁰.

393 Zehebî,Iber,III,308; İbn Kesîr,Bidâye,XIII,259; Kütübî,Fevâtü'l-Vefeyât,IV,266.

394 Yûnînî,Zeyl Mir'âti'z-zamân,II,326; Kütübî,a.g.e.,IV,266.

395 Zehebî,a.g.e.,III,308; Kütübî,a.g.e.,IV,266.

396 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,260.

397 Kütübî,a.g.e.,266.

398 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,260; Kütübî,IV2,66.

399 Yûnînî, a.g.e., II,326; Zehebî,a.g.e., III,308; İbnü'l-İmâd, Şezerât, III,313; İbn Kesîr, a.g.e., XIII,260.

400 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,260; Nuaymî,Dâris,I,108.

g. Tâcüddin el-Firkâh (ö.690/1291) :

Ebû Muhammed Abdurrahman b.İbrahim b.Siba' b.Ziya el-Fezârî ed-Dımaşkî el-Fîrkâh eş-Şâfi'î. Müverrih Şâfi'î âlimi.

Rebîyulevvel 624 (Şubat 1227)'de doğdu⁴⁰¹. Aslen Mısır'lıdır. Dımaşk'a yerleşmiş ve orada şöhret bulmuştur⁴⁰².

Küçük yaşta İbnu's-Salâh (ö.643/1245) ve İbn Abdisselâm (ö660/1261)'dan fıkıh okudu. Bu iki büyük âlimden çok istifade etti. Genç yaşta Şâfi'î mezhebi âlimlerinin seçkinlerinden oldu. Çokça hadis dinledi. Buhârî'nin Sahîh'ini İbnu'z-Zebîdî (ö.631/1233)'den okudu. İbnu'l-Leysî, İbnu'sSalâh, İbnu'l-Letî (ö.625/1227), Sehâvî (ö.643/1245)'den hadis dinledi. 20 yaşında ders, 30 yaşında da fetvâ vermeye başladı⁴⁰³. İctihad seviyesine ulaşmıştı⁴⁰⁴. İlminden, başta Dımaşk kadıları olmak üzere kalabalık bir cemaat istifade etmiştir. Etrafında talebe olarak bir çok kadı toplanırdı⁴⁰⁵. Uzak diyarlardan ona fetvâ sormak için gelinirdi⁴⁰⁶. Kısa zamanda ilmiyle ve eserleriyle başta ulemânın olmak üzere halkın rağbetini kazanmıştı⁴⁰⁷.

Tâcüddin, İmam Nevevî (ö.676/1277)'nin hocasıydı⁴⁰⁸. Ondan 7 yaş .büyüktü. Nevevî, memleketinden ilim öğrenmek üzere Dımaşk'a geldiğinde, ders alması için Fezârî'ye getirildi. Tâcüddin onunla ilgilendi. Onu, kalması ve bilgisi arttırması için Revâhiyye Medresesine gönderdi⁴⁰⁹. Tâcüddin el-Firkâh, Nevevî'den daha zeki ve fıkıh ilmine daha çok vâkıftı. Daha kuvvetli münazara yapardı. Ancak Nevevî, Şâfi'î mezhebini ondan daha çok nakletti ve tettebbuatı ondan daha fazlaydı. Malûmatı az ise de bereketi daha çok olmuştur. Onunla Nevevî arasında, ilim ehli arasında sıkça görülen ufak bir soğukluk vardı⁴¹⁰.

401 Ömer b. Habîb. Tezkiretü'n-nebih, s.143; Nuaymî,Dâris, I,108; Zirikî, A'lâm, III,293; İbn Kesîr, Bidâye, XIII,344'de 630 olarak veriyor.

402 İbn Tağriberdî,Nücûm,VIII,41.

403 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,344; Nuaymî,a.g.e.I,108.

404 İbn Tağriberdî,a.g.e.,VIII,41.

405 Yûnîni,Zeyl Mir'âti'z-zamân,I,445.

406 Nuaymî,a.g.e.I,108.

407 Ömer b.Habîb,a.g.e.,s.143.

408 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,344.

409 Nuaymî,a.g.e.I,108.

410 Nuaymî,Dâris,I,109 (Zehebî'den naklen).

Tâcüddin el-Fezârî, kerem, dostluk, sabır, şükür, kanaat, edep, verâ sahibi muttakî bir zât idi. Gece namazlarına devam ederdi⁴¹¹. Elinde ne var ne yok hayır yolunda harcardı⁴¹².

Kendisinin ilimdeki seviyesin belirleyecek faydalı tasnifleri vardır⁴¹³. Mesmûtanı talebelerinden Alemüddin el-Birzâlî (ö.739/1338) 100 hocadan 10 cüz olarak tahrir etti⁴¹⁴. İçinde faydalı bilgiler topladığı Târîh'i hakkında Zehebî, "ben onu gördüm ve ders okuttuğu mecliste onu kendisinden dinlemiştim. İçinde güvenilirliği şüpheli malumatlar mevcuttur" demektedir⁴¹⁵. Diğer eserleri arasında el-İklîd li-zevî't-taklîd, Şerhu't-Tenbîh, Şerhu'l-Varakât, Keşfu'l-kına' fî halli's-sema' sayılabilir⁴¹⁶. İbnu'l-Cevzî (ö.597/1200)'nin Mevzûât'ını ihtisar etmiştir⁴¹⁷.

Tâcüddin, bir Şâfiî medresesi olan Bâdrâiyye Medresesinde müderris idi⁴¹⁸. Mücâhidiyye medresesinde ders okuturken, 604/1207 yılında Nâsırıyye medresesinin açılması üzerine burasını bırakmış, bu medresede ders vermeye başlamıştır⁴¹⁹.

Muhaddisimiz, 5 Cemâziyelâhır 690 (9 haziran 1291) cumartesi günü duha vaktinde Bâdrâiyye Medresesi'nde vefât etti. Vefatına halk çok üzüldü. Öğleden sonra, cenaze namazını Kâdîlkudât Şehâbüddin b.el-Huveyyî (ö.693/1293) Emevî Camii'nde kıldırdı. Cenazesine çeşitli ilim dalına mensup bir çok âlim ve kalabalık halk topluluğu katıldı. Bâbu's-Sağir mezarlığına babasının yanına defnedildi⁴²⁰.

Kendisinden sonra Nuaymî, Dâru'l-hadîs en-Nûriyye meşihatine Hâfız Cemâlüddin'in atandığını söylemektedir⁴²¹.

411 Ömer b.Habîb.Tezkiretü'n-nebîh,s.144.

412 Nuaymî,a.g.e.,I,109 (Zehebî'den naklen).

413 Yûnîni.a.g.e.,I,445.

414 İbn Kesîr,Bidâye.XIII,344; Nuaymî,a.g.e.,I,108.

415 Nuaymî,a.g.e.,I,109 (Zehebî'den naklen).

416 Zirikî,A'lâm.III,293.

417 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,344.

418 Nuaymî,a.g.e.,I,109 (Zehebî'den naklen).

419 Nuaymî,a.g.e.,I,108.

420 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,344; Ömer b.Habîb,a.g.e.,s.144; Nuaymî,I,109.

421 Nuaymî,a.g.e.,I,109.

h. Şerefüddin b.en-Nâblusî (ö.671/1272) :

Ebu'l-Muzaffer Yusuf b.Hasan b.Bedr b.Hasan b.Müferric en-Nâblûsî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî.

603/1206'da doğdu. İbnü'l-Bünn (ö.625/1227), Ebu'l-Mecd, el-Mecd el-Kazvîni, Ebu'l-Kâsım b.Sasrâ, Zeynülümenâ ve bir çok muhaddisten hadis dinledi. Bağdat'ta Abdüsselâm ez-Zührî, Ömer b.Kerem, İbn el-Kâtîl'den hadis okudu. Bağdat'ın yanısıra, Halep ve Mısır'da hadis dinlemiş ve çokca yazmıştır⁴²².

Zamanın muhaddislerinden bir çoğu ondan hadis aldılar. Kendisinden rivayette bulunanlar arasında ed-Dimyâtî, Necm b.Habbâz, Ebu'l-Hasen b.Attâr, Ebu'l-Hasen b.Basîr sayılabilir. İbn Ebi'l-Feth, İbn Akîl'in Şemâilü'z-zühhâd'ını ondan rivayet etmiştir.

Şerefüddin b.en-Nablusî, sika, hâfız, ilimde iyi idrak ve müzakere sahibiydi. Yazısı iyi ve maruftu. Hadis ilminde meşhur, dinde güvenilir, hoş ahlâk sahibiydi⁴²³. Elimizde hadis ilmine dair, 3 şeyhten müselsel olarak zikrettiği hadislerle birlikte, Irâkî 6 hadisi ihtiva eden bir hadis cüzü vardır⁴²⁴.

Şerefüddin, Dâru'l-hadîs en-Nûriyye meşihatine tayin edilmiştir⁴²⁵. Ancak ne zaman tayin edildiğine kaynaklarda rastlayamıyoruz Vefât tarihi itibariyle anlaşılan, Tâcüddin el-Firkâh (ö.690/1291) hayatta iken kendisi bu görevi sürdürüyordu.

11 Muharrem 671 (8 Ağustos 1272) pazartesi günü vefât etti. Dâru'l-hadîs'deki görevine Cemâlüddin b.es-Sâbûnî atandı⁴²⁶.

ı. Cemâlüddin b.es-Sâbûnî (ö.680/1281) :

Ebü Hâmid Muhammed b.Ali b.Mahmud b.Ahmed es-Sâbûnî. Dâru'l-hadîs en-Nûriyye şeyhi. İbn Ahmed es-Sâbûnî olarak şöhret buldu.

604/1207'de doğdu. 76 yıllık hayatında hadis ilmine ehemmiyet verdi ve bu ilimde yüksek mertebelere ulaştı. Dimaşk ve Mısır'da çokca hadis dinledi, okudu ve

⁴²² Zehebî, Tezkire, IV, 1463.

⁴²³ Zehebî, a.g.e., IV, 163; İber, III, 323.

⁴²⁴ Zâhiriyye Ktp., nr: 1566; Elbânî, Fehres, s.319.

⁴²⁵ Zehebî, a.g.e., III, 323; Tezkire, IV, 1463.

⁴²⁶ Nuaymî, Dâris, I, 110.

yazdı⁴²⁷. Hadis okuduğu hocaları arasında Kâdî Ebu'l-Kâsım b.el-Harestânî, Ebu'l-Berekât İbn Melâib, Ebû Abdillâh İbn el-Bennâ (ö.612/1215) es-Sûfî, Ebu'l-Mehâsin b.es-Seyyid, İbn el-Bünn, İbn Sasrâ, İbn Bâkâ, Ali b.Rehhâl, Ali b.Cemâl yer alır⁴²⁸. Dimyâti, Mizzî (ö.742/1341), Birzailî, İbn Sasrâ, İbnu'l-Attâr, Ebû İshak ez-Zehebî, Devâdârî, İbn Râfî Cemâlüddin (ö.718/1318) ondan hadis rivayet edenler arasındadırlar. Zehebî, 673/1274 yılında Cemâlüddin es-Sâbûnî'den mesmûatını rivâyet etme izni (icâzet) aldığını söylüyor⁴²⁹.

Cemâlüddin, hadis ilminde hâfız, tam bir bilgi ve anlayış sahibi idi. Yazısı güzeldi. Mısır'da ve Dımaşk'ta çokça hadis rivayet etmiştir. Hadisleri doğru ve muntazaman nakledirdi. Ancak vefatına yakın kendisinde ihtilât baş gösterip, rivâyetlerinde karışıklığın ortaya çıktığını, talebesi Zehebî haber veriyor⁴³⁰.

Mu'telif ve muhtelif konusunda tek cilt, faydalı bir eseri vardır. "Tekmiletü'l-İkmâlî'l-İkmâl fî'l-ensâb ve'l-esmâ ve'l-elkâb isimli bu eseri İbn Nokta'nın İkmâl'ine yaptığı zeyldir⁴³¹. Yine kendisini el-Ehâdisiü'l-müntekâtü'l-erbâin anî's-şuyûhi's-sikâti'l-erbâin isimli bir hadis cüzü vardır⁴³².

Hicrî 680 yılı, Zilkâde ayının ortalarında (Şubat 1281), 76 yaşında iken vefât etti. Kasyon Dağı eteğine defnedildi⁴³³.

j. Mecdüddin b.el-Mihtâr (ö.685/1286) :

Yusuf b.Muhammed b.Muhammed b.Abdillâh el-Mısırî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. İbnü'l-Mihtâr olarak tanınır.

610/1213'te doğdu. İbnü'z-Zebîdî, İbn Sabbâh ve tabakalarından hadis okudu ve yazdı. Çokça hadis rivayet etti⁴³⁴. Ondan ve yazdıklarından bir çok kimse

427 Safadî,Vâfi,IV,188; Ömer b.Habîb,Tezkiretü'n-nebîh,I,70.

428 Zehebî,Tezkire,IV,1464; İber,III,346; Safadî,a.g.e.,IV,188.

429 Zehebî,Tezkire,IV,1465.

430 Zehebî,a.g.e.,IV,1465; İber,III,346.

431 Safadî,a.g.e.,IV,189; Müneccid,Mu'cem,s.115.

432 Zâhiriyye Ktp., nr: 1184; Elbânî,Fehres,s.247.

433 Zehebî, a.g.e., III,346; Tezkire, IV,1465; Ömer b.Habîb, a.g.e., I,70; Safadî, a.g.e., IV,189; İbnü'l-Verdî, Târih, II,328; Nuaymî, Dâris,I,111.

434 Zehebî,a.g.e.,III,361; İbnü'l-İmâd,a.g.e.,III,394.

istifade etmiştir.

Âlim, fâzıl bir zât idi. Yazısı çok güzeldi. Dâru'l-hadîs en-Nûriyye meşihatine atandı⁴³⁵. Nuaymî, Dâris'te Dâru'l-hadîs en-Nûriyye muhaddisleri arasında, Cemâlüddin b.es-Sâbûnî'den sonra İbnü'l-Mihtâr zikretmektedir⁴³⁶. Ancak ne zaman tayin edildiğine dair bir nota rastlayamıyoruz Zehebî ve İbnü'l-İmâd ondan, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'de hadis kârii olarak bahsediyorlar⁴³⁷.

9 Zilkâde 685 (27 Aralık 1286) cuma günü vefât etti. Bâbu'l-Ferâdis'e defnedildi⁴³⁸.

k. Fahrüddin el-Hanbelî (688/1289) :

Ebû Muhammed Abdurrahman b.Yusuf el-Ba'lebekkî el-Hanbelî. Fakih, muhaddis, zâhid.

611/1214 yılında doğdu⁴³⁹. Takıyyüddin İbnü'l-'Îz (ö.660/1261), Ömer b.el-Müneccâ'dan fıkıh ilmini öğrendi. Kazvînî, el-Behâ Abdurrahman, İbnü'z-Zebîdî ve bir gurup muhaddisten hadis okudu ve ezberledi. Ezberlediği hadisleri ezberinden, Ulûmu'l-hadîs müellifi İbnu's-Salâh'a arzederdi. Seyfüddin el-Âmidî (ö.631/1233)'den usul ilmini tahsil etti. Hallâf'tan bir parçayı ona okumuştur. İbnü'l-Hâcib'den nahiv öğrendi. Arap diline çok hâkimdi⁴⁴⁰. Yûnînî (ö.726/1325) ve Nevevî ile arkadaşlık yapmıştır⁴⁴¹.

Dindarlığı, zâhidliği, ibâdeti ve iyi halinin yanında halk kendisinden çokça istifade etti⁴⁴². Allah'ın veli kullarındandı⁴⁴³.

435 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,326.

436 I,111.

437 İber, III,361; Şezerât.III,394.

438 Zehebî ,a.g.e., III,361; İbnü'l-İmâd, a.g.e., III,394. İbn Kesîr,10 Zilhiccede vafât ettiğini söylemektedir (a.g.e., XIII,326).

439 Zehebi, İber, III,366; İbn Kesîr, Bidâye, XIII,344; İbnü'l-İmâd, Şezerât, III,404; Bedrân, Münâdeme, s.48 de 621 olarak zikrediliyor (Burhanüddin b. Müflih'in el-Makskadü'l-erşed'inden naklen).

440 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,334; Bedrân,a.g.e.,s.48.

441 Bedrân,a.g.e.,s.48.

442 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,334.

443 Zehebî,a.g.e.,III,366.

Dâru'l-hadîs en-Nûriyye, İbn Urve Meşhedi (Dâru'l-hadîs Urviyye)⁴⁴⁴ ve bir Hanbelî medresesi olan Medresetu's-Sadriyye şeyhliğinde bulunmuştur⁴⁴⁵.

7 Recep 688 (27 Temmuz 1289) çarşamba günü vefât etti⁴⁴⁶.

İ. Şerefüddin b.Na'me (ö.694/1294) :

Ebu'l-Abbâs Ahmed b.Ahmed b.Na'me b.Ahmed b.Ca'fer b.Hüseyn b.Hammâd el-Makdisî eş-Şâfi'î.

622/1255'te Kudüs'te doğdu⁴⁴⁷. İbnu's-Salâh ve Sehavi'den hadis, Ali b.Abdisselâm'dan fıkıh okudu. Ebû Ali b.el-Cevâlikî ve bir gurup ulemâdan da icâzet aldı⁴⁴⁸. Çokça hadis dinlendi ve yazdı. Yazdıklarını tasnif etmek suretiyle insanların istifadesini temin etti⁴⁴⁹. Fıkıhta, usulde ve Arap dilinde üstün seviyeye geldi. Yazısı güzel, hitabeti açık ve sadeydi. Güzel şiir yazardı⁴⁵⁰.

Dımaşk kadılığına atandı. Kendisine Emevî Camii'nde hitabet görevi verildi. Hitabetle beraber Dâru'l-hadîs en-Nûriyye şeyhi ve Gazzaliyye medresesi müderrisi oldu. Bir ara Şâmiyye Berrâniyye Medresesi'nde ders vermişti.. Burada ders okuturken, içlerinde Şeyhulislâm İbn Teymiyye'nın de bulunduğu bir gruba fetva konusunda icazet verdi. Bununla daima iftihar eder "Ben, İbn Teymiyye'ye fetvâ vermesi için icâzet verdim" derdi⁴⁵¹. Revâhiyye, Âdiliyye Suğrâ Medselerinde de ders okuturdu⁴⁵².

Şerefüddin b.Na'me, içinde bir çok faydalı malûmat topladığı fıkıh usûlüne dair bir kitap yazmıştır⁴⁵³.

17 Ramazan 694 (31 Temmuz 1294) pazar günü 73 yaşında vefât etti. Bâbu Keysân Kabristanında babasının yanına defnedildi⁴⁵⁴.

444 Bkz.Tez menti,s...

445 Zehebî,a.g.e..III,366.

446 Zehebî,a.g.e..III,366; İbn Kesîr,a.g.e..XIII,334; Bedrân,a.g.e..s.48.

447 Ömer b.Habîb.Tezkiretü'n-nebîh,I,180.

448 Zehebî,İber,III,381.

449 İbn Kesîr,Bidâye,XIII,361.

450 Ömer b.Habîb,a.g.e..I,179.

451 İbn Kesîr,a.g.e..XIII,361.

452 Zehebî,a.g.e..III,381; Ömer b.Habîb,a.g.e..I,178; İbn Kesîr,a.g.e..XIII,361.

453 Zehebî,a.g.e..III,381; İbn Kesîr,a.g.e..XIII,361.

454 Zehebî,a.g.e..III,381; Ömer b.Habîb,a.g.e..I,180; İbn Kesîr,a.g.e..XIII,362.

m. Alâuddîn b.Attâr (ö.724/1323) :

Ebu'l-Hasan Ali b.İbrahim b.Dâvûd b.Süleyman b.el-Attâr İbnu't-Tabîb eş-Şâfi'î.

654 senesi Ramazan bayramında (eylül 1256) doğdu⁴⁵⁵. Babası koku satan (attâr) bir yahudi, dedesi tabib idi⁴⁵⁶.

Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Dimaşk'ta İbn Abdiddâyim, İbn Ebîl-Yûsr (ö.672/1273), Abdülaziz b.Abdillah, Cemal es-Sayrafi (ö.678/1279), İbn Ebi'l-Hayr (ö.678/1279), İsmail b.Asâkir, İmâdüddin b.Muhammed Sasrâ (ö.670/1271), Sûfi Şeyhi İmam Mâlik (ö.672/1273), Şems b.Hâmil (ö.671/1272), Yusuf b.Ömer ez-Zebîdî (ö.665/1266), Muhammed b.Amr (ö.685/1286), Hatib İbn Ebî Asrûn (ö.675/1276), Ahmed b.Hibetullah el-Kehfî (ö.671/1272), Kemal b.Fâris el-Mukrî, Hasan es-Sakâlî'den hadis okudu. Mekke'de Yusuf b.İshak et-Taberî ve Ebu'l-Yumn b.Asâkir (ö.686/1287), Medine'de Ahmed b.Muhammed en-Nakîbî, Kudüs'te Kutbuddin ez-Züheyri (ö.687/1288), Nâblus'ta İmâd Abdülhâfız, Kahire'de el-Ebrekûhî (ö.701/1301), İbn Dakikîlîd (ö.712/1312)'den hadis dinledi⁴⁵⁷.

İmam Nevevî ile yakın dostluğu vardı. Onun en iyi arkadaşı idi. Nevevî, onunla bizzat ilgilenmiş, o da ondan bir hayle istifade etmişti. Nevevî'dan hiç ayrılmazdı. Öye ki ona "Muhtasar Nevevî" lâkabı takılmıştı. Onunla beraber çok hikayesi vardır⁴⁵⁸. Üstadın hallerinden çoğuna muttalî olmuştur. Nevevî'nin musannefatından bir çoğunu İbnu'l-Attar yazmıştır⁴⁵⁹. Kütübî'nin naklettiğine göre o şöyle demişti: "Nevevî'nin yanında çokça müsvedde vardı. Bana, kendi hattıyla yazdığı bu müveddelerden takriben 1000 fasikül satmamı emretti. Yine kağıtların yıkanmasına beni memur kıldı. Emrine karşı gelmedim. Ama içimde onlara karşı büyük bir pişmanlık belirmişti. İçlerinde zühd, verâ ve meşhur kerametlere dâir malumat vardı"⁴⁶⁰. Nevevî'ye usule ait et-Tenbîh isimli eserini okumuş ve ondan

455 İbn Kesîr,Bidâye,XIV,121.

456 Safadî,Vâfi,I,316; Ziriklî,A'lâm,IV,251.

457 Zehebî,İber,IV,71; Safadî,a.g.e.,I,316; Nuaymî,Dâris,I,71.

458 Bkz.Kütübî,Fevâtü'l-Verfeyât,II,328.

459 İbn Kesîr,a.g.e.,121; Safadî,a.g.e.,I,316; Kütübî,a.g.e.,IV,267; Nuaymî,a.g.e.,I,71.

460 a.g.e.,IV,267.

fıkıh dersi almıştı⁴⁶¹. Nevevî'nin fetvalarını fıkah bablarına göre tertib etmiştir⁴⁶².

İbnü'l-Attâr, 70 yıllık hayatı boyunca ders okutan, fetva veren, hadis toplayan ve derleyen, eserler kaleme alan dört dörtlük bir âlimdi⁴⁶³. Bütün bu ilmî faaliyetlerinde talebeleriyle çalışırdı. 694 yılı Şevval ayında Dâru'l-hadîs en-Nûriyye meşihatine Şerefüddin el-Makdisî'nin yerine getirilmişti. (Ağustos 1294)⁴⁶⁴. Vefatına kadar (724/1323), 30 sene bu görevi yürütmüştür. Bunun yanında Emevî Camii'ndeki Kûsiyye ve Alemiyye Medreselerinde de müderrislik yapmaktaydı⁴⁶⁵.

Süt kardeşi Zehebî, onun 697/1297 tarihinde İbn ez-Zemlekânî'ye okuduğu ve onunla beraber İbnü'l-Mecd (ö.682/1283), Birzâlî ve Mukâtîlî (ö.717/1317) nin de dinledikleri Mu'cem'ini yazdı⁴⁶⁶.

Eserleri arasında, İbn Dakîk'in Şerhu'l-Umde'sine Nevevî'nin Müslim Şerhi'ni ilâve edip bir takım fevâid eklediği İhkâm Şerhi Umdeti'l-ahkâm, el-Vesâiku'l-mecmû'a, el-İ'tikâdü'l-hâlis mine's-şekk ve'l-intikâd, Âdâbu'l-hatîb sayılabilir⁴⁶⁷.

701/1301 senesinde felç oldu. Safadî "onu medreseye ve camiye tahterevanla götürürlerken çok görmüşümdür. Ama kendisinden hadis okumadım" demektedir⁴⁶⁸. Yaklaşık 20 sene felçli yaşadı⁴⁶⁹. 1 Zilhicce 724 (19 Kasım 1323) Pazartesi günü vefât etti. Cenaze namazını Şehâbüddin b.Hirzullah kıldırdı. Kasyon eteğine defnedildi. Dâru'l-hadîs'deki görevine el-Birzâlî, Kûsiyye müderrisliğine de Şehâbüddin b.Hirzillah getirildi⁴⁷⁰.

461 Safadî,a.g.e.,I,316.

462 Ziriklî,a.g.e.,IV,251.

463 Kütübî,a.g.e.,I,82.

464 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,360.

465 Safadî,a.g.e.,I,316; İbn Kesîr,a.g.e.,XIV,121.

466 Zehebî,a.g.e.,IV,71; Safadî,a.g.e.,I,316.

467 Ziriklî,a.g.e.,IV,251.

468 Safadî,a.g.e.,I,316.

469 Zehebî,a.g.e.,IV,71.

470 İbn Kesîr,a.g.e.,XIV,121.

II. EYYÛBİLER DEVLETİ (567-658/1171-1260) :

A. DÂRU'L-HADİS el-FÂDİLİYYE (593/1196) :

1. Kuruluşu :

Sultan Nâsır Salâhaddin'in veziri Kâdî Fâdıl yaptırmıştır⁴⁷¹. Emevî Camii'nin kuzey duvarı ile Azîziye medresesi arasında Kellâse Medresesi tarafında yler alır⁴⁷². İbn Şeddâd (ö.684/1285) "Emvevî camiinde, hadisle uğraşan kimselere tahsis edilen Kellâse'de Kâdî Fâdıl'ın yaptığı yeredir" demektedir⁴⁷³. Kâdî Fâdıl bu yeri Emevî Camii'ne ilâve etmişti⁴⁷⁴. Ebû Şâme (ö.665/1266) Salâhaddin'in vefatını anlatırken türbesini, "Kâdî Fâdıl'ın Emevî Camii'ne ilâve ettiği yerin civarındadır" diyerek tarif eder⁴⁷⁵. Dâru'l-hadîs el-Fâdiliyye'nin yapılış tarihine hic bir kaynaktan rastlamıyoruz. Ancak Hıdatu Cımaş müellifi Ekrem Hasan el-Ulebi'ye göre 593/1196 tarihinde tamamlanmıştır. Gerekçe olarak da Azîziye Medresesi 592/1195'de yapıldığında dâru'l-hadîs'in ortada olmayışını göstermekte, " bunun üzerine biz de bundan bir yıl sonra yapıldığını farzettik" demektedir⁴⁷⁶. Buradan hareketle, Azîziye Medresesi'nin yapılış tarihi ile Kâdî Fâdıl'ın vefat tarihi arasında (592-596/1195-1200) yapıldığı daha net olarak söylenebilir.

Vâkıfı Kâdî Ebu'l-Hasan Abdurrahim Ali b.Hasan el-Beysânî el-Askalânî, Cemâziyelülâ 529 (Şubat 1134)'da Mısır'da doğdu, orada yetişti⁴⁷⁷. Ebû Tâhir es-Selefi (ö.576/1181), Ebû Muhammed el-Osmânî, Ebû Tâhir b.Avn, Ebû'l-Kâsım b.Asâkir, Osman b.Saîd b.Ferec el-Abdî'den hadis okudu.Esedî, Târîh'inde ondan bahsederken, onun şiir ve belâgatta emsalsiz olduğunu hiç kimsenin onu geçemediğini söylemektedir⁴⁷⁸. Salâhaddin'in dikkatini çekmiş olacak ki onu, resmî

471 Kürd Ali,Hıdat,IV.73; Edib el-Hisnî. Muntehabât, s.940; Emine Baytar,"et-Ta'lîm fî Dimâşk", İbn Asâkir, s.293.

472 Nuaymî, a.g.e., I.89; Bedrân.Münâdeme, s.48; Kürd Ali, a.g.e., IV.73; Edib el-Hisnî, a.g.e., s.940; Muhattatu'l-Müneccid.nr.33, Ulebi,a.g.e.,s.8.

473 Nuaymî,a.g.e.,I.89 (İbn Şeddâd'dan naklen).

474 Nuaymî,a.g.e.,I.89; Ulebi,a.g.e.,s.84.

475 Ebû Şâme, Ravzateyn, II.214.

476 a.g.e.,s.84.

477 Nuaymî,a.g.e.,I.90-91.

478 Nuaymî,Dâris.,I.90 (Esedî'den naklen).

kâtip, sır emini ve müsteşar olarak yanına aldı. Asrının en büyük kâtibi olarak addedilirdi⁴⁷⁹. Ammâre el-Yümnî (ö.569/1173) onun için şöyle demektedir: “Ondan devlet ve millet, kökü sâbit, dalları gökyüzünde bir ağacın meyvesinden istifade eder gibi istifade etmiştir”, Kâdî Fâdıl, ilminin yanında çokça sadaka veren, nafil ibadetlerle meşgul bir zât olarak da tanınırdı. İkram ve ihsanı boldu. Seneli kazancı 50 bin dinarı bulurdu. Kahire’de Şâfiî ve Mâlikiler için yaptırdığı bir medrese ile bir de yetimler yurdu vardır⁴⁸⁰. Dâru’l-hadîs el-Fâdiliyye için de Doğu Ğûtatu Dimaşk’taki⁴⁸¹ mezrealardan bir olan ve Hunûriyye olarak bilinen köyün topraklarında bitişik Bertâyâ Mezreasi’nı vakfetmişti. Bu mezrea, İbnu’l-Havâce Zeyn Abdûlğânî b.es-Sirâc’ın elinde iken, 915/1509 tarihinde Dimaşk ordu nâzırı Muhibbuddin’e intikal etmiştir⁴⁸².

Dâru’l-hadîs el-Fâdiliyye’nin binâ edilmesinden bu yana tarihçesinin yazılmamış olması gariptir Bunun sebebi de, Memlûkler zamanında burasının tahrib edilmiş olmasıdır denebilir⁴⁸³. Zira bu dâru’l-hadîs sonradan eve çevrildi. Orada Hımsî oğulları oturdular. Sonra bu ev, Türklerin hâkimiyetlerinin sonlarında yıkıldı⁴⁸⁴. Bedrân burada, mimârî özellik olarak, eyvan ve bitişğinde iki oda ve bir mutfak gördüğünü haber veriyor⁴⁸⁵. Müntehabâtü’t-tevârih li-Dimaşk müellifi Edîb el-Hısnî eserinde⁴⁸⁶, dâru’l-hadîs içerisinde vâkıfın kabrinin bulunduğunu söylüyorsa da, aynı yerde zayıf olarak zikrettiği ordu nâzırı Muhibbuddin’e ait olduğu söyleniyor sözü vakîâyaya daha uygundur. Çünkü Kâdî Fâdıl, 7 Rabîulâhır 596 (26 Ocak 1200) tarihinde Mısır’da vefât etmiş ve Mukattam Dağı eteğinde yaptırdığı türbesine defnedilmişti⁴⁸⁷.

Bugün Dâru’l-hadîs el-Fadiliyye’den hiç bir eser kalmamıştır. Salâhaddin’in

479 Ulebî,Hıtat.s.84.

480 Nuaymî,a.g.e.,I,91.

481 Ğuta: Sulak, yeşil arazi. Ğutatu Dimaşk: Beredâ ve kollarının suladığı bostanlar ve köylerden oluşan mıntıkaya verilen isimdir (Kürd Ali,Dimaşk medinetü’s-sihr ve’ş-şî’r s.135).

482 Nuaymî,a.g.e.,I,93; Emine Baytar,a.g.e.,s.293.

483 Ulebî,a.g.e.,s.84.

484 el-Hısnî,a.g.e.,s.941.

485 a.g.e.,s.48.

486 s.941.

487 Ulmevî,Muhtasar Tenbîh,s.17; Ulebî,a.g.e.,s.84.

türbesi le Emevî Camii arasında, evlere açılan sokaktan başka bir şey görülmemektedir Bu durumda Dâru'l-hadîsin bulunduğu alan üzerine evler yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁸⁸.

2. Muhaddisleri :

a. Takıyuddin el-Yeldânî (ö.656/1258) :

Ebû Muhammed Abdurrahman b.Ebi'l-Fehm Abdülmün'im b.Abdurrahman el-Kureşî el-Yeldânî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î. Muhaddis, hâfız, müksir musannef sahibi.

568/1172'de Ğutatu Dımaşk köylerinden Yeldâ'da doğdu⁴⁸⁹. Sultan Nûreddin Zengî, oğlunu sünnet ettirirken, köyünden Dımaşk'a sünnet edilmek üzere getirilen çocuklar arasında o da vardı⁴⁹⁰. Hadis ilmine merak sardı. Bu uğurda ilmi seyahatler yaptı. İbn Küleyb, İbn Bevş ve tabakalarından hadis dinledi, çokça yazdı ve rivâyet etti⁴⁹¹. Kendi el yazısı ile yazdığı mecmualar ve kitaplarının çoğu Dâru'l-hadis el-Fâdıliyye kütüphanesine vakfedilmiştir⁴⁹². Yeldânî, oğlu Ebu'l-Hedy Ahmed'e mesmûâtını rivayet etmesi için icâzet verdi⁴⁹³.

Zahiriyye Kütüphanesi'nde 631/11233 yılında yazılmış, ona ait bir hadis cüzü bulunmaktadır. "Cüz'ün fihi mine'l-fevâid el-müntekât ve'l-garâib" isimli bu cüzün sonunda, ondan bunu dinleyenlerin isimleri kendi hattıyla yazılıdır. Bundan da o hayatta iken bu cüzün yazıldığı anlaşılmaktadır⁴⁹⁴.

8 Rabîulevvel 656 (15 Mart 1258) cuma günü 87 yaşında iken , hatiplik yaptığı Yeldâ köyünde vefât etti ve oraya defnedildi⁴⁹⁵.

Nuaymî, Takıyüddin el-Yeldânî'den sonra Dâru'l-hadîs el-Fâdıliyye meşihatine Necmüddin Ehu'l-Bedr'in getirildiğini kaydetmektedir⁴⁹⁶.

488 Bedrân,Münâdeme.s.49; Ulebî,Hıtat.s.84.

489 Zehebî,İber.III,276; İbnü'l-İmâd,Şezerât,VI,269.

490 Ebû Şâme, Zeyl Ravzateyn,s.165; Yûnîni, Zeyl Mir'âti'z-zamân,I,70.

491 Yûnîni, a.g.e.,I,70; Zehebî,a.g.e.,III,276.

492 İbn Kesîr.Bidâye.XIII,210.

493 Ebû Şâme, a.g.e..s.165.

494 Zâhiriyye Ktp., nr.2088; Elbânî,Fehres, s.435.

495 Zehebî, a.g.e., III,276; Düvelü'l-İslâm, s.360; İbnü'l-İmâd, a.g.e., VI,269; İbn Tağriberdî, Nücûm, VII,59; İbn Kesîr, a.g.e., XIII,210.

b. Necmüddin Ehu'l-Bedr (ö.657/1258) :

İbnü'ş-Şîrcî es-Sadr Necmüddin Muzaffer b.Muhammed b.İlyas el-Ensârî ed-Dımaşkî Dâru'l-hadîs el-Fâdıliyye şeyhi.

Ne zaman doğduğuna ait hiç bir malûmata rastlamadık. Bedreddin Yahya b.İzzüddin b.Abdisselâm'dan icâzet aldı⁴⁹⁷. Huşûî ve bir gurup muhaddisten hadis nakletti. Asrûniyye Medresesi vekâlesine atandı ve orada ders vermeye başladı. Yine hisbe ve Emevî Camii nâzirliği yaptı.

Necmüddin Ehu'l-Bedr, 657/1258 yılı sonunda vefât etti⁴⁹⁸. Bâbu's-Sağîr'de dedesinin yanına defnedildi⁴⁹⁹.

Nuaymî, Necmüddin'den sonra Dâru'l-hadîs el-Fâdıliyye meşîhatine Şemsüddin ez-Zehebî (ö.748/1347)'nin tayin edildiğini söylerse⁵⁰⁰ de Hâfız et-Zehebî'nin 573/1274 tarihinde doğduğunu nazarı dikkate alacak olursak arada 26 senelik bir ıakıtânın bulunduğunu görürüz. Kaldı ki Zehebî nin ne zaman bu göreve getirildiğini de bilmiyoruz.

B. DÂRU'L-HADİS el-URVİYYE (617/1220) :

1. Kuruluşu :

Muhammed b.Urve Şerefüddin el-Mevsılî'nin Emevî Camii'ndeki meşhedidir⁵⁰¹. Kaynaklarda, yeri ile ilgili ihtilâf vâkî olmuştur. Nuaymî onun, Emevî Camii'nin doğu tarafında, el-Halebiyye'nin karşısında, eskiden Ali Meşhedi olarak bilinen Urve Meşhedi'nde olduğunu söylerken⁵⁰², Tâciyye Medresesi için de

496 Nuaymî,Dâris,I,93.

497 İbn Kesîr,Bidâye,XIII,230.

498 Zehebî,İber,III,287.

499 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,230.

500 Nuaymî,a.g.e.,I,94.

501 Safadî,Vâfî,IV,94; Yusuf b.Abdilhâdî,Simâru'l-mekâsîd,s.239; Nuaymî,Dâris,I,82; Ulmevî, Tenbihu't-Tâlib, s.15; Bedrân, Münâdeme, s.47; Edib el-Hisnî, Mentehabât, s.940; Muhattatu'l-Müneccid, nr. 21; Kürd Ali, Hıtat, VI,73; Ulebî, Hıtat,s.82.

502 Nuaymî,a.g.e.,I,82.

“camiinin doğu tarafında, Dâru'l-hadîs el-Urviyye'nin batısında kalır” demektedir⁵⁰³. Ulmevî de Nuaymi'nin eserine yaptığı ihtisarda ona uyarak aynı bilgileri vermektedir⁵⁰⁴. Ğazzî, el-Kevâkibu's-sâire'de⁵⁰⁵, Kürd Ali Hitat'ta⁵⁰⁶, Takıyyüddin Müntehabâtü't-tevârih'te⁵⁰⁷, Ulmevî'den aynen nakil yaparlar. Oysa Nuaymî hata yapmıştır. Çünkü Nuymî'den önceki kaynaklar, onun dediklerine tamamen muhalif bilgiler vermektedirler. VIII.hicri asırda İbn Fazlullah el-Ömerî (ö.749/1348), Emevî Camii'nin meşhedlerini zikrederken “ Kiblenin batısı, meşhedü Ömer ismini taşır. Şimdi ise Meşhedü Urve olarak biliniyor. Orada hadis şeyhi ve ulemadan bir cemaat toplanıp hadis müzakere ederler. Müstakil vakfı vardır. Ona vakfedilmiş kütüphaneler mevcuttur” demektedir⁵⁰⁸. Dikkat edilecek olursa, Ömerî'nin sözü, Nuaymi'nin verdiği bilgiyi nakzetmektedir. Ömerî meşhedin ismini Ömer olarak verirken Nuaymî Ali olarak veriyor. Ömerî onun batıda olduğunu söylerken Nuaymî, doğuda olduğunu söylüyor. VII.hicrî asır kaynaklarına müracaat ettiğimizde Ebû Şâme'nin bu zâviyeyi caminin batısında zikrederken görürüz⁵⁰⁹. Bu iki kaynak, bu konudaki şüphemizi izâle etmektedir. Sonra Ebû Şâme burası yapılırken orada bulunuyordu. Yine Zâhiriyye Kütüphanesinde mevcut olan, bu meşhedde yazılmış mesmûata baktığımızda yerini kesin bir biçimde belirleyebiliriz. Bunlardan birincisi, 622/1225 tarihli, İbn Urve'nin vefatından iki sene sonra burada, muhaddisin huzurunda okunmuş sema'dır⁵¹⁰. Sema' kaydında “14 Rabîulâhır 622 (25 Nisan 1225 cuma) Dimaşk Camii batısında eş-Şeref b.Urve Zaviyesi'nde yazıldı” denmektedir. İkinci sema'⁵¹¹ ise 9 Rabîulâhır 686 (26 Mayıs 1287) cuma tarihini taşıyor. Sonunda ise “Dimaşk Camii'nin batısındaki Meşhed-i Urve'de yazıldı” kaydına rastlanmaktadır. Bu iki sema' kaydından da Dâru'l-hadîs el-Urviyye'nin, Nuymî'nin dediği gibi caminin doğusunda değil bilâkis batısında olduğu anlaşılmaktadır⁵¹². Birbirine tamamen zıt yapılan bu iki gurup tariften, farklı mekânların anlatıldığı dikkat çekmektedir. Bunda da, Dâru'l-hadîs el-Urviyye'nin yerinin sonradan gelenlerce tam olarak anlaşılamadığının tesiri vardır denebilir.

503 Nuaymî.a.g.e.,I.483.

504 Ulmevî.a.g.e.,s.15.

505 I.257.

506 VI.73.

507 s.940.

508 Mesâlikü'l-ebâr,I.145.

509 Zeylu'r-Ravzateyn.s.136.

510 Cüz'ün mine'l-fevâidi'l-müntekât an Ebî'l-Abbas Muhammed b.Ya'kub el-Esam, Zâhiriyye Kütüphanesi, Mecmu' 28.

511 Fevâid müntekât.Zâhiriyye Kütüphanesi.Mecmu' 18.

512 Müneccid."Dâru'l-Hadîs el-Urviyye", Mecelle Mecma', sayı 29. Dimaşk 1954, s.215-216.

Burası önceleri camiye ait âlet ve edevâtın konulduğu depo olarak kullanılırken, İbn Urve orasını temizlemiş, bir havuz ili bir mihrap ve kütüphane için iki mahzen yaptırmış ve içini güzelce boyatarak hadis dersleri okutulmak üzere vakfetmişti⁵¹³. Aynı zamanda büyük bir kütüphane olan husûsî kütüphanesini de oraya vakfettiğini öğreniyoruz⁵¹⁴.

Yapılış tarihi olarak kesin bir malûmat olmamakla beraber, İbn Urve'nin 617/1220'de Kudüs'ten Dimaşk'a gelişinden bir sene sonrasını almak yerinde olacaktır⁵¹⁵. İbn Urve Kudüs'te otururken surların tahrip edilmesi üzerine Dimaşk'a gelmiş ve 620/1223 yılında vefatına kadar burada kalmıştı. Bâbu'l-Musallâ Kabristanı'nda Tuğtekin Kubbeleri'nin yanına defnedilmişti⁵¹⁶.

Dâru'l-hadîs el-Urviyye günümüzde Nakşibendî tarikatine ait bir tekke olarak kullanılmaktadır⁵¹⁷.

2. Muhaddisleri :

a. Fahrüddîn b.Asâkir (ö.620/1223) :

Dâru'l-hadîs el-Urviyye meşihatine ilk olarak Fahrüddîn b.Asâkir atandı⁵¹⁸.

Ebu Mansur Abdurrahman b.Muhammed b.Hasan b.Hibetullah b.Asâkir ed-Dimaşkî eş-Şâfi'î, muhaddis, sika, âbid, Hâfız İbn Asâkir'in yeğeni, 550/1160 yılında doğdu⁵¹⁹. Babası Ebu'l-Berekât İbnu'l-Merrân, annesi Esmâ binti Muhammed b.Hasan b.Tâhir el-Kadisiyye'dir⁵²⁰. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Amcaları Sâinu'ddin (ö.562/1162) ve İbn Asâkir (ö.571/1175), Hasan b.Zeyyât, Ebu'n-Nedy b.Temîm (ö.560/1164), Ebu'l-Mekârim b.Hilâl (ö.566/1170), Ebu'l-

513 Safadî, a.g.e., IV.94; İbn Kesîr, Bidâye. XIII.109-110; Ulmevî, a.g.e., s.15; Kürd Ali, a.g.e., VI.73; Ulebî, a.g.e., s.82.

514 Safadî, a.g.e., IV.94; İbn Kesîr, a.g.e., XIII.110; Emine Baytar, "et-Ta'lîm fî Dimaşk", İbn Asakîr, s.293.

515 Ulebî, Hıtat., s.83.

516 Safadî, Vâfi., IV.94; İbn Kesîr, Bidâye., XIII.110; Bedrân, Münâdeme, s.48.

517 Hısnî, Müntehabât, s.940.

518 Nuaymî, Dâris, I.82.

519 Zehebî, İber, III.181; İbn Kesîr (a.g.e., XIII.109) onun 620'de 65 yaşında vefat ettiğini söylediğine göre doğum tarihi 655 yılına denk gelmektedir.

520 İbn Kesîr, a.g.e., XIII.109.

Meâlî b.Sâbir (ö.576/1180) ve bir gurup muhaddisten hadis dinledi⁵²¹. Kutbuddin Mes'ud en-Nisâbü'rî'den fıkıh ilmini öğrendi. Bu ilim dalında yüksek mertebelere gelerek hocasını geride bıraktı. Fahrüddin bu arada hocası Kutbuddin'in kızıyla evlendi⁵²². Ondan bir çocuğu oldu. Ancak Mes'ûd isminde bu çocuk fazla yaşamamış genç yaşta vefat etmiştir⁵²³. Fahrüddin b.Asâkir Mekke, Dimaşk ve Kudüs'te hadis okuttu. Ondan hadis rivayet edenler arasında Zekiyyüddin el-Birzâlî (ö.636/1238), Ziyâuddin el-Makdisî, Abdülvehhâb b.Zeynilümenâ (ö.660/1261), Zeyn Hâlid (ö.663/1264), Kâdî Kemâlüddin İshak b.Halîl eş-Şeybânî sayılabilir⁵²⁴. İzzüddin b.Abdisselâm ve başkaları ondan fıkıh öğrendiler. Ömer b.Kavvâs'a da icâzet vermiştir⁵²⁵.

Fahrüddin, kayınpederinin vefâtı üzerine Cârûhiyye'de ders vermeye başladı. Sonra Kudüs'te Salâhiyye Nâsiriyye ve Azîziyye Medreseleri müderrisliğine atandı. Kudüs'te bir kaç ay kalır, Dimaşk'a gelir, bir kaç ay da orada kalmak suretiyle her iki taraftaki vazifelerini aksatmadan yürütürdü. Daha sonra Sultan Ardîl onu Takviye Medresesi müderrisliğine getirdi. Bu medresede, yanında daima seçkin bir alimler gurubu bulunurdu⁵²⁶. Bundan dolayı o dönemde Takviye Medresesi'ne Şâm'ın Nizâmiyyesi adı vermişti⁵²⁷. Azrâviyye Medresesi, 593/1196 tarihinde açıldığında ilk dersi o tahrir etmişti⁵²⁸. Bu medreselerin yanısıra Âdiliyye Medresesi'nde de müderrislik yapıyordu⁵²⁹.

Sultan Âdil, kadısı İbnü'z-Zekî'yi görevden azledince Fahrüddin'i saraya davet etti. Ondan, kadılık görevini üstlenmesini istedi. Ancak o kabul etmedi⁵³⁰. Sultan Âdil'in vefatından sonra oğlu Melik Muazzam da ona aynı teklifi getirdiyse de onu da reddetti. Yerine İbnü'l-Harestânî'ye teklif etti. Bunun üzerine bu göreve o getirildi. Sultan Muazzam, bu tutumu üzerine onu Takviye Medresesi müderrisliğinden aldı.

521 Zehebî.İber.III.181.

522 Zehebî.Siyer.XXII.187; İbn Kesîr.a.g.e..XIII.109.

523 Zehebî.a.g.e..XXII.187.

524 Ebû Şâme.Zeylu'r-Ravzateyn.s.136; Zehebî.Siyer.XXII.190.

525 Zehebî.a.g.e..XXII.190.

526 İbn Kesîr.Bidâye.XIII.109.

527 Nuaymî.Dâris.I.85 (Esedî'den naklen).

528 Ebû Şâme.Zeyl Ravzateyn.s.11; Zehebî.Siyer.XXII.s.188.Nuaymî.a.g.e..I.393.

529 Zehebî.a.g.e..XXII.188.

530 Ebû Şâme.a.g.e..s.136.

Ebû Şâme onun Âdiliyye Medresesi'ndeki görevinden, giriş vergisi ve içki tazminin inkâr ettiği için Melik Muazzam tarafından azledildiğini, Hacca gittiğinde de Takviye Medresesi'nden alındığını, bundan önce Kudüs Salâhiyye Medresi'ndeki görevine son verildiğini nakletmektedir⁵³¹. Böylece Fahrüddin b.Asâkir'in yanında sadece Cârûhiyye Medresesi ile Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'deki vazifesi kalmış oldu⁵³². Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'de hangi vazifeyi yürüttüğünü bilmiyoruz. Hayatının bu safhasında, Emevî Camii'nden Mihrâbu's-Sahâbe yanında küçük bir evde oturmaya başladı. Gündüzün çoğunu orada geçirirdi. İbadet, mütalâa ve fetva ile meşgul oldu. Çeşitli yörelerden insanlar ona fetva sormaya gelirlerdi. Her pazartesi ve perşembe günleri ikindi namazından sonra amcası İbn Asâkir'in hadis okuttuğu Kubbetu'-Nesr altında oturur hadis dersi verirdi. Kendisine Delâilü'n-nübüvve⁵³³ ve başka şeyler okunurdu. Bu meclislerde Dâru'l-hadîs en-Nûriyye hocaları da hazır bulunurdu. O yıllar Meşhed-i İbn Urve (Dâru'l-hadîs el-Urvîyye) yeni açılmıştı (617/1220)⁵³⁴.

Kadılık konusunda, başından bu tür olaylar geçince kendisine eziyet edilmesinden çekindi. Ailesiyle beraber Haleb'e gitmek üzere hazırlık yaptıysa da Dimaşk'tan ayrılamadan 10 Recep 620 (8 Ağustos 1223) çarşamba günü ikindiden sonra 70 yaşında⁵³⁵ vefat etti Emevî Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra, kalabalık bir cemaat eşliğinde Sûfiyye Kabristanı'nın doğusuna, İbnu's-Salâh'ın kabrinin güneyinde hocası Kutbuddin'in kabrinin yakınına defnedildi⁵³⁶.

Fahrüddin b.Asâkir, âlim, zâhid, ilm ve ibadette devamlı fâzıl bir zât idi. Güzel âhlâklı olup dünyaya rağbeti azdı⁵³⁷. Onunla ilgili olarak talebesi ve Dâru'l-hadîs el-Kûsiyye vâkîfı Şehâbüddin el-Kûsî (ö.656/1258) Mu'cem'inde şöyle demektedir: "Hocamız Fahrüddin , usul ve furu' ilminde emsallerinden ileride idi. İlim ve zühdü kendisinde toplamıştı. Ondan fıkıh dersi alınır, güçlü ifadesinden istifade edilirdi"⁵³⁸.

531 Ebû Şâme,a.g.e.,s.136.

532 İbn Kesîr, buna ilâveten Dâru'l-hadîs el-Urvîyye'yi de zikrediyorsa (a.g.e., XIII.109) da o yıllarda yapılmamış olması daha uygundur.

533 Bu isimle yazılmış pek çok eser vardır.Bkz.Kâtib Çelebî,Keşf,I,760.

534 İbn Kesîr,a.g.e.,XIII,109.

535 İbn Kesîr 65 yaşında olduğunu belirtiyor (a.g.e.,XIII,109).

536 Zehebî,İber,III,182; Düvelü'l-İslâm,s.332; İbn Kesîr,XIII,109; İbn Tağriberdî,a.g.e.,VI,256; Nuaymî,a.g.e.,I,86.

537 İbnü'l-İmâd,Şezerât,V,93.

538 Nuaymî,Dâris,I,86.

İbnü'l-Hâcib onun için, “imam, zâhid, sika, teheccüde müdâvim, Allah aşkı ile gözü yaşlı, güzel ahlâk sahibi, çokca mütevâzî, taassubu az, ilm-i yakîn ehlinin yolu üzere bir zât idi. Vakitlerinin çoğunu evinde, camide, ilim neşrinde harcardı. Kendisine teklif edilen vazifeleri reddetti. Fıkıh ve hadiste bir çok tasnifi vardır” demektedir⁵³⁹. İbn Şuhbe, dilinin Allah'ın zikrinden bir an bile hâli olmadığını haber veriyor⁵⁴⁰.

Hadis ilminde el-Erbâîn fî menâkıbı ümmehâtî'l-mü'minin isimli bir eseri vardır⁵⁴¹.

Fahrüddin b.Asâkir'den sonra Dâru'l-hadîs el-Urviyye meşihatine Zekiyyüddîn el-Birzâlî atanmıştır⁵⁴².

b. Zekiyyüddin el-Birzâlî (ö.636/1238) :

Ebû Abdillâh Muhammed b.Yusuf b.Muhammed b.Ebî Yeddâs el-Birzâlî el-İşbilî. İmam, fakih, muhaddis, hadis hâfızı, fâdıl, rehhâl. Meşhur müverrih ve muhaddis Alemüddin el-Birzâlî'nin dedesi⁵⁴³.

577/1181'de doğdu. 602/1205 yılında hadis öğrenmeye başladı. İlk hocaları arasında Aynüşşems es-Sakafîyye ve Mansûr el-Fürâvî yer alır⁵⁴⁴. 605/1208'de Dimaşk'a geldi. Sonra Mısır'a döndü.Tekrar Dimaşk'a gelip Horasan, Cebel şehirleri, İsfahân, Nîsâbûr, Merv, Herat, Hemedân, Bağdat, Rey, Musul, Tekrit, İrbil, Halep, Harrân'da hadis okuduktan sonra, 5 sene üzerine Dimaşk'a tekrar geri döndü. 602 yılında İskenderiye'ye geldiğinde, hadis öğrenmek ve yazmak konusunda orası hoşuna gitmişti. Orada Hâfız Ali b.el-Mufaddal, Abdullah el-Osmânî'den hadis aldı. Münzirî onun için “hocamız Ebu'l-Hasan el-Makdisî İbnu'l-Mufaddal'ın yanında bir müddet arkadaşlık yaptık. Ondan ve benden hadis dinledi” demektedir⁵⁴⁵. Mısır'da Kâdî Abdullah b.Mücellî, Mekke'de Zâhir b.Rüstem, Yunus b.Yahya el-Hâşimî, Dimaşk'ta el-Kindî, Hadır b.Kâmil, İsfahan'da Aynu's-şems es-Sakafîyye,

539 Ebû Şâme,Zeyl Ravzateyn,s.136; Nuaymî,a.g.e.,I,85.

540 İbnü'l-İmâd,a.g.e.,V,93.

541 Zâhiriyye Ktp., nr.1239; Elbânî,Fehres,s.86.

542 Nuaymî,a.g.e.,I,86.

543 İbn Kesîr,Bidâye,XIII,164.İbnü'l-İmâd,babası olduğunu söyler (a.g.e.,V,182). İbnü'l-İmâd, (=baba) sözünü dede yerinde kullanmış olabilir; zira Alemüddin el-Birzâlî,666/1266 tarihinde doğmuştur.

544 Zehebî,İber,III,228.

545 Münzirî,Tekmile,III,515; Zehebî,Siyer,XXIII,56.

Muhammed b.el-Cüneyd, Muhammed b.Ebû Tâhir b.Gânim, Nîsâbur'da Mansur b.Abdillâh el-Fûrâvî, Müeyyed b.Muhammed et-Tûsî, Zeyneb eş-Şa'riyye, Merv'de Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, Herat'ta Ebû Rehv, Hemedân'da Abdûlbirr b.Ebi'l-Âlâ, Bağdat'ta Ebû Muhammed b.el-Ahdâr, Ahmed b.ed-Debîkî'den hadis okudu⁵⁴⁶. Bütün bu ilmî seyahatlerinden sonra Dimaşk' a yerleşti Meydânu'l-Hassâ tarafındaki Mescidü'l-Fülûs'a imam tayin edildi. Aynı zamanda Urve Meşhedi'ne şeyh olarak atandı⁵⁴⁷. Hadis semâ'ından bir an geri durmadı. Çokça hadis rivâyet etti⁵⁴⁸. Ondan, Cemal b.es-Sâbûnî, Ömer b.Ya'kub el-İrbilî, Mecdüddîn İbnü'l-Adim, Cemâluddîn b.Vâsıl, Ebu'l-Fadl b.Asâkir, Muhammed b.Yusuf ez-Zehebî, Ebû Ali b.el-Hallâl hadis nakletmişlerdir⁵⁴⁹.

Zekiyüddin el-Birzâlî, hayatı boyunca hadis ilmine gerekli ehemmiyeti veren ve bu ilimde uzun mesafeler kateden bir kişi olarak tanınır⁵⁵⁰. Hadis dinler, dinlediği hadisleri yazar ve ezberlerdi. Ezberlediği hadisleri de ilim ehliyle çok güzel müzakere ederdi⁵⁵¹. Hocalarının eserlerinden tahricler yaptı. Yazdıklarını Ma'ribi güzel bir hatla kaleme alırdı. Oğlu Alemuddin el-Birzâlî, babasının uzunca bir hal tercemesini yazarak ve orada "İbnu'l-Enmâtî ondan, seyahatlerinde tesbit ettiği hadisleri ödünç aldı. Sonradan bunları zâyi ettiğini iddia ederek geri iade etmedi. Buna Zekiyyüddin çok üzüldü ve hatta ağladı"⁵⁵² demektedir.

Hadise dair eserlerinden bazıları şunlardır: Sülûku tarîki's-selef fî zikri meşâyih Abdulhak b.Halef, el-Meşîhatu'l-Bağdadiyye. Yine ona ait, el-Ensârî'nin cüzünden bir araya getirdiği 15 hadisi ihtivâ eden bir hadis cüzü vardır⁵⁵³.

636/1238 yılında Haleb'e gitmek üzere yola çıkmış iken, 14 Ramazan 636 (20 Nisan 1238) tarihinde 60 yaşında Hama'da vefât etti⁵⁵⁴.

Ondan sonra Dâru'l-hadîs el-Urviyye meşihatine Fahrüddin b.el-Hanbelî⁵⁵⁵ getirilmiştir. Fahrüddin bu dâru'l-hadîsin son şeyhidir⁵⁵⁶.

546 Zehebî.a.g.e..XXIII.55; Suyûfî.a.g.e..s.501.

547 Zehebî.a.g.e..XXIII.55.

548 Zehebî.İber.III.228; Safadî.a.g.e..V.252.

549 Zehebî.Siyer.XXIII.56.

550 İbn Kesîr.Bidâye.XIII.164.

551 Münzirî.Tekmilâ.III.515; Zehebî.a.g.e..XXIII.56; Suyûfî.a.g.e..s.501.

552 Zehebî.a.g.e..XXIII.56.

553 Elbânî.Fehres.s.234.

554 Zehebî.İber.III.228; Safadî.Vâfî.V.252; İbn Kesîr.a.g.e..XIII.164; İbn Tağrıberdî (a.g.e.. VI.314)'nin verdiği 24 ramazan tarihi yanlıştır. Zira ondan bahsedenler ittifakla 14 Ramazan demişlerdir, bkz.Zehebî, Siyer, XXIII.56.

555 Hayatı için bkz.Tez metni,s...

556 Nuaymî.a.g.e., I.87.

C. DÂRU'L-HADİS el-EŞREFİYYE el-CEVVÂNİYYE

(630/1232) :

1. Kuruluşu :

Bu Dâru'l-Hadîsin yapımına Melik Eşref Musa'nın emriyle, 628/1230 tarihinde başlandı. Daha önce bu yerde, Sultan Salâhaddin'in valilerinden, kalenin doğusundaki Kaymaziyye Medresesi'nin bânîsi Sârimüddin Kaymaz b.Abdillah en-Necmî (ö.596/1199)'nin evi ve ona ait Kaymaziyye hamamı vardı. Melik Eşref burasını satın almış, evin yerine Dâru'l-hadîs binâ edilirken, hamam yıkılarak yerine müderris evi yapımına başlanmıştır⁵⁵⁷. 2 sene zarfında bina tamamlanıp resmî olarak 15 şaban 630 (27 Mayıs 1232) cuma gecesi, hadis öğretimine açıldı. Açılış merasiminde, Melik Eşref'in meşihatine atadığı büyük muhaddis İbnu's-Salah, sultanın da hazır bulunduğu meclise hadis dersi takrir etti⁵⁵⁸.

Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye, sur içinde Dımaşk Kalesi'nin doğu kapısı civarında , Asrûniyye'nin batısındadır. Kuzeyinde bir Haneffî medresisi olan Kayamziyye Medresesi bulunmaktadır. Asrûniyye Çarşısı'nın tam ortasından geçen yolun da güneyine düşmektedir⁵⁵⁹.

Melik Eşref Musa, Salâhaddin'in kardeşi Melik Âdil'in oğlu, Melik Muazzam İsa'nın kardeşidir. 578/1182'de Kahire'de kardeşi Muazzam'dan bir gece önce doğmuştur. Hayatı, haçlılara karşı, babası ve kardeşleri ile beraber cihat ve ülkesini imar yolunda geçti. Melik Muazzam 624/1226 yılında vefât edince Dımaşk'a girdi. 635/1237 senesi başlarında vefat etti. Önce Dımaşk kalesine defnedildi, sonra Kellâse'de amcası Salâhaddin'in türbesinin doğusunda kalan türbesine nakledildi⁵⁶⁰. Şecaatli, kerim, iffetli, zeki, ulemâyı seven, sünnete bağlı ve

557 İbn Kesîr.Bidâye.XII,146;Dâris,I,19:Dûru'l-Kur'ân,s.50.

558 İbn Kesîr.a.g.e.XIII.146;Nuaymî. Dâris,I,19; Bedrân.Münâdeme.s.25; Edîb el-Hisnî. Müntdehabât, s.938-940; Müneccid,"Vesika resmiyye", Mecelletü'l-Mecma', c.48,sayı 318, s.318, Dımaşk 1973; Kürd Ali.Hitat.VI,71; Ulebî.Hitat.s.75; Ali et-Tantâvî,el-İmamu'n-Nevevî, s.9.

559 İbn Kesîr.a.g.e., XIII,146; Nuaymî, a.g.e., I,19; Ulmevî, Muhtasar Tenbih, s.10; Bedrân, a.g.e., s.25; Müneccid, a.g.e., s.218; Muhattat Dımaşk.nr.45; J.Gilbert,"Institutionalization of Muslim", Studia Islamica, sayı 51,s.120,1980; Ulebî, a.g.e., s.75.

560 Bu türbeÇakmakıyye ile Aziziye Medreseleri arasında "el-Melce" diye bilinen yerdedir. Ancak bugün kaybolmuştur.

bilhassa ilim ehli içerisinde hadis ehline karşı ikram ve ihsan sahibi bu sultandan günümüzde kalan, yaptırdığı medreseler ve camilerdir⁵⁶¹.

Melik Eşref Musa, Dımaşk'ta hadis ilmi için iki medrese yaptırdı. Birincisi: bahis konusu olan Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye (İç Eşrefiyye Dâru'l-hadîsi Bundan kasıt, Dımaşk Kalesi içerisinde eski Dımaşk'ta bulunmasıdır.) ki buna Birinci Eşrefiyye (el-Eşrefiyyetü'l-Ulâ) diyebiliriz, ikincisi: 634/1236 yılında bina edilen Dımaşk Sâlihiyye'deki Dâru'l-hadîs el-Berrâniyye⁵⁶² (Dış Eşrefiyye Dâru'l-hadîsi) dir ki buna da İkinci Eşrefiyye (el-Eşrefiyyetü's-Sâniye) diyebiliriz⁵⁶³.

Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye, yapı olarak zarif bir mimarî yapıya sahiptir. Kemerli, siyah ve kırmızı taşlarla yenilenmiş bir kapıdan girilip, doğusunda bir oda bulunan güzel bir holden geçildikten sonra, ortasında içinden Banyas suyu akan sekizgen bir havuzun süslediği bir avluya varılır. Bu avluyu, doğu ve batı tarafından odalar kuşatır. Batı tarafında, iki oda ile birlikte abdesthaneler vardır. Kible tarafı, dikdörtgen pirizma şeklinde, batı ucu kubbeli, ağaçtan yapılmış bir revakla namazgâha açılır⁵⁶⁴. Bu mescidde, taştan bir mihrap, sonradan ilâve edilmiş ağaçtan bir minber vardır. Kubbe ve mihrap ya Türklere ya da Memlûklerin son zamanlarına dayanır. Mihrabın Memlûklere, kubbenin Türklere ait olduğu kuvvetle muhtemeldir. Kubbenin Türklerin eseri olduğunda şüphe yoktur⁵⁶⁵. Üst katlara, kuzey tarafından taş bir merdivenle çıkılır. Batı tarafında üç kat, doğu tarafında ise beş kat yer alır. Bu üst katlar, talebelik yıllarında, talebelerin buralarda kalmaları için yapılmış medrese yurduudur. Dâru'l-hadîs'in güney tarafında ise müderrisin oturması için binâ edilmiş güzel bir ev vardır. İlk medreseden kalan sadece zemin kattaki holde. ikinci pencere üzerine taşta oyulmuş kitabedir⁵⁶⁶. Şüphesiz Melik Eşref orasını bina ettirdiğinde, müessesenin yaşaması için bir takım vakıflarda bulunmuştu. İşte bu kitabede, medreseye ait vakfedilenler yer almaktadır. Kitabenin tam metni şöyledir: "Bismillah Sultan Melik Eşref Ebu'l-Feth Musa b. el-Melikû'l-Adil'in bu mübarek medreseye vakfettikleri: Hirmân Köyü'nün üçte bir,

561 Zehebî, iber, III, 223-224; İbn Hallikân, Vefeyât, VII, 330-336; İbnü'l-İmâd, Şezerât, III, 172-173; Ulebî, a.g.e., s. 75-76; Renkûsî, el-Ma'rifetü'l-hakikiyye, s. 7.

562 Bkz. Tez metni, s....

563 Bedrân, a.g.e., s. 24 (muhtakkikin dip notu); Duhmân, Fî rihâbı Dımaşk, s. 132.

564 Karl, Asâr, s. 109; Bkz. Ek I, resim 3, 4.

565 Yusuf b. Abdilhâdî, Simâru'l-mekâsid, s. 214.

566 Yusuf b. Abdilhâdî, Simâru'l-mekâsid, s. 214; Bedrân, Mûnâdeme, s. 24; Bkz. Ek I, resim 3, 5, 6.

Kayseriyyetü'l-Âdil'in tamamı, 10 dükkân, iki fırın, bir ağıl, Dâru'l-hadîs'in civarında iki dükkân, Meryem Kilisesi civarında bir oda, Bâbu'l- Berîd'de 4 dükkândan 4 hisse, Harîriyyîn'de iki dükkândan iki hisse, Haddâdin'de bir dükkândan bir hisse"⁵⁶⁷. Takıyyüddin es-Sûbkî fetvalarını topladığı Kitâbu'l-vakf'ında derki : "Dâru'l-hadîs vakfında üç köy vardır. Biri Hazremâ Köyü ki ebediyyen vakfedilmiştir. Buraya Renkûs Köyü ve Dımaşk'ın kuzeyinde kalan 40 kilometrelik arazi de dahildir. Diğer Saydnâya ve Menîn köyleri arasında kalan Sehlâbâ köyüdür. Bu da Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye ve Emevî Camii'ne vakfedilmiştir. Bütün bu vakfedilenlerden elde edilen gelirler, Dâru'l-hadîs'in giderleri ve orada bulunan ilim ehli için harcanırdı"⁵⁶⁸.

Dâru'l-Hadîs el-Eşrefiyye'nin şöhreti, bir çok ülkeye yayıldı. İslâm âlemindeki bütün Dâru'l-hadîsleri gölgede bıraktı. Tarih kitaplarında adı sıkça geçer oldu. Bu müesseseden sonra, en şöhretli Dâru'l-hadîs, Mısır'da Dâru'l-hadîs el-Kâmilîyye'dir. Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'ye bu şöhreti kazandıran en önemli husus, iç işlerini tanzim eden kurallar bütünüyle idare edilir olmasıdır. Bu kuralların en güzel bir biçimde işletilebilmesi, meşhur hadis ulemâsının tedrise getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Oraya, bilhassa hadis rivayetinde ilerlemiş büyük muhaddisler, ister Dımaşk'tan olsun, ister başka ülkelerden, ilminden, ihtisasından istifade edilmek üzere tayin edilmişlerdir. Böylece orası, hiç bir Dâru'l-hadîsde rastlanmayan büyük bir muhaddis ve müderris topluluğunu bünyesine almıştır. Tedrise atanan ve konferanslar veren hadis ulemasına ve hadis meclislerine kısa bir bakış, sadece Dımaşk'ta değil, bütün İslam âleminde en seçkin hadis üstadlarının buralarda derseler verdikleri kanaatini uyandırmaya yetecektir. Branşlarında her bireri otorite kabul edilen, vakfiyesinde şart koşulduğu üzere⁵⁶⁹ Şâfiî mezhebine mensup hadis müderrisleri (profesörleri) nin verdikleri seviyeli derslerle, çağlara ışık tutacak büyük muhaddisler hep bu dâru'l-hadîsten mezun olmuşlardır⁵⁷⁰. Meselâ ilk muhaddisi İbnu's-Salâh'ın dâru'l-hadîsdeki talebeleri içerisinde, sonradan Nevevî'ye de hocalık yapacak olan İbn Rezîn, İbn Hallikân (ö. 681/1282), Kemal Selâme, Kemal İshak, Abdurrahman b. Nuh el-Makdisî, Ebû Şâme gibi güçlü âlimler

⁵⁶⁷ Sauvaget, Repertoire, II, 92, Nr. 4142; Bedrân, a.g.e., s. 24.

⁵⁶⁸ Subkî, Fetâvâ, II, 108.

⁵⁶⁹ Ulmevî, (Muhtasar Tenbîh, s. 11). İbn Kesir'den tedrisini Şâfiî'lere bırakmıştır sözünü nakletmektedir; Duhmân, Firiha bî Dımaşk, s. 72.

⁵⁷⁰ Duhmân, a.g.e., s. 132-133.

vardır⁵⁷¹. Hattâ allâme İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), İbn Nâsırüddin'den sonra burada meşîhate atanmıştır⁵⁷². Bu haliyle Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'yi, hadis ilimleri için bir üniversite ayarında görmek mümkündür⁵⁷³. Öyle ki bu müessesede hadis dinlemek üzere herkes can atar oldu. Bunların arasında, Melik Eşref de vardı. O, dâru'l-hadîsin açıldığı sene, orada ez-Zebîdî (ö. 631/1233)' den Buhârî'nin Sahîh'ini okudu⁵⁷⁴.

Melik Eşref, bina ettirdiği eserinin her yönden muhteşem olması için elinden geleni ardına koymadı. Hadis tedris edilen bir müessesede Hz. Peygamber (s.a.)'e ait bir eşyanın bulunması oranın kadrini artırır düşüncesiyle, Nizâmüddin Ebu'l-Abbâs es-Sûlemî'nin yanında bulunan, dedelerinden intikal etmiş, Hz. Peygamber'e ait nâlini ondan satın almak ve dâru'l-hadîste muayyen bir yere, ziyaret kasdıyla koymak istedi. Ancak es-Sûlemî bunu kabul etmedi. Lâkin vefâtına yakın onun Melik Eşref'e verilmesini vasiyet etti. O da onu, dâru'l-hadîsin kible duvarına, ağaçtan bir sandık içinde, mihrabın üzerine koydu⁵⁷⁵. Sol teki olduğu söylenen bu nâlinin sağı ise, Dimâğıyye Medresesi'nde idi. Timur zamanına kadar orada kalmışken, Moğolların Dimaşk'ı istilâları esnasında, Timar ikisine birden el koymuştur⁵⁷⁶. Tâcûddin es-Subkî (ö. 771/1369), babası Takıyyüddin es-Subkî (ö. 756/1355)'nin terceme-i halinde şu hadiseyi nakletmektedir: “Babam, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'de 742/1341 tarihinde kalıyorken, dâru'l-hadîsin ders salonuna teheccüd namazı kılmak için çıkar, yüzünü gözünü, muhaddisin kürsüsüne serili örtüye sürerdi. Bu örtü, vâkıf Melik Eşref'ten kalmaz. Üstünde ismi yazılıdır. Nevevî ders okuturken onun üzerine oturmuş. Sonra, babam bana şu şiiri okudu:

Dâru'l-hadîsdeki lâtif mana

Namaz kıldığım, sığındığım yer

Ümidim o ki değer yanağıma

Nevevî'nin ayak bastığı yer”⁵⁷⁷. Bu şiirde geçen lâtif manadan kastedilen şey,

571 Ali et-Tantâvî, el-İmâmu'n-Nevevî, s. 9.

572 Ulmevî, a.g.e., s. 12 (Sehâvî'den naklen).

573 Ulebî, a.g.e., s. 76; Ali et-Tantâvî, onu hadis ilim dalında meslek yüksek okulu olarak tarif etmektedir (e.g.e., s. 9).

574 Nuaymî, a.g.e., I. 20 (Sıbt b. el-Cevzî'den naklen).

575 Renkûsî, el-Ma'rifetü'l-hakîkiyye, s. 5.

576 İbn Kesîr, Bidâye, XIII. 146; Bedrân, Münâdeme, s. 25; Ulebî, Hıtat, s. 118; Renkûsî, hocası Şeyh Bedreddin el-Hasenî'den, bu nâlinin medrese yandığında onunla beraber yandığını nakletmektedir (a.g.e., s. 5).

dâru'l-hadîsin son şeyhi Bedreddin el-Hasenî (ö. 1354/1935)'ye göre Hz. Peygamber (s.a.)'in nâlinidir⁵⁷⁸.

Böyle önemi hâiz bir müessesede mevzuat nelerdir, kimler tarafından ve nasıl yürütülmektedir? Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'ye ait vakıf belgelerinden bazılarının günümüze kadar gelmiş olması, bu suallere verilebilecek en güzel cevapların dökümanlarını önümüze sererken, hem bu hadis müessesesini daha yakından tanımış olmamız ve diğer Dâru'l-hadîsler hakkında da genel bir kanaat oluşturması açısından önemlidir ve bizler için bir talihtir. Subkî Fetâvâ'sında bu dâru'l-hadîse ait vafiyeten bahsetmektedir⁵⁷⁹. Bu vakfiye, 29 Ramazan 632 (17 Mayıs 1234) pazar günü kaleme alınmış, Subkî ise, 845/1441 senesinde istinsah edilen nüshadan istifade etmiştir. Bu belgeye göre Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'deki vazifeliler, vazifeleri ve bu vazifelere göre aldıkları maaşlar şöyledir:

a. **NÂZİR:** Müesseseyi, vakfeden şahsın öngördüğü şekilde idare eden dâru'l-hadîsin mutlak müdürüdür. Dâru'l-hadîse ait gelir getiren mülklerin gelirlerini toplar ve şart koşulan şeylerin gerçekleştirilmesi yolunda harcar. Dersleri kontrol eder, maaşları dağıtır ve görevlilere bu gelirlerden yardımda bulunur. Görevleri:

a. Dâru'l-hadîsin mamur edilmesi ve bu yolla ihtiyaç duyulan yağ, mum, kandil, lâmba, bardak, hasır, mescit döşekleri, temizlik ve süpürme âletleri gibi Dâru'l-hadîsde ihtiyaç duyulan malzemelerin temini. Bunda da şahsa özel değil, genelin menfaatine göre işleri yerine getirir.

b. Dâru'l-hadîse bağışlanan arazilerde ekim dikim yapan çiftçilerin ihtiyaçları olan ekim âletleri, binek v.s. gibi malzemeleri temin eder. Vakfedilen mekânlardan elde edilen gelirlerden, diğer vakıfların ihtiyaçları varsa onlara harcamalarda bulunur. Nitekim daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bu vakfın gelirlerinden 2000 dirhem Dâru'l-hadîs en-Nûriyye'ye aktarılmak suretiyle durumu düzeltilmişti⁵⁸⁰.

c. Müesseseye bağışlanan vakıf kitaplarını ve sicillerini tesbit eder, bu iş için de vakıf gelirlerinden harcamalarda bulunur.

d. Medresenin bütün hücre ve odalarına hasır satın alır.

e. Vakıf gelirlerinden, Dâru'l-hadîsde bulunan ashâb-ı hadis, hadis talebeleri, dinleyenler, kıraat-ı seb'a okuyucuları, üstad muhaddis, imam v.s. ye öngörülen

577 Subkî. Tabakât. VIII, 396.

578 Renkûsî, a.g.e., s. 5.

579 II,108-115..

580 Bkz. Tez metni, s....

maaşları öder.

b. İMAM: Görevi, 5 vakit namaz ve teravih namazı kıldırmasıdır. Şayet şartları hâiz ise kırâat-ı seb'a da talim ettirir.

c. MUKRÎ: Kırâat-ı seb'a hafızı ve bu ilmi iyi bilen kimselerden seçilir. Vazifesi, kıraat ve telkin halkası kurmak ve yeri geldiğinde imamet görevinde bulunmaktır.

İkrâ ve imamet vazifesi bir şahısta toplanırsa, o şahsın aylık maaşı 60 dirhemdir. Şayet ayrı ayrı ise, bu parayı durum ve şartlara göre nâzır, ya yarı yarıya paylaştırır, ya da birine diğerinden daha çok veya daha az verir.

d. KIRÂAT-I SEB'A ÖĞRENCİLERİ: Toplam on tanedir. Her şahsa aylık 10 dirhem verilir.

e. MUHADDİS: Şartları hadis kitaplarında belirlenmiş bir muhaddisin net maaşı, ayda 90 dirhemdir. Bu maaş, dönemindeki öğretim kadrolarında görev alan müderris dahil personelin en yüksek maaşıdır. Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'deki bir muhaddiste, önce rivayet, sonra dirayet ilmi toplanmış olmalıdır. Şâyet iki muhaddisten biri dâru'l-hadîs meşîhatine getirilecekse, rivayet ilmi ağır basan muhaddisin tercih edilmesi şart koşulmuştur⁵⁸¹.

f. HADİS KÂRİİ: Aylık 24 dirhem verilir.

g. HADİS ÖĞRENCİLERİ: Her ay 8 dirhem maaş alırlar. Bu ücret, talebelerin ilimdeki gayretlerine göre azaltılır veya yükseltilir.

h. HADİS DİNLEYİCİLERİ: Bu Dâru'l-hadîsde her ders dinleyen için ayda 3 ya da 4 dirhem verilir. Aralarında ileri seviyeye gelenlerin maaşlarını nâzır arttırır. Onlardan zekî ve kabiliyetli olanların aylık maaşları 8 dirheme kadar çıkarılır.

Burada , hadis talebeleri ile dinleyicilerinin arasını ayırmak gerekir. Hadis talebesi, ilmî kabiliyete sahip, hadis rivayetiyle meşgul olan, ileride ilmî manada muhaddis olmak için hadise ait ilimler ile iştigâl eden kimsedir. Hadis dinleyicisine gelince o, hadis cüzlerinden birinin okunmasında dinleyici olarak o mecliste hazır olan kimsedir. Onda ilmi ehliyet yoktur. O sadece, hadisler dinlenirken, isminin diğer hadis öğrencileriyle birlikte tesbiti için derslerde hazır bulunur. Râfi'î der ki; "bir şahıs ulemâdan birine vasiyette bulunsa, ona hadis dinleyen girmez. Zira onların, ne hadis yolları, ne de ruvât ve metinle alâkalı inceliklerden haberleri vardır. Mücerred sema ilim ifade etmez"⁵⁸².

i. ÇALIŞKANLAR (Müctehidûn) ve ÖDÜLLERİ: Dâru'l-hadîste hadis

581 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 146; Nuaymî, Dâris, I, 20.

582 Duhmân, a.g.e., s. 136.

kitaplarından birini ezberleyen öğrenciler, nâzır tarafından ödüllendirilirler.

j. SEÇKİN TALEBELER (Nâbiğûn): Hadis ilmine kendisini tamamen vermiş talebelerden, işin ehemmiyeti sebebiyle hadis ilminin inceliklerine vâkıf olmaları istenir. Bu durumda olan birisinin ihtiyaçlarını nâzır, örfün gerektirdiği kadarıyla vakıf gelirlerinden karşılar.

Bir talebe, hem hadis öğrenir, hem de kırâat-ı seb'a talim ederse, ikisine öngörülen maaşı, birden almaya hak kazanır.

k. MİSAFİR ULEMÂ

a. Şam dışından âlî isnad için glene şeyh, Dâru'l-hadîsde misafir edilir. Her gün bu şahsa iki dirhem verilir. Hadis alma işini bitirdiğinde 30 dinar alır.

b. Âlî isnad sahibi muhaddis, Şâm şehirlerinden ise nâzırın uygun göreceği bunun daha altında ücret takdir edilir.

c. Bu zât Dimaşk vatandaşı ise, maslahat onun yanındaki avâlîyi dinletmesini gerektirirse, nâzır bu kimseye 10 dirhem ya da daha az bir ücret verir.

l. DÂRU'L-HADİS KÜTÜPHANESİ: Dâru'l-hadîsde, orada ilimle meşgul olanlar için özel bir kütüphane vardır. Nâzır, ihtiyaç duyulan eserleri kitap ve cüz olarak satın alır veya istinsah ettirerek kütüphaneye kazandırır. Tabiki bütün bu eserleri, diğer kitapların yanında vakfa kaydetmesi gerekir.

m. DÂRU'L-HADİS HÂZİNİ: Aylık 18 dirhem verilir. Vazifeleri arasında, kütüphanenin muhafazası, mütâlâa için kitapların çıkarılması ve hazır edilmesi, kitapların tamiri ve bütün bu işler için gerekli olan harcamalardan nâzır veya nâibini haberdar etmesi yer alır. Şayet durum, kitabın tashih veya mukabelesini gerektiriyorsa, gerekli harcamalar için nâzır veya nâibine aynı şekilde haber verir.

n. DÂRU'L-HADİSİN KIRTASIYESİ: Nâzır, Dâru'l-hadîsin büyük salonunda hadis istinsahı ve mukabelesinde veya Kur'an ve tefsirinde kullanılmak üzere gerekli olan kâğıt, nesh aletleri, mürekkep, kalem, divit, kürsü v.s. gibi malzemeleri tedarik eder. Yine imlâ meclislerinde, kendisi için hadis yazan ve nüsha oluşturan kimseye, istifadesi ve tahsili için yardım eder, malzemelerini aldırır. Ancak bunda maddi bir kazanç ve ücretinden istifade etme olmamalıdır.

o. MÜRETTİB ve NAKİB: Günümüzde nâzır ve müveccih konumundadır. Her ay 18 dirhem verilir. Buna bir kişi daha ilave edilmek suretiyle sayıları ikiye çıkarılabilir. O zaman bu ücrete, nâzırın öngöreceği miktar ilave edilir.

p. MÜEZZİN: 20 dirhem maaş alır.

r. KAPICI (Bevvâb): 15 dirhem verilir.

s. KAYYİMÂN: Dâru'l-hadîsin hizmetlerini gören ve işlerini düzenleyen iki

müstahdem. Toplam maaşları 30 dirhemdir. Nâzır, konumlarını nazar-ı dikkate alarak birinin maaşını diğerinin maaşından daha yüksek tutabilir.

Bütün bu vazifeliler ve Dâru'l-hadîs sakinleri beş günde bir toplanmaları gerekir. Nâzır bunlara ya yemek çıkarır, ya da bedel olarak 100 dirhem verir. Yine bu toplantı gecelerinde onlar için mum, buhur veya kar gibi gerekli malzemeleri hazırlar.

Nâzır yine Ramazan ayında iftar verir. Veya bedel olarak 1000 dirhemi, Dâru'l-hadîs sakinlerine alâ merâtibihim dağıtır.

Dikkat edilirse VII. hicrî asırda İslâm medreselerindeki nizam hakkında güzel bir nümûne olan bu belge, o dönemde bir Dâru'l-hadîsin nasıl işlediğini bizlere göstermekle kalmıyor, dönemindeki ilmi hayat hakkında da bazı ip uçları veriyor. Bu arada, bu nizamnameyle belirlenen hoca ve talebelerin statüsündeki dağılımın temin ettiği dinamizm ile müesseseye katkılarının nasıl sağlandığı da gözden kaçmamalıdır⁵⁸³.

Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye, binâ edilişinden 60 sene sonra moğol sultanı Kâzan'ın askerlerinin kaleye hücumları sırasında yandı. O yıllarda müessesenin şeyhi Abdullah el-Fârikî (ö. 703/1303) onu 702/1302'de yeniden yaptırdı⁵⁸⁴. Bugün hâlâ mevcut, beyaz taştan yapıli kapısı üzerinde mermere işlenmiş kitabede bu tamire işaretle "Bismillah Bu yapı yanıp yıkıldıktan sonra, Şeyh Zeynüddin Abdullah b. Mervân el-Fârikî gözetiminde tamir edildi. Tarih 702" denmektedir⁵⁸⁵. Bir diğer yangın da 1330/1912 tarihinde Şeyh Bedreddin el-Hasenî meşihatte bulunuyorken vukû bulmuş, bu yangında şehrin büyük dört caddesi ile birlikte bir çok medrese, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye ile beraber kül olmuştur. En ziyade esef edilen de, bu yangında dâru'l-hadîsde mevcut bulunan eşsiz yazmaları ile meşhur kütüphanenin yanmış olmasıdır⁵⁸⁶. Bundan iki sene önce 1328/1910'da Dimaşk medreseleri üzerinde yapılan istatistiğe göre, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'de üst katta 11, alt katta 7 tane olmak üzere toplam 18 oda bulunuyordu. Talebe sayısı da sadece 6 taneydi⁵⁸⁷.

Toplam 5 defa yenilenen Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye, bugün zemin katı Asrûniyye tüccarına tahsis edilmiş mescid, üst katları İmam-Hatip

⁵⁸³ Bedrân, Münâdeme, s. 25-28; Duhmân, Fî rihâbı Dimaşk, s. 134-138.

⁵⁸⁴ Renkûsî, el-Ma'rifetü'l-hakîkiyye, s. 5; Ulebî, Hıtat, s. 77.

⁵⁸⁵ Yusuf b. Abdilhâdî, Simâru'l-mekâsid, s. 214.

⁵⁸⁶ Kürt Ali, Hıtat, VI, 72; Renkûsî, el-Ma'rifetü'l-hakîkiyye, s. 5.

⁵⁸⁷ Müneccid, "Vesîka resmiyye". Mecelletü'l-Mecma", c. 48, sayı 318, s. 318.

mektebi (sâneviyye şer'iyye) olarak hizmetine, asıl amacından bir hayli sapmış vaziyette devam etmektedir⁵⁸⁸.

2. Muhaddisleri :

a. Takıyyüddin b. Salâh (ö. 643/1245) :

Ebû Amr Osman b. Salâhaddin Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Osman b. Yunus b. Ebî Nasr en-Nasrî, el-Kürdî eş-Şehrezûrî İbnu's-Salâh ismiyle şöhret buldu.

577/1181'de Şehrezûr yakınlarındaki Şerehân Köyü'nde doğdu.⁵⁸⁹ Tahsiline, Şehrezûr'da babasından fıkıh öğrenerek başladı. Babası, Halep Esedîyye Medresesi müderrisi idi⁵⁹⁰. Oğlunu Musul'a ilim öğrenmek üzere götürdü. Orada, Ubeydullah b. es-Semîn, Nasr b. Selâme, Muhammed b. Ali, Ebu'l-Muzaffer b. el-Bernî, Abdülmuhsin b. et-Tûsî'nin de içinde bulunduğu bir gurup ulemâdan hadis okudu⁵⁹¹. Sonra Bağdat'ta Ebû Ahmed b. Sekîne, Ebû Hafs b. Taberzed, Nîsâbü'r'da Abdülmün'im b. el-Furâvî, Muhammed b. Ali et-Tûsî, Zeyneb bint Ebi'l-Kâsım eş-Şa'riyye, Kâsım b. Ebî Sa'd es-Saffâr, Muhammed b. Hasan es-Sırâm, Hemedân'da Ebu'l-Fadl b. el-Muazzam, Merv de Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, Halep'te Ebû Muhammed b. el-Üstaz, Dimaşk'ta Fahrüddin b. Asâkir, Muvaffakuddin b. Kudâme, Ebu'l-Kâsım el-Harestânî, Harrân'da Abdülkâdir er-Ruhâvî'den hadis tahsil etti⁵⁹². Horasan'a giderek, hocalarından istifade etti. Faydalı taliklerde bulundu. Bütün bu meşekkatli ve titiz çalışmalarının neticesinde seçkin bir fakih ve muhaddis olarak mezhep ve usulde, hadis ve ilimlerinde emsallerini geride bıraktı⁵⁹³. Kudüs'te Sultan Salâhaddin'e nisbet edilen Salâhiyye Medresesinde ders vermeye başladı⁵⁹⁴. Derslerinden Kudüs halkı çokça istifade ettiler. Melik Muazzam'ın Frank istilâsından korkarak 616/1219 yılında şehir surlarını yıkması üzerine Dimaşk'a geldi ve oraya yerleşti⁵⁹⁵. Revâhiyye, Şâmiyye Cevvâniyye ve Dâru'l-hadîs el-

588 Ulebi, Hitat, s. 77.

589 Zirikî, A'lâm, IV, 207.

590 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 180.

591 Sıbt b. el-Cevzî, Mir'ât, VIII, 750; Zehebî, İber, III, 246; Siyer, XXIII, 140; Suyûtî, Tabakât, s. 503.

592 Zehebî, a.g.e., XXIII, 140.

593 Zehebî, İber, III, 247.

594 İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 221; Sübkî, Tabakât, VIII, 327.

595 Nuaymî, Dâris, I, 20; Zehabî, Siyer, XIII, 141.

Eşrefiyye'de ders okutmaya başladı⁵⁹⁶. Revâhiyye ve Eşrefiyye'de ders veren ilk müderristir⁵⁹⁷. Bu üç vazifeyi bir arada, aksatmadan yürütmüştür⁵⁹⁸. Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatinde 13 sene görev yapan İbnu's-Salâh, burada meşhur hadis musanneflerinin okutulmasının yanısıra, hadis usulü dersleri de vermiştir. Bu konuda, Mukaddimetu İbni's-Salâh adıyla şöhret bulan eserini, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'deki hocalık yıllarında, ilimde belli bir mesafe katettikten sonra kaleme almış ve derslerinde yazdırmıştır. Hadis usulüne dair bu önemli kaynak, bereketli ömrünün bir semeresi, bu konudaki birikiminin mahsülüdür. Hadis usulü literatüründe, kendisinden sonra yazılan usule dair eserlere temel teşkil eden, usul edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarından⁵⁹⁹. Nüshalarından birinin sonunda Hâfız Irakî (ö. 806/1403)'ye ait şu talikat önemlidir: "634 senesi muharrem ayı sonu cuma günü iki namaz arasında İbnu's-Salâh, hamdele kısmı hariç bu eserin tasnifini ve yazımını bitirdi. tamamını ise, 2 Safer 634 (5 Ekim 1236) pazar günü Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'de yazdırdı. Böylece bu eserin başı 7 Ramazan 630 (17 Haziran 1232) cuma günü (Dâru'l-hadîsin açılışından 20 gün sonra), sonu ise 634 Muharrem ayı bitiminde yine cuma günü yazılmıştır"⁶⁰⁰.

İbnu's-Salâh, sika, hâfız, fakîh, zâhid bir kimse idi. Küçük yaşta ilimle tanışmış ve ömrünü bu yolda öğrenip öğretmek ve yaşamakla geçirmiştir. İbn Hallikân el-Mühezzeb'in tamamını henüz daha bıyıkları terlemeden defalarca okuduğunu nakletmektedir⁶⁰¹. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde asrının büyüklerindendi. Usulde ve furûda söz sahibi mütebahhir bir âlimdi⁶⁰². Döneminde isabetli fetvaları ile tanınırdı. Dimaşk'ta onun gibi mantık ve felsefe okutan bir kimse yoktu. Sultanların bile dikkatini çekmişti⁶⁰³. Hadis ilminde ve esmâu'r-ricalde asrının imamı olarak kendisini kabul ettirmiştir. O kadar ki hadis usulünde genellikle "şeyh" denildiğinde İbnu's-Salâh kastedilmektedir⁶⁰⁴.

596 Zehebî, a.g.e., XIII, 141; İbnu'l-İmâd, Şezerât, V, 222; Suyûtî, Tabakât, s. 503; Nuaymî, a.g.e., I, 20.

597 Nuaymî, a.g.e., I, 21.

598 İbnu'l-İmâd, a.g.e., V, 222.

599 Geniş bilgi için bkz. İbnu's-salâh, Ulûmu'l-hadîs, s. 17-22 (muhakkikin mukyaddimesi); Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 183-184.

600 Süleymaniye Ktb. Şehit Ali Paşa Blm., nr. 351; İbnu's-Salâh, a.g.e., s. 17.

601 İbn Hallikân, Vefeyât, III, 243.

602 İbn Hallikân, a.g.e., III, 244; Zehebî, İber, III, 246; İbn Tağriberdî, Nücûm, VI, 354; Suyûtî, Tabakât, s. 503.

603 Nuaymî, Dâris, I, 21.

Talebeleri arasında Kâdî İbn Rezîn (ö. 681/1282), Kâdî İbn Hallikân (ö. 608/1211) Kemâlüddin Selâr, Kemâlüddin b. İshak (ö. 650/1252), Abdurrahman b. Nûh el-Makdisî, Ebû Şâme, Abdurrahman b. Yusuf el-Ba'lebekkî, Cemâlüddin eş-Şerîşî, Abdullah b. Yahya el-Cezâiri, Mecdüddin b. el-Mihtâr yer alır⁶⁰⁵. Ömer b. Yahya el-Kerecî, Tâcüddin el-Firkâh, Ahmet b. Hibetullah b. Asâkir kendisinden hadis rivayet etmişlerdir⁶⁰⁶.

İbnu's-Salâh, bizlere çeşitli ilim dallarında bir hayli eser bırakmıştır. Her biri kendi sahasında bir çok faydalı bilgiyi ihtiva etmekte olan bu eserlerden bazıları şöyle sıralanabilir: Nevevî'nin ihtisar ettiği, Sehâvî'nin tertîbini yaptığı, Mizzî'nin de kaleme aldığı Tabakâtü's-Şâfi'îyye'si. Sehâvî bu eser için "nefis bir eser, ne onun benzeri ne de ona yakın bir eser yazılmıştır. Fukahâyı tanıma konusunda hiç bir eser ondan müstağnî kılamaz" diyerek önemini vurgulamaktadır⁶⁰⁷. Hilyetü's-Şâfi'î, Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî, Fetâvâ, el-Mu'telif ve'l-muhtelif fî esmâi'r-ricâl, Ulûmu'l-hadîs, Şerhu'l-vasît, Fevâidu'r-ihle⁶⁰⁸. Suyûtî, Tabakât'ında İbnu's-Salâh'a ait Müslim Şerhi'nden bahsetmektedir⁶⁰⁹. Ulûmu'l-hadîs muhakkiki Prof. Dr. Nureddin İtr, bu eserin başlangıçtan Kitâbu'l-İmân'a kadar olan bölümünü bulduğunu söylemektedir⁶¹⁰.

İbnu's-Salâh, 25 Rebiulâhır 643⁶¹¹ 26 (20 Eylül 1245) çarşamba sabahı, Harzemşahların Dimaşk kuşatması esnasında, ikamet ettiği Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye'de 66 yaşında vefât etti. Öğle namazını müteâkiben Emevî Camii'nde cenaze namazı kılındı. Kalabalık bir cemaat eşliğinde Bâbu'l-Ferec'e getirildi. Orada bir defa daha cenaze namazı kılındı. Kuşatma sebebiyle cemaat geri dönerken, 10 kişi cenazeyi alıp Sûfiyye Kabristanı'nın kuzeyi, yolun kenarına defnetti⁶¹².

Nuaymî İbnu's-Salâh'tan sonra Şehâbüddin es-Sıkkîlî'yi zikrediyorsa da, hangi vazîfeyle Dâru'l-hadîsde bulunduğuna hiç bir kaynakta tesadüf etmedik⁶¹³.

⁶⁰⁴ Bkz. Irâkî. Elfiyetü'l-hadîs, s. 5.

⁶⁰⁵ Zehebî, Siyer, XXIII, 141; Nuaymî, a.g.e., I, 21.

⁶⁰⁶ Sübkî, Tabakât, VIII, 326.

⁶⁰⁷ Müneccid, Mu'cem, s. 83 (Sehâvî'den naklen).

⁶⁰⁸ İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 222; Müneccid, a.g.e., 83-84; Zirikî, A'lâm, IV, 207,208.

⁶⁰⁹ s. 503.

⁶¹⁰ İbnu's-Salâh, a.g.e., s. 16 (muhakkikin mukaddimesi).

⁶¹¹ Sadece İbn Hallikân 26 Rebiulâhır demektedir (Vefeyât, III, 244).

⁶¹² İbn Hallikân, a.g.e., III, 244; Zehebî, Siyer, XIII, 143; İber, III, 247; İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 222; Sübkî, Tabakât, VIII, 327; İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 180; İbn Tâğriberdî, Nücûm, VI, 354; Suyûtî, Tabakât, s. 503.

⁶¹³ Nuaymî, Dâris, I, 21-22.

b. Şehâbüddin es-Sıkkî (ö. 725/1325) :

Şehâbüddin Ahmed b. el-Afif Muhammed b. Ömer es-Sıkkî ed-Dımaşkî el-Hanefî. Fakîh. Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Mescidu'r-Re's'in imamı idi. İbnu's-Salâh'tan en son hadis rivayet eden şahıstır. Beyhakî'nin Sünen'inin bazı kısımlarını ondan nakletmiştir. 725 senesi Safer ayında 88 yaşında iken vefât etti (Ocak 1325)⁶¹⁴.

Nuaymî'nin "ondan sonra Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatine İmâdüddin b. el-Harestânî atanmıştır" sözü⁶¹⁵ ihtimal haricindedir. Zîra Harestânî'nin vefâtı 662/1263'tür. Bu durumda Sıkkî'den ya önce olması veya Sıkkî'nin bu görevde kısa bir müddet bulunup, görevi ona devretmiş olması gerekecektir. Veyahut da İbnu's-Salâh'tan sonra meşihate atanmış da olabilir. Ancak o zaman da Sıkkî'nin dâru'l-hadîsde başka bir görevde bulunması mümkündür. Nitekim Zehebî'nin de belirttiğine göre İbnu's-Salâh'tan sonra meşihate Harestânî atanmıştır⁶¹⁶. Nuaymî'nin Harestânî'den bahsederken Zehebî'nin bu görüşünü nakletmesi yukarıda zikrettiğiyle gelişmektedir⁶¹⁷.

c. İmâdüddin el-Harestânî (ö. 662/1263) :

Ebu'l-Fedâil Abdülkerim b. Kâdî Cemâlüddin Abdüssamed b. Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. İbnü'l-Harestânî diye şöhret buldu.

17 Receb 577 (26 Kasım 1181) perşembe günü Dımaşkta doğdu⁶¹⁸. İçinde ulemâ ve kadıların yetiştiği soylu bir aileye mensuptur⁶¹⁹. Babası Cemâlüddin, Şâm kâdî'l-kudâtı olup, ilmiyle meşhur fakihlerdendi⁶²⁰. İmâdüddin, babasından fıkıh öğrendi ve mezhepte üstün seviyeye geldi. Fetvâ vermeye başladı⁶²¹. Huşûî (ö. 640/1242), Bahâuddin b. Asâkir, Abdullah er-Resâfî Hanbel (ö. 604/1207), İbn Taberzed (ö. 607/1210) ve bir çok muhaddisten hadis okudu⁶²². Kendisinden de

614 İbn kesîr, a.g.e., XIV, 123; İbnü'l-İmâd, a.g.e., III, 67.

615 Krş. Nuaymî, a.g.e., I, 22.

616 Zehebî, a.g.e., III, 305; İbn kesîr, a.g.e., XIII, 257.

617 Krş. Nuaymî, a.g.e., I, 23.

618 Zehebî, İber, III, 305; Yûnînî, Zeyl mir'âti'z-zamân, II, 295.

619 Ebû Şâme, Zeyl Ravzateyn, s. 229.

620 Yûnînî, a.g.e., II, 296.

621 Zehebî, a.g.e., III, 305; Nuaymî, Dâris, I, 22.

Dimyâtî (ö. 705/1305), Burhânüddin el-İskenderî (ö. 702/1302), İbn Habbâz (ö. 703/1303) rivayette bulunmuşlardır⁶²³. Melik Eşref zamanında babasının vefatıyla kadılığa getirilmişse de bir müddet sonra azledilmiştir. Daha sonra Emevî Camii hatipliğine ve Gazzâliyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatine de İbnu's-Salah'ın vefatından sonra atandı⁶²⁴. Vefâtına kadar da bu görevleri sürdürdü⁶²⁵.

İmâdüddin el-Harestânî büyük imamlardan, alem olmuş meşhur ilim adamlarından biridir. Mütevâzî, dindar, vakur bir zat olarak tanınır⁶²⁶. Hayatı, Dimaşk'ta önceleri niyâbeten, sonraları aslen kadılıkla, müderrislikle, hadis dinleyerek ve naklederek geçti. Fert rivayetleri çoktur. Zamanında kendisine ilim almak üzere seyahat edilirdi⁶²⁷.

İbnü'l-Harestânî, 29 Cemâziyelülâ 662 (29 Mart 1263) pazar günü, sabah namazından sonra, 85 yaşında iken dâru'l-hitâbede vefât etti. Aynı gün, Emevî Camii'nde kâdî'l-kudât İbn Hallikân'ın kıldırıldığı cenaze namazından sonra Cebel Kabritani'nda babası ve ailesinin yanına defnedildi⁶²⁸.

Hitabet ve Gazzâliyye'deki görevine oğlu Mecdüddin getirilirken, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatine de Ebû Şâme atandı⁶²⁹.

d. Ebû Şâme (ö. 665/1266) :

Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman b. Ebî Bekr b. Abbâs b. Muhammed el-Makdisî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. Mukrî, muhaddis, nahvî, müverrih, Şâfiî fakihî. Sol karşı üzerinde büyükçe bir benin bulunması sebebiyle kendisine Ebû Şâme lâkabı takılmış ve bununla şöhret bulmuştur⁶³⁰.

Hayatını, meşhur eseri er-Ravzateyn'in Zeylin de, doğum tarihine denk gelen

622 Zehebî, a.g.e., III, 305; Yûnînî, a.g.e., II, 296; Nuaymî, a.g.e., I, 22.

623 Nuaymî, a.g.e., I, 22.

624 Zehebî, a.g.e., III, 305; İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 257; Nuaymî, a.g.e., I, 23.

625 Ebû Şâme, a.g.e., s. 229; Zehebî, a.g.e., III, 305; İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 257; Yûnînî, a.g.e., II, 295; Nuaymî, a.g.e., I, 22.

626 Zehebî, a.g.e., III, 305; Nuaymî, a.g.e., I, 23.

627 Yûnînî, a.g.e., II, 296.

628 Ebû Şâme, Zeyl Ravzateyn, s.y 230; Zehebî, İber, III, 305; İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 257; Yûnînî, Zeyl Mir'âti'z-zamân, II, 296.

629 Ebû Şâme, a.g.e., s. 230; İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 257; Nuaymî, Dâris, I, 23; Yûnînî, a.g.e., II, 368.

630 Ebû Şâme, a.g.e., s. 37.

senenin olayları içerisinde anlatmaktadır⁶³¹. Buna göre, aslen Kudüs'lüdür. Dımaşk'ta doğmuş, orada yetişmiş ve yine orada vefât etmiştir. Doğum tarihi olarak 28 Rabîulâhır 599 (10 Ocak 1203) cum agecesi verilmektedir. Dedesi Ebû Bekr Kudüs'tendir. Babası ise, oranın eşrafındandır. Dımaşk'a göçmüşler ve Bâbu's-Şarkî civarına yerleşmişlerdi. Ebû Şâme, 10 yaşından küçükken Kur'an'ı hatmetti. Emevî Camii'ne gider Kur'an okurdu. Küçük yaşta kitaba, kütüphaneye merak sarmış ve ebeveynini hayretler içerisinde bırakmıştı. Fahrüddin b. Asâkir'in Emevî'deki dersleri dikkatini çekti. 16 yaşında iken Sehâvî'den, mutkin derecesinde kıraat ilmini öğrendi. Öteden beri hadis ilmine büyük bir ilgi duymuştu. Dâvud b. Mülâib, Ahmed b. Abdillâh el-Attâr, Şeyh Muvaffak (ö. 620/1223), Abdülcelil b. Mendûye (ö. 610/1213), Ebû Tâhir es-Selefî, Ebu'l-Ferec es-Sakafî, Ebû Tâhir el-Huşûiden hadis ekvudu ma'rifetü'r-ricâl tahsil etti. İz b. Abdisselâm, Fahrüddin b. Asâkir, Seyfu'l-Âmidî, Muvaffakuddin b. Kudâme'den de fıkıh ilmini öğrendi⁶³².

Babası ile 621/1224 senesinde hacca gitti. 624/1227'de Kudüs'e uğradı. 628/1231'de Mısır'a seyahat etti. Mısır, Kahire, Dimyat ve İskenderiye uleması ile bir araya geldi. Sonra ilimle meşgul olmak, teliflerini toplamak ve fetvâ vermek üzere Dımaşk'a döndü. İnsanların ihtiyacı olan konularda fetva vermeye ve hadis okutmaya başladı. Emevî Camii'nde Maksûretü's-Sahâbe'den kalkar, Nesr Kubbesi'nin altına giderek halka kurup hadis rivayet ederdi. Daha henüz yaşı 25 idi ve saçlı, sakalı ağarmıştı. Yine o, Yahya (a.s.)'nın başının bulunduğu rivayet edilen yerin yanında, ihtisar ettiği İbn Asâkir'in Dımaşk Târîhi'ni okutmaya başlamıştı (8 Zilhicce 648/2 Mart 1250). Bu arada Medresetü't-Takviyye'de fıkıh dersleri vermeye başlamış, Eşrefiyye Türbesi ikrâ meşihatine getirilmişti. Emevî Camii ve Eşrefiyye Türbesi'nde ekâbir ve fudalâdan bir guruba Dımaşk Târîhi ve Ravzateyn başta olmak üzere tasniflerini okutuyordu⁶³³. Bir yandan da Rükniyye Medresesi'nde müderrislik yapmaktaydı⁶³⁴.

Ebû Şâme, ömrünün sonlarında, İbn Harestânî'nin vefatından sonra (662/1263) Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatine tayin edildi⁶³⁵. Kendisi o günü şöyle anlatıyor: "İbn Harestânî'nin cenaze namazını ben de kıldım. Bâbu'l-Ferec'den şehir dışına taşan mahşerî bir kalabalık toplanmıştı. Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatine ondan sonra ben atandım. İlk günkü dersimde kâdî kudât İbn Hallikân ve

631 Bkz. Ebû Şâme, a.g.e., s. 37 (599 senesi olayları içerisinde).

632 İbn Kesir, Bidâye, XIII, 264.

633 Ebû Şâme, Zeyl Ravzateyn, s. 37-39.

634 İbn Kesir, Bidâye, XIII, 264.

635 Yûnîni, Zeyl Mir'âti'z-Zamân, II, 368.

meşhur muhaddislerden bir gurup hazır bulundu. İlk tasnifim olan Kitâbu'l-meb'as⁶³⁶'ın giriş bölümü ile, hadisin senediyle beraber metnindeki inceliklere işaret ederek ziyadesiyle dersi takrir ettim"⁶³⁷. Dersini takrir ederken hiç bir şeye müracaat etmezdi. Benzerine az rastlanır ilmî bir şahsiyete sahipti⁶³⁸.

Ebû Şâme, kırâat şeyhi, hâfız, sika, müctehid, müverrih bir zât idi. Değişik ilim dallarında çokça eserler yazdı. Dersler okuttu, fetvalar verdi. Fıkıh ilminde mahir idi. Arap dilinde mümtaz seviyeye gelmişti. Hayır sahibi, mütevazi biriydi⁶³⁹.

Onun bir çok önemli tasnifi vardır. Bunlar arasında, Sultan Nureddin ve Salâhaddin dönemlerini anlatan tarihe dâir er-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn isimli eseri ve bu esere yaptığı zeyli, İbn Asâkir'in Târih'inin ihtisarı olan 15 ciltlik Muhtasar Târihi Dimaşk el-Kebîr ile 5 ciltlik Muhtasar Târihi Dimaşk es-Sağîr'i, Şâtibiyye için yaptığı 2 ciltlik Şerhu Kasîde eş-Şâtibî isimli nefis şerhi, ahlâka dâir el-Bâis alâ inkârî'l-bida' ve'l-havâdis'i sayılabilir⁶⁴⁰. Kitaplarını ve tasniflerinin tamamını, Âdiliyye Medresesi kütüphanesine çıkarılmamak şartıyla vakfetmiştir. Ancak büyük bir yangın sonucunda maalesef büyük bir çoğunluğu yanarak yok olmuştur⁶⁴¹.

665 senesi Cemâziyelâhır (1366 Şubat) ayında Ebû Şâme'nin başından bir olay geçti. Tavâhîn el-Eşmâm'daki evinde iken soru sorma bahanesiyle yanına giren adamlar, onu fena halde hırpaladılar. Sebep olarak da bir cinayetten ötürü şüpheli görülmekteydi denmektedir⁶⁴². İbn Kesîr ise, onun bir görüşten ötürü itham altında bulunduğunu zikretmektedir⁶⁴³. Hadis ehli başta olmak üzere ulemâ, onun mazlum olduğuna hükmetmişlerdir. Öldürmek kasdıyla kendisini hırpalayanları güzel bir şiirle affetmiştir⁶⁴⁴.

Ebû Şâme bu sert muameleden sonra hastalandı. 19 Ramazan 665 (13 Haziran 1266) tarihinde vefât etti. Aynı gün Bâbu'l-Ferâdis kabristanına

636 Bu eserin tam adı "Şerhu'l-hadîsi'l-Muktefâ fi me'b'asin-Nebiyî'l-Mustafâ"dır (Ebû Şâme, a.g.e., s. 39).

637 Ebû Şâme, a.g.e., s. 230.

638 Nuaymî, Dâris, I, 23.

639 Zehebî, İber, III, 313; İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 313.

640 Subkî, Tabakât, VIII, 167; Münecicdi, Mu'cem, s. 100-101; Yûnînî, Zeyl Mir'âti'z-zamân, II, 367-368; İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 813; Serkîs, Mu'cem, I, 317-318; Zirikî, A'lâm, III, 299.

641 İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 319; Zirikî, a.g.e., III, 299.

642 Brockelman, "Ebû Şâme" mad., İ.A., IV, 51.

643 Bkz., a.g.e., XIII, 264.

644 Bkz., İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 265.

defnedildi⁶⁴⁵.

Kendisinden sonra Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşîhatine İmam Nevevî getirildi⁶⁴⁶.

e. Muhyiddin en-Nevevî (ö. 676/1277) :

Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Hasan b. Hüseyin b. cum'a b. Hizâm el-Hâzımî Muhyiddin en-Nevevî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. Asrının büyük fakîhi ve muhaddisi.

631 senesi Muharrem ayında (Ekim 1233) Dımaşkın güneyinde Cevlân'da bulunan Havrân köylerinden Nevâ'da doğdu. Babası oranın yerlilerindendir. 649/1251 de 19 yaşında iken ilim tahsil etmek üzere babası ile Dımaşk'a geldi. Ravâhiyye Medresesi'ne yerleşti. Burada iki sene kaldı. Bu zaman zarfında Kur'an-ı Kerîm'in yanısıra, 4-5 ayda et-Tenbîh'i ezberledi. el-Mühezzeb'in dörtte birini ezberlemesi yarım senesini aldı. Bir yandan da bu eseri, hocası Kemâluddîn İshak el-Mağribî'ye okuyor, şerh ve tashih yapıyordu. Bu zât, Nevevî'yi beğenmiş, yetişmesi için elinden gelen itina göstermişti⁶⁴⁷. Talebesi İbnü'l-Attâr'ın naklettiğine göre Nevevî şöyle demektedir: "Her gün hocalarımın huzurunda, 2 ders el-Vasî⁶⁴⁸ten, 1 ders el-Mühezzeb'den, 1 ders el-Cem' beyne's-Sahîhayn⁶⁴⁹dan, 1 ders Sahîhu Müslim'den, 1 ders el-Lem'den⁶⁵⁰, 1 ders İbnü's-Sikkît (ö. 244/858)'in İlâhu'l-mantık'ından, 1 ders tasrîf, 1 ders usûlü'l-fıkh, 1 ders esmâu'r-ricâl, 1 ders usûlü'd-din olmak üzere toplam 12 ders okurdum⁶⁵¹. Müşkil olan ve izah gerektiren yerlere talikler yapar, lügatını zaptederdim⁶⁵². Bu arada Nevevî tıp ilmine merak sarmış, el-Kânûn isimli eseri tedârik ederek bu ilmi öğrenmeye başlamıştı. Ancak bazı sıkıntıların kendisinde baş göstermesi üzerine bu ilmi terkedip hayatını tamamen islâmî ilimlere hasretmiştir⁶⁵³. İbrâhim b. İsa el-Murâdî el-Endelusî (ö. 688/1289)'den 10 sene boyunca istifade etti⁶⁵⁴. Ebû Hafs el-Vâsıtî den Müslim'in

645 Zehebî, İber, III, 313; İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 265; Subkî, a.g.e., VIII, 167; Nuaymî, a.g.e., I, 24; İbnü'l-İmâd, A.g.e., V, 319; "Ziriklî, a.g.e., III, 299.

646 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 265; Nuaymî, a.g.e., I, 24.

647 İbn Kesîr, Bidâye. XIII, 294; İbnü'l-İmâd, Şezerât, v, 354.

648 Furu' ilminde Şâfiî mezhebinin 5 ana kitaplarından biri kabul edilen Gazzâlî'nin eseri.

649 Ebû Nasr Fütûhu'l-Humeydî (ö.488/1095)'nin eseri.

650 İbn Cinnî (ö. 392/1001)'in nahiv ilmine dair eseri.

651 İbnü'l-Attâr, 11 ders naklediyor, Tuhfetü't-tâlibîn, s. 26.

652 İbnü'l-Attâr, a.g.e., s. 26; Suyûtî, el-Minhâcî's-seviyy, s. 34-35.

653 İbnü'l-Attâr, a.g.e., s. 26; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 355.

Sahih'inin tamamını dinledi⁶⁵⁵. Diğer hocaları arasında Ebu'l-Bekâ en-Nablusî (ö. 663/1264), Radî b. el-Burhân, Abdülaziz b. Muhammed el-Ensârî (ö. 662/1263), Zeynüddin Ebu'l-Abbâs el-Makdisî (ö. 682/1283)⁶⁵⁶, İmâdüddin el-Harestânî, Ebu'l-Yüsr et-Tenühi (ö. 672/1273), Cemâlüddin el-Enbârî (ö. 661/1262) sayılabilir. Bu hocalarda, Sahîhayn'ı, Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Dârimî, Darekutnî'nin Sünenlerini, Muvatta'ı, Şâfi'î, Ahmed, Ebû Avâne, Ebû Ya'lâ'nın müsnedlerini, Bagavî'nin Şerhu's-sünne'sini, Meâlimu't-tenzîl'ini, Zûbeyr b. Bekkâr ve Hatîbu'n-Nebâtî'nin Kitâbu'l-ensâb'larını, Risâletü'l-Kuşeyrî'yi, İbnü's-Sinni'nin Amelu'l-yevm ve'l-leyle'sini, Hatîb'in Kitâbu Adâbı's-sâmi' ve'r-râvî'sini, İbnu's-Salâh'ın Ulûmu'l-hadis'ini, Kitâbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl'i okudu⁶⁵⁷. 651/1253 yılında babası ile hacca gitti. Bundan sonra 10 sene boyunca gece gündüz demeden çalıştı. Öyle ki avaranlarını geride bırakarak ilimde üstün seviyeye geldi.

660/1261 senesinden sonrası vefatına kadar, Nevevî'nin eserler vermeye başladığı dönemdir. Tasnifine başladığı eserlerinin bir kısmını tamamladı bir kısmını tamamlayamadı. Eserlerinden bazıları, el-Ezkârul-müntehabe min kelâmı Seyyidi'l-ebrâr, el-Erbaûn hadîsen en-Neveviyye fî'l-ehâdisi's-sahîha en-Nebeviyye, el-İzâh fî'l-menâsik, et-Tibyân fî âdâbı hameleti'l-Kur'ân, et-Takrîb, Tehzîbu'l-esmâ, Ravzatü't-tâlibin, Riyâzü's-sâlihîn, Mekâsidü'n-Nevevî, Minhâcü't-tâlibîn, el-Minhâc fî şerhi sahîhi Müslim b. el-Haccâc⁶⁵⁸.

İmam Nevevî İbn Hallikân'ın yerine İkbâliyye Medresesi müderrisliğine atandı. Bu görevin yanında, Felekiyye ve Rükniyye Medreselerinde de dersler verdi⁶⁵⁹. 665/1266 senesinde vefat eden Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye muhaddisi Ebû Şâme'nin yerini alması için dâru'l-hadîs'e dâvet edildi. Başlangıçta bu görevi reddetmişse de ısrar üzerine kabul etmek zorunda kalmıştır⁶⁶⁰. Küçük yaşına

⁶⁵⁴ Bubkî, Tabakât, VIII, 122.

⁶⁵⁵ Nevevî, Minhâc, I, 8.

⁶⁵⁶ İbnü'l-Attâr onu, Nevevî'nin hocalarının en büyüğü olarak zikretmektedir (Tuhfetu't-tâlibîn s. 38).

⁶⁵⁷ İbnü'l-Attâr, a.g.e., s. 38-40; Zehebî, İber, III, 334; Subkî, a.g.e., VIII, 258; Ali et-Tantâvî, el-İmâmu'n-Nevevî, s. 26.

⁶⁵⁸ Eserleri için bkz. Zehebî, a.g.e., III, 334; İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 294; İbnü'l-İmâd, a.g.e., v. 356; Mûneccid, Mu'cem, s. 113-114; Zirikli, A'lâm, VIII, 149-150; Serkis, Mu'cem, II, 1881; Elbânî, Fehres, s. 427-428.

⁶⁵⁹ İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 294.

⁶⁶⁰ Zehebî, İber, III, 334; İbnü'l-Verdî, Târîh, II, 323; Sehâvî, Menhel, s. 94; Heffening, "Nevevî" mad, I.A, IX, 222; Abdülğanî ed-Dakr, el-İmâmu'n-Nevevî, s. 114.

rağmen, henüz daha hocaları hayatta iken bu vazifeye getirilmesi onun liyakatinden kaynaklanmaktadır. Nevevî, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye de vazifeliyken Sahîhayn, Sünen-i Ebû Dâvûd, Risâle el-Kuşeyriyye, Nâsırüddin el-Makdisî'nin Safvetü's-Safve ile el-Hücce alâ tarîki'l-hücce isimli eserleri kendisine okunmuş o da onlara izahlar getirmişti. Yine Tahâvî'nin Meâni'l-âsâr'ını da şerh etmişti⁶⁶¹. Talebesi İbnü'l-Attâr, bu meclislerde hazır bulunur, zikri geçen eserlere tâlikât yapardı⁶⁶². Nevevî derslerinde şöyle bir metod takip ederdi: Talebe dersten önce ilgili bölüme çalışırdı. Ders esnasında muîd o bölümü ders halkasına okurdu. Sonra Nevevî onu şerheder, o bölümle ilgili suallere cevap verirdi. Bütün bunlar tamamlandıktan sonra Nevevî, o bölümün daha iyi anlaşılması ve yerleşmesi için ilmî münakaşa açardı. Bu usul, günümüzde bir çok Avrupa üniversitesinde halâ takip edilmektedir. Öğretim için de uygun metodlardan biridir⁶⁶³.

Nevevî, İslâmî ilimlerde muhakkik ve müdekkik bir zât idi. Hadis hafızıydı. Sahihinden sakimine bütün hadis nevilerini bilirdi. Hadislerdeki garip lâfızlara, doğru manalara ve fikhî hükümlere vukûfiyeti emsalsizdi. Esmâu'r-ricâl, cerh ve ta'dil ilimlerine, râvîlerin doğum ve vefatlarına vâkıftı⁶⁶⁴. Hadis ilminde, İslâmiyetin muahhar devirlerinde kabul edilenlerden daha da sıkı ölçüler tatbik etmiştir⁶⁶⁵. Niketim hadise dair yazdığı eserlerde onun bu özelliğini tesbit etmek mümkündür. Müslim'in Sahîh'ine yaptığı şerh, emsalleri içinde en muteber olanıdır⁶⁶⁶. Hadis usulüne dair kaleme aldığı İbnü's-Salâh'ın Ulûmu'l-hadîs'inin muhtasarı olan el-İrşâd ve onun da muhtasarı et-Takrîb isimli eserleri, bu sahada kaynak olma özelliklerini daima muhafaza etmişlerdir⁶⁶⁷.

Nevevî'nin ehemmiyeti fakih olarak belki daha da büyüktü. 669/1270 yılında tamamladığı Minhâcüt-tâlibîn'i Şâfiî çevrelerce büyük itibar görmektedir. Yine aynı senede yazılmış olan Ravza fî muhtasar Şerh er-Râfiî, Şîrâzî'nin el-Mühezzeb'i ile Cazzâlî'nin el-Vâsit'ine yaptığı fakat tamamlayamadığı şerhleri, onun fikhî çalışmalarının bir bölümüdür⁶⁶⁸.

İmam Nevevî, 45 senelik kısa, fakat bereketli hayatının bütün vakitlerini ilme

661 Sehâvî, a.g.e., s. 96.

662 İbnü'l-Attâr, Tuhfetü't-tâlibîn, s.40.

663 Ali et-Tantâvî, el-İmâmu'n-Nevevî, s. 13.

664 Zehebî, Tezkire, IV, 1472; Sehâvî, a.g.e., s. 147.

665 Heffening, "Nevevî" mad., İ.A., XI, 222.

666 Geniş bilgi için bkz. Heffening, a.g.e., IX, 222; Çakan, Hadis Edebiyeti, s. 153-154.

667 Çakan, a.g.e., s. 185.

668 Heffening, a.g.e., IX, 223.

ve ilmiyle amel etmeye ayırmıştı. Zûhd ve verâda örnek bir insandı. Hizmeti karşılığı Dâru'l-hadîs el-Emşrefiyye'nin vakfından tek kuruş para almazdı. Ancak babasının kendisine gönderdiği az bir şeyle idare ederdi⁶⁶⁹. Emr-i bi'l-marûf nehy-i ani'l-münkerde emsalsidi. Öyle ki, Sultan Baybars'ın huzuruna çıkıp, Şamlıların müsadere edilen bahçelerini geri vermesi, Suriyelilere yüklenen savaş vergilerinin kaldırılması ve müderrislerin gelirlerinin azaltılmaması hususlarını ileri sürmek cesaretini gösterdi⁶⁷⁰. Pamuklu elbise giyer, sincâbiyye sarığı sarar, her halinde sekînet ve vakar gözlenirdi. Sultan Baybars bile ondaki heybet ve vakardan çekinirdi⁶⁷¹.

Nevevî ömrünü evlenmemiş olarak Nevâ'da doğduğu evde, ebeveyninin yanında 24 Recep 676 (22 Aralık 1277) çarşamba günü vefât ederek tamamladı. Kabri hâlâ oradadır ve ziyaret edilmektedir⁶⁷².

Kendisinden sonra Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşîhatine Zeynüddin el-Fârikî atandı⁶⁷³.

f. Zeynüddin el-Fârikî (ö. 703/1303) :

Ebû Muhammed Abdullah b. Mervân b. Abdillâh b. Fîrûz b. Hasan el-Fârikî eş-Şâfiî.

633 senesi Muharrem ayında (Eylül 1235) doğdu. Ebu'l-Kâsım b. Revâha, İbn Halil'den Halep'te, Kerîme (ö. 641/1243) ve Sehâvî (ö. 643/1245)'den de Dimaşk'ta hadis okudu⁶⁷⁴. Nevevî'den sonra, vefatına kadar 27 sene boyunca Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşîhatinde bulundu. 702/1302 yılında tatar meliki Kâzân'ın Dimaşk'a saldırması esnasında tahrip edilen dâru'l-hadîs'i yeniden tamir ettirmiştir⁶⁷⁵. Bu görevin yanı sıra, Şâmiyye Berrâniyye, Nâsiriyye Cevvâniyye Medreselerinde müderrislik yaptı. Vefatından 9 ay önce de Emevî Camii hatipliğine getirildi⁶⁷⁶. Çokça hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir. Uzun müddet fetva işleriyle ilgilenmiştir.

⁶⁶⁹ Zehebî, İber, III, 334; İbnü'l-Verdî, Târih, II, 323.

⁶⁷⁰ Heffening, a.g.e., IX, 222.

⁶⁷¹ Sehâvî, Menhel, s. 157.

⁶⁷² Zehebî, İber, III, 334; İbnü'l-Verdî, Târih, II, 323; İbn Kesir, Bidâye, XIII, 294; İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 356; Nuaymî'ye göre 677 senesidir (Dâris, I, 25).

⁶⁷³ Nuaymî, a.g.e., I, 26.

⁶⁷⁴ Zehebî, a.g.e., IV, 8; Subkî, Tabakât, X, 44.

⁶⁷⁵ İbn Kesir, a.g.e., XIV, 32; Duhmân, Fî rihâbi Dimaşk, s. 133.

⁶⁷⁶ Sûbkî, a.g.e., X, 44; İbn Kesir, a.g.e., XIV, 32; Nuaymî, a.g.e., I, 26.

Zeynüddin el-Fârikî, âlim, sâlih, akîdesi sağlam âbid bir zât idi. Şâfiî mezhebini iyi bilirdi. Hadis ilmine de vâkıfı⁶⁷⁷.

703 senesi Safer ayında, cuma günü ikindiden sonra, Emevî Camii'ndeki Beytü'l-Hitâbe'de, 70 yaşında iken vefat etti (Eylül 1303). Ertesi gün Bâbu'l-Hitâbe'de İbn Sasrâ (ö. 723/1323), Sûku'l-Hayl'da Haneî kadısı Şemsüddin b. el-Hariri (ö. 728/1328), Sâlihiyye Camii'nde Hanbelî kadısı Takıyyüddin b. Süleyman (ö. 715/1315) cenaze namazını kıldırıldılar. Sâlihiyye'de Şeyh Ömer'in Türbesi'nin kuzeyinde bulunan ailesinin türbesine defnedildi⁶⁷⁸.

Kendisinden sonra Emevî Camii' hatipliğine Şerefüddin b. el-Fezârî, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye meşihatine İbnü'l-Vekîl, Şâmiyye Berrâniyye müderrisliğine ise İbnü'z-Zemlekânî getirildi⁶⁷⁹.

⁶⁷⁷ Subkî, a.g.e., X, 44; İbnü'l-İmâd, a.g.e., III, 9.

⁶⁷⁸ İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 32.

⁶⁷⁹ Zehebî, a.g.e., IV, 8; İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 32.

D. DARU'L-HADİS el-EŞREFİYYE el-BERRANİYYE
(634/1236) :

1. Kuruluşu :

Sultan Eşref Musa'nın Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'den sonra 634/1236 tarihinde Dimaşk'ta yaptırdığı ikinci dâru'l-hadistir⁶⁸⁰. Onun için kendisine Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye es-Sâniyye de denilmektedir⁶⁸¹. Kudüslü Hanbelî ulemâsına tahsis edildiği için, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye el-Makdisiyye adı da verilmiştir⁶⁸². Ancak Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye et-Tekrîtiyye⁶⁸³ yaygın bir kullanım değildir. Tekrîtî Türbesi'nin karşısında bulunması belki ayrıncı bir özellik olarak düşünülmüş ve bu isim verilmiş olabilir. Sâlihiyye mıntıkasında Kasyon Dağı eteğinde, Yezid Nehri kenarında vezir Takıyyüddin Teybe b. Ali et-Tekrîtî türbesinin karşısında, Mürşidiyye Hanefiyye Medresesi'nin doğusunda, Şâfiî Arabekiyye Medresesi'nin batısında, ana cadde üzerindedir⁶⁸⁴. Melik Eşref Musa bu dâru'l-hadisi Hâfız Cemâlûddin el-Makdisî'nin hadis okutması için bina ettirdiyse de, medresenin inşâsı bitmeden 629/1231 tarihinde şeyh vefat etmiştir⁶⁸⁵. Kitabesinden de anlaşıldığına göre Sultan Eşref bu dâru'l-hadîsi, Kudüslü Hanbelî ulemâsına tahsis etmiştir. O dönemde Hanbelî kadılığına atananlar bu dâru'l-hadîsin meşihatine de getirilirlerdi⁶⁸⁶. Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye'nin bu şekilde Hanbelî ulemâsına tahsis edilmesi, Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'de ders veren büyük muhaddislerin burada hadis okutmalarına mani olduğundan müessesenin gerilemesine sebep olmuştur denilmektedir⁶⁸⁷. Nitekim Alemüddin el-Birzâlî bu dâru'l-hadîs için "Bu dâru'l-hadis ucuz fiyata Anzaklara satıldı. Ahmed b.

⁶⁸⁰ Duḥmân, Fî rihâbı Dimaşk, s. 132; Bkz. Ek I, resim 1.

⁶⁸¹ Bkz. Bedrân, Münâdeme, s. 32.

⁶⁸² Nuaymî, Dâris, I, 47; Bedrân, a.g.e., s. 32.

⁶⁸³ Krş.Fâiz el-Hımsî, "Mebâni's-Sâlihiyyeti'l-ûlâ", Mecelletü'l-Havliyyât, c. 35, s. 230, Dimaşk 1985.

⁶⁸⁴ Nuaymî, a.g.e., I, 47; Ulmevî, Muhtasar Tenbîh, s. 12; Yusuf b. Abdilhâdî, Simâru'l-mekâsid, s. 159; Kürd Ali, Hitat, VI, 71; Edîb el-Hisnî, Müntehabât, s. 938; A.N. Abû, "el-Medrese fî imâre el-Eyyûbiyye", Mecelletü'l-Havliyyât, sayı 24, s. 91, Dimaşk 1974.

⁶⁸⁵ Nuaymî, a.g.e., I, 47-48; Ulmevî, a.g.e., s. 12; Bedrân, a.g.e., s. 33.

⁶⁸⁶ Bedrân, a.g.e., s. 32 (Zehebî'den naklen).

⁶⁸⁷ Bedrân, a.g.e., s. 32 (Zehebî'den naklen); Ulebî, Hitat, s. 74.

Teymiyye ve Kâzân ile gelen bazı şeyhlerin müdahalesi, bu müessese için tam bir musibet oldu" demektedir⁶⁸⁸. Bütün bu görüşler, o dönemde Dimaşkta bulunan başta İbn Teymiyye olmak üzere Hanbelilere duyulan husûmetin neticesi olsa gerektir.

Dâru'l-hadîsin kitabesinde Melik Eşref'in bu müesseseye yaptığı vakıflar zikredilmektedir. Kitâbe metninin tercemesi şöyledir: Bismillah. Bu mübarek medreseyi Melik Eşref Musa Allah rızası için Hanbelî muhaddislerine vakfetti. 634 senesinde ona kıymetli araziden Dîr'in yarısını, mahsûlünü ve mezrasını vakfetti. Salât û selâm Muhammed (s.a.) in üzerine olsun. Allah'dan başka ilâh yoktur, Muhammed (s.a.) Allah'ın resûlüdür"⁶⁸⁹. Sultan buraya, Dîr, Devîr, Telîl, Mansûre, Şibrikiyye olmak üzere 5 arazi vakfetti. Yine burasına İbn Nablusî'nin İbnü'l-Köşk adıyla bilinen evi ile Ceniyye ve Cobân Evleri vakfedilmiştir⁶⁹⁰.

Dâru'l-hâdis el-Eşrefiyye el-Berrâniyye 699/1299 yılında, Kâzân'ın askerlerince yağmalandı⁶⁹¹. Müessese 10. hicrî (m. 16.) asra kadar dâru'l-hadîs olarak kullanıldı⁶⁹². Medresenin mezarlığa ve Yezid Nehri'ne bakan iki pencerele bir haremi vardır. Kuzeyinde üç kapı ve bunların açıldığı ortasında kuyu bulunan geniş bir avlu yer alır. Avlu, yazlık ve kışlık kullanılmak üzere yapılmış alt ve üst katlarla çevrilidir. Medresenin batı kısmından bir merdivenle bu katlara çıkılmaktadır. Avlunun doğusunda tuvaletler bulunur. Mescid, dâru'l-hadîsin doğusundadır. Yine burada, altında kabirler bulunan bir kubbe yer alır. Bunun karşısında ise güzel bir salon mevcuttur. Kapısı üzerinde yapılış tarihi yazılmıştır. Bu kapı kubbeye iki pencere ile bağlıdır⁶⁹³. 1328/1910 tarihinde dâru'l-hadîsi ziyaret eden Bedrân, orasının insanlar tarafından işgal edilip depo ve ev olarak kullanıldığını nakletmektedir⁶⁹⁴. Bütün bunlara rağmen Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye, Dâru'l-hadîs el-mEşrefiyye el-Cevvâniyye'den mimari açıdan daha üstündür⁶⁹⁵. Yusuf b. Abdilhâdî ondan bahsederken "yıkılmış ve gasbedilmiştir. Ev olarak kullanılmaktadır. Sadece bir cephesi kalmıştır. Arka tarafında harap iki kubbe

⁶⁸⁸ Ulebî, a.g.e., s. 74 (Birzâlî'den naklen).

⁶⁸⁹ Sauvaget, Repertoire, II, 78, No: 4117; Bkz. Ek I, resim 2.

⁶⁹⁰ İbn Tûlûn, Kalâid, I, 164; Bedrân Şibrikiyye'yi Şarkıyye, İbnü'l-Köşk'ü eş-Şikek olarak zikretmektedir (Münâdeme, s. 33).

⁶⁹¹ Ulebî, a.g.e., s. 74.

⁶⁹² A.N. Abû, "el-Medrese fîl-imâreti'l-Eyyûbiyye", Mecelletü'l-Havliyyât, c. 24, s. 91, Dimaşk 1974.

⁶⁹³ İbn Tûlûn, Kalâid, I, 164; Plânı için bkz. Ek II, plan 2.

⁶⁹⁴ Bedrân, Münademe, s. 33.

⁶⁹⁵ Ulebî, Hıtat, s. 75.

vardır. Birinin altında meçhul bir şahsın kabri bulunurken, diğeri ise mescidinin kubbesidir" demektedir⁶⁹⁶. Son yıllarda Eski Eser ve Müzeler Müdürlüğü, yıkılan türbenin kubbelerini tamir ettirmiştir⁶⁹⁷. Dimaşk'a yaptığımız son gezide medresenin tamamen tamir edilerek yeniden hayat bulduğunu gördük. Şu anda binanın girişi, önce küçük bir salona, daha sonra büyük bir salona açılmaktadır. Anlaşılan burası daha önceleri namazgâh ve hadis kıraat salonu olarak kullanılıyordu. Bu salonun doğusunda kalan yer ise, türbe olarak inşâ edilmişti⁶⁹⁸.

2. Muhaddisleri :

a. Şemsüddin b. Kudâme (ö. 682/1283) :

Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî el-Cemâîlî el-Hanbelî. Fakih, Dimaşk Hanbelî kadısı.

597 senesi başında Dimaşk'ta doğdu (Ekim 1200)⁶⁹⁹. Babası Şeyh Ebû Amr, amcası Muvaffakuddin, Hanbel, İbn Taberzed, Ebu'l-Yümn el-Kindî, Ebu'l-Kasem b. el-Harestânî, İbn Melâib ve bir çok muhaddisten hadis okudu⁷⁰⁰. İbnü'l-Cevzî, Saydalânî ve bir gurup ulemadan da icazet aldı. Hadis ilmine ağırlık verdi, hadis topladı ve kendi hattıyla bir çok cüz yazdı⁷⁰¹. Yine amcasından fıkıh tahsil etti. Onda, amcasının kaleme aldığı Hanbelî fıkıh kitabı el-Muknî'i okudu. Bu kitabı okutmak ve tashih yapmak üzere amcasından icazet aldı⁷⁰². Fıkıh usulünü Seyfüddin el-Amidî'den öğrendi⁷⁰³. Daha sonra ders okutmaya ve fetvâ vermeye başladı. Talebeleri arasında, İmam Nevevî ve İbn Teymiyye gibi asrın büyük âlimleri yer alır⁷⁰⁴. Nevevî onun için "hocalarımın büyüklerindendir. Dâru'l-Hadîs meşihatine ilk atanan odur. Orada hadis okutmuştur" demekte ve er-Ruhsa fî'l-kıyâm

⁶⁹⁶ Simâru'l-mekâsid, s. 213; Bkz. Ek I, resim 1.

⁶⁹⁷ Mayenke, Netâicu'l-meshî'l-eserî, s. 192.

⁶⁹⁸ A.N.Abû, "el-Medrese fî'l-imâreti'l-Eyyûbiyye", Mecelletü'l-Havliyyât, c. 24, s. 91 Dimaşk1974; Bkz. Ek I, resim 2.

⁶⁹⁹ Zehebî, İber, III, 350; İbnü'l-İmâd, şevval ayı başında demektedir (Şezerât, V, 376).

⁷⁰⁰ Zehebî, a.g.e., III, 350; İbnü'l-İmâd, V, 376.

⁷⁰¹ İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 376.

⁷⁰² İbn Şattî, Muhtasar tabakât el-Hanâbile, s. 58; Zehebî, a.g.e., III, 350; İbnü'l-İmâd, a.g.e., v, 376.

⁷⁰³ İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 376.

⁷⁰⁴ İbn Şattî, a.g.e., s. 58; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 377.

isimli eserinde ondan rivayette bulunmaktadır. Zeynüddin Ahmed b. Abdüddâyim, Ebû Muhammed el-Hârisî, el-Mizzî, Ebu'l-Hasen b. el-Attâr, el-Birzâlî ondan hadis rivâyet etmişlerdir⁷⁰⁵.

Şemsüddin b. Kudâme, Dımaşk'ta Hanbelî kadılığına tayin edilen ilk şahıstır. 12 sene bu görevi yürütmüş, vefatına yakın istifâ ederek yerini oğlu Necmüddin (ö. 689/1290)'e bırakmıştır. Bu görev karşılığı tek kuruş almamıştır⁷⁰⁶.

Şemsüddin b. Kudâme, Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Berrâniyye'de ders veren ilk muhaddistir⁷⁰⁷. Meclisleri, fakihler, muhaddisler ve din adamları ile dolar taşardı. O, asrının güçlü âlimlerinden biri, insanların diyaneten ve emaneten en büyüğü idi. Halk kendisini çok severdi. O da onların işleriyle ilgilenir, onlara şefkatle muamele ederdi⁷⁰⁸. Sultanların yanında büyük bir heybete sahipti. Hatta o olmasa idi Sultan insanların emlâkini ellerinden alacaktı. Onun sayesinde bu işe mani olunmuştur. Bu işin neticesinde kendisine bazı çevrelerce husûmet beslenmiş, hakkında lâıyk olmadığı sözler söylenmiştir⁷⁰⁹.

Hayatını, muhaddis Necmüddin İsmâil b. el-Habbâz (İbn Şattî) 150 cüzde topladı. Zehebî bu çalışma için "bu kadar uzun bir sîre görmedim" demektedir⁷¹⁰. Ancak onun üçte biri, şeyhin hayatıyla direk alâkalı değildir⁷¹¹.

Şemsüddin b. Kudâme, amcasının el-Mukni' isimli eserine eş-Şâfî adıyla 10 kalın ciltlik büyük bir şerh yapmıştır⁷¹². Yine onun "Fevâidu'l-ihvân mine'l-ehâdîsi'l-muvâfakât ve'l-ebdâl ve'l-avâil'l-hisân isimli bir eseri vardır. Talebesi İbn Zeyd el-Bündâvî, hocası Şemsüddin'in hocalarını "el-Meşîha" adı altında bir cüzde toplamıştır⁷¹³.

Şemsüddin b. Kudâme, Rebîulâhır 682 (Haziran 1283) tarihinde salı gecesı Kasyon Dağı eteğinde 85 yaşında iken vefât etti. Ertesi gün aynı yerde aile kabristanında babasının yanına defnedildi. Cenazesi tam bir ana-baba günü idi⁷¹⁴.

705 İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 379.

706 İbn Şattî, Muhtasar, Tabakât el-Hanâbile s. 58; İbn Kesir, Bidâye, XIII, 320; İbn Tûlûn,

Kudâtu Dımaşk, s. 273; Ziriklî, A'lâm, III, 329.

707 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 320; Nuaymî, Dâris, I, 48.

708 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 320; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 377 (Zehebî'den naklen).

709 İbn Tûlûn, a.g.e., s. 273.

710 İbn Şattî, a.g.e., s. 58; Zehebî, a.g.e., III, 350; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 376.

711 Zehebî, a.g.e., III, 350.

712 Zehebî, a.g.e., III, 350; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 376; Ziriklî, a.g.e., III, 329; Serkîs, Mu'cem, I, 213.

713 Elbânî, Fehres, s. 95-96.

Ondan sonra Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye meşîhatine Şemsüddin b. Kemal getirildi⁷¹⁵.

b. Şemsüddin b. Kemâl (ö. 688/1289) :

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî el-Hanbelî-İbnü'l-Kemâl diye tanınır. Muhaddis, fakih.

607/1210'da doğdu⁷¹⁶. Öğrencilik yıllarında hadis ilmine ilgi duydu ve bu mbranşta çalışarak üstün mevkiye geldi. İbnü'l-Harestânî ve el-Kindî'nin huzurunda hadis okudu⁷¹⁷. Bu zâtların yanı sıra Ebû'l-Fütûh el-Bekrî, Musa b. Abdilkâdir (ö. 618/1221), Şemsüddin Ahmed b. Attâr (ö. 615/1218), İmâdüddin İbrahim, Şeyh Muvaffak, İbn Ebî Lokma (ö. 623/1226), İbn Sasrâ, İbnü'l-Bûnn (ö. 625/1228), Zeynü'lümenâ b. Asâkir (ö. 627/1230), İbn Bâcih (ö. 618/1221), Ahmed b. Tâvus (ö. 625/1228), İbn Zebîdî'den hadis aldı. Topladığı hadisleri tahrîc etti ve takriben 40 sene boyunca rivayetle meşgul oldu. Ondan da Kâdî Takıyyüddin Süleyman, İbn Teymiyye, İbnü'l-Attâr, Mizzî, İbn Müslim (ö. 726/1325), İbnü'n-Neccâr (ö. 706/1306), Birzâlî hadis nakletmişlerdi⁷¹⁸.

İbn Kemâl, Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye muhaddisliğinin yanında Diyâiyye Medresesi'nde de ders okuttu⁷¹⁹. Amcası Hâfız Ziyâuddin'in topladığı ahkâma dair eserin tasnifini tamamladı⁷²⁰. Alim, fâzıl, âbid bir zât idi. Takvâ ve verâda eşine az rastlanır şahsiyet sahibiydi. Sâlihîyye'de bir iş için kazdığı çukurdan çıkan bir küp altını, başkalarının hakkı vardır ve fitneye sebep olur düşüncesiyle eski yerine tekrar gömdüğü rivayet edilir⁷²¹.

Şemsüddin b. Kemâl, 9 Cemâziyelülâ 688 (31 Mayıs 1289) salı günü vefât

714 İbn Şattî, Muhtasar Tabakât el-Hanâbile s. 58; Zehebî, İber, III, 350; İbn Kesir, Bidâye, XIII, 320; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 379; Nuaymî, Rabiulevvel ayında vefât ettiğini kaydediyor (Dâris, I, 49).

715 Nuaymî, a.g.e., I, 49.

716 Zehebî, a.g.e., III, 367; İbnü'l-İmâd, doğum tarihini h. 608 olarak vermektedir (a.g.e., III, 403).

717 Zehebî, a.g.e., III, 367.

718 Safadî, Vâfi, III, 247.

719 Zehebî, İber, III, 367; Safadî, a.g.e., III, 247.

720 Safadî, a.g.e., III, 247.

721 Zehebî, a.g.e., III, 367; Safadî, a.g.e., III, 247.

etti⁷²². Dâru'l-hadis'deki görevine Şerefüddin b. Kudâme atandı⁷²³.

c. Şerefüddin b. Kudâme (ö. 695/1295) :

Ebû'l-Fadl Hüseyin b. Şerefüddin Ebû Bekr Abdullah b. Ebû Ömer el-Makdisî. Kâdî'lA-kudât. İbn Kâdî'l-Cebel nâmıyla mâruf Şerefüddin Ebû'l-Abbâs'ın babasıdır.

638 senesi Şevval ayında doğdu (Nisan 1240). Yahya b. Nasr el-Ezcî (ö. 650/1252), İbn Mesleme (ö. 650/1252), Muhammed b. Abdillâh es-Sülemî (ö. 655/1257), Yeldânî (ö. 655/1257)'den hadis dinledi. Bizzat el-Kefertâbî (ö. 655/1257) ve başka muhaddislere hadis okudu⁷²⁴. Amcası Şemsüddin'den fıkıh öğrendi, Hanbelî mezhebinde ve lügatta emsallerini geride bırakarak üstün mevkilere geldi⁷²⁵. Fıkıh, nahiv ve lügat ilimlerinde çok tettebbuâtı vardı⁷²⁶.

687/1288 senesi sonlarında, amcasının oğlu Necmüddin b. Şeyh Şemsüddin'den sonra Hanbelî kadılığına getirildi. Vefatına kadar bu görevi sürdürdü. Bir yandan da Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Berrâniyye muhaddisliği ile Diyâiyye Medresesi müderrisliğini yürütüyordu⁷²⁷. Birzâlî ve başkaları ondan hadis okumuşlardır⁷²⁸.

Şerefüddin b. Kudâme, müeddeb, dindar, zeki bir zât olup tatlı bir görünüşe sahipti. Çok lütufkâr, olgun, şahsiyetli bir yapısı vardı.

22 Şevvâl 695 (23 Ağustos 1295) perşembe günü 59 yaşında iken vefat etti. Ertesi gün Kasyon eteğinde, dedesinin mezarlığına defnedildi. Cenazesinde devlet erkânı da hazır bulundu. Cuma sabahı da Muzafferî Camii'nde, halktan geniş bir cemaatin de katıldığı tâziye merasimi yapıldı⁷²⁹.

Kendisinden sonra Hanbelî kadılığına Takıyyüddin Süleyman b. Hamza getirildi. Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Berrâniyye meşihatine oğlu Şerefüddin el-Fâik atanmışsa da birkaç ay sonra görevden alınıp yerine Takıyyüddin b. Süleyman

722 Zehebî, a.g.e., III, 367; İbn Tağriberdî, Nücûm, VII, 382; Nuaymî Cemâziyelâhire demektir (Dâris, I, 50).

723 Nuaymî, a.g.e., I, 50.

724 Safadî, Vâfi, XII, 93.

725 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 366; Safadî, a.g.e., XII, 93.

726 İbn Tûlûn, Kudâtu Dimaşk, s. 274 (Birzâlî'den naklen).

727 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 366; İbnü'l-İmâd, Şezerât, III, 430.

728 Safadî, a.g.e., XII, 93.

729 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 366; İbn Tûlûn, a.g.e., s.274-275 (Birzâlî'den 13 Şevvâl olarak nakletmektedir); İbnü'l-İmâd, a.g.e., III, 430.

getirilmiştir⁷³⁰.

d. Takıyyüddin Süleyman b. Hamza (ö. 715/1315) :

Ebu'l-Fadl Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî es-Sâlihî el-Hanbelî. Müsnedü's-Şâm, Dımaşk Hanbelî kadısı.

628 senesi Recep ayında doğdu (Mayıs 1230). Çokça hadis dinledi ve bizzat kendisi okudu. Birzâlî onun 100 şeyhten hadis dinlediğini, 700'den fazla hocadan da icazet aldığını söylemektedir. Kendisi de ondan bir hayli hadis dinlemiş ve bunları tahrîc etmiştir⁷³¹. Kendilerinden hadis aldığı hocaları arasında İbnü'l-Letî, Ca'fer el-Hemedânî, İbnü'l-Mukayyir, Kerîme (ö. 641/1243), İbnü'l-Cümeyyizî (ö. 649/1251), Hâfız Diyâuddin, İbn Kameriyye sayılabilir⁷³². Bunların içerisinde de kendi ifadesiyle en çok Hâfız Ziyâuddin'cen bin cüz işitmiştir⁷³³. İbnü'z-Zebîdî'den Buhârî'nin Sahîh'ini okudu. Ömer b. Kerem (ö. 629/1231), Ebû'l-Vefâ Mahmûd b. Mende (ö. 632/1234), Şehâbüddin es-Sühreverdî (ö. 632/1234) gibi âlimlerden de icâzet aldı. Meşhur hadis kitapları ve cüzlerinden çokça hadis yazdı ve bunları defalarca rivayet etti. Hatta vefatına kadar hergün kendisine hadis okunurdu. 656/1257 yılında Buhârî'nin sülâsiyatlarını, 660/1261 yılında da sahihlerin tamamını rivâyet etti⁷³⁴.

Takıyyüddin, hadis ilminin yanı sıra fıkıh ilmini de öğrendi. Bu ilimde üstün seviyeye geldi. Hayatında 50 seneden fazla fetva verdi. Bilhassa Kitâbu'l-Muknî'yi iyi bilirdi. Bu eseri okumuş, çokça da okutmuştu. 695/1295 yılında Hanbelî kadılılığına getirildi. Bu görevi vefatına kadar devam ettirdi⁷³⁵.

Takıyyüddin Süleyman, dindar, âbid, pek çok güzel hasletleri olan mütevazî bir zât idi. Alim olduğu kadar, ilmiyle de âmil bir özelliğe sahipti. İlim ve ibadeti bünyesinde toplayan nadir şahsiyetlerden biriydi⁷³⁶.

24 Zilkâde 715 (16 Şubat 1315) pazartesi gecesi Dîr'deki evinde 88 yaşında

730 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 366.

731 İbnü'l-İmâd, a.g.e., VI, 36 (Birzâlî'den naklen).

732 Zehebî, a.g.e., IV, 42; İbnü'l-İmâd, a.g.e., VI, 36.

733 İbnü'l-İmâd, a.g.e., VI, 36.

734 Zehebî, a.g.e., IV, 42; İbnü'l-İmâd, a.g.e., VI, 36.

735 Zehebî, İber, IV, 42; İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 77; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 36.

736 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 77; İbn Tağrıberdî, Nücûm, IX, 231.

iken ansızın vefât etti. Ertesi gün kalabalık bir cemaatin nezaretinde dedesinin türbesine defnedildi⁷³⁷.

Kendisinden sonra Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Berrâniyye meşihatine, İzzüddin Muhammed el-Makdisî (ö. 731/1330) getirilmiştir⁷³⁸.

III. BAHİRİ MEMLÜKLER DEVLETİ (637-690/1239-1291) :

A. DÂRU'L-HADİS el-KÜRÜSİYYE (641/1243) :

1. Kuruluşu :

Cemâlüddin b. Kürûs'un dâru'l-hadis ve medrese olmak üzere vakfettiği evidir⁷³⁹. Bu zât, muhtesib Ebû'l-Mekârım İbn Kürûs Muhammed b. Akîl b. Abdülvâhid b. Ahmed b. Hamza b. Kürûs b. Cemâlüddin es-Sülemî ed-Dımaşkî'dir. Bahâuddin b. Asâkir (ö. 600/1203) ve İbn Habbûs'tan hadis dinlemişti. Zekî, mütevâzi bir kimse idi. Dımaşk'ta hisbe teşkilâtı reisliği yapmış, Şevvâl 641 (Mart 1243) yılında vefat ederek dâru'l-hadis haline getirdiği evine defnedilmiştir⁷⁴⁰. Dâru'l-Hadîs el-Kürûsiyye, Dâru'l-hadîs es-Sâmeriyye'nin yanında, es-Sülemî Sokağı'nda⁷⁴¹, Şahm Minaresi'nin batısındadır⁷⁴² Kürd Ali yerini Sâmerriyye'nin kuzeyinde tarif etmektedir⁷⁴³. Oysa Müneccid'in de zikrettiği gibi güneyinde kalmaktadır⁷⁴⁴. Bedrân, bu dâru'l-hadisten bahsederken "önceleri yerini bilmiyordum, sonradan öğrendim. Onu ararken ondan arta kalan doğu duvarını buldum. Orada, eski usul, kalın taşlarla yapılmış, motifli, güzel bir su havuzu vardı. Havuzdan güneye doğru 8 adım sonra güzel bir odaya rastgeliniyor, çatısız, yola bakan bir penceresi var. İçinde Sülemî'ye ait olduğu söylenen bir mezar bulunmakta. Dâru'l-hadîs'in kuzeyinde ise, insanın içinde medreseye ait olduğu hissi uyandıran bir duvar kalıntısı yer alıyor. Muhtemel ki bu, başına gelenlerin aynısına uğramış

737 Zehebî, a.g.e., IV, 42; İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 77; İbn Tağrıberdî, 10 zilkâde demektir (a.g.e., IX, 231); İbnü'l-İmâd, 21 zilkâde tarihini vermektedir, (a.g.e., XI, 36).

738 Nuaymî, a.g.e., I, 53.

739 Bedrân, Münâdeme, s. 57.

740 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 174-175.

741 Edîb el-Hisnî, eş-Şeyh ed-Desûkî sokağındadır demektir. Müntehabât, s. 941.

742 Nuaymî, Dâris, I, 98; Ulmevî, Muhtasar Tenbîh, s. 18; Edîb el-Hisnî, a.g.e., s. 941; Bedrân, a.g.e., s. 57; Kürd Ali, Hitat, VI, 73; Müneccid, Muhattat Dımaşk, nr. 75; Ulebî, Hitat, s. 87.

743 Bkz. Kürd Ali, a.g.e., VI, 73.

744 Ulebî, Hitat, s. 87.

kardeşi Dâru'l-Hadîs es-Sâmerriyye'ye aittir" demektedir⁷⁴⁵. Orada da üç adet kabir vardır⁷⁴⁶. Dâru'l-hadîs, bir müddet işgal edilmiş, ev olarak kullanılmıştı⁷⁴⁷. Şu anda Dâru'l-hadîs el-Kürûsiyye bütün izleri silinmiş, sadece satırlarda kalabilmiştir. Zamanında Doğu ve Batı hadis üstadlarına ait yıldızların parladığı bu dâru'l-hadîs, daha sonra baykuş yuvasına dönmüştür⁷⁴⁸.

2. Muhaddisleri :

Nuaymî kıymetli eseri ed-Dâris fî târîhi'l-medâris'inde "meşihatine atanan hiç bir kimseye rastlamadım" demektedir⁷⁴⁹. Çalışmamız esnasında biz de bu müessesede hacis okutmuş hiç bir muhaddise kaynaklarda rastlamadık.

B. DARU'L-HADİS el-KÛSİYYE (653/1255) :

1. Kuruluşu :

Dımaşk beytülmal vekili Şehâbüddin el-Kûsî'nin dâru'l-hadis olarak vakfettiği evdir⁷⁵⁰. Aynı zamanda Emevî Cami'nde ona nisbet edilen bir ders halkası vardır. Dâru'l-hadîs el-Kûsiyye'yi Emevî Camii'nde, Şâfi'îyye'nin civarında, eski ders halkalarından biri olarak söyleyenler, bu iki müesseseyi birbirine karıştırmışlardır⁷⁵¹.

Zikri geçen ev, şehrin doğu kapısı içinde, Şâğûr'un doğusunda, Rahabetü'l-Hatîb yakınındadır. Günümüzde kısmen tamir ve ıslah edilen geniş saha içerisinde kalır. Şehâbüddin el-Kûsî'nin kabri, dâru'l-hadîs'in içindedir⁷⁵².

Dâru'l-hadîs el-Kûsiyye'nin vakfediliş tarihine kaynaklara rastlanmadığından vâkıfın vefat tarihini, dâru'l-hadis'in vakfediliş tarihi olarak takdir ettik. Zira ev olarak kullanılan bu binanın içinde iskân edilirken medrese olarak kullanılması zor gözükmemektedir. Ancak Şehâbüddin el-Kûsî'nin vefatına yakın yaptığı vasiyet üzerine

745 Bedrân, Münâdeme, s.57-58.

746 Kürd ali, Hıtat, VI, 73.

747 Edîb el-Hisnî, Müntehabât, s.941; Kürd Ali, a.g.e., VI, 73.

748 Bedrân, a.g.e., s.58.

749 Nuaymî, Dâris., I, 98.

750 Ulmevî, Muhtasar Tanbîh, s. 24; Ulebî, Hıtat, s. 86.

751 Krş. Bedrân, Münâdeme, s. 140; Kürd Ali, Hıtat, VI, 73.

752 Nuaymî, Dâris, I, 97; Ulmevî, a.g.e., s. 24; Ulebî, a.g.e., s. 86.

evinin dâru'l-hadîse çevrildiği düşünülebilir⁷⁵³. "Vakfettiği medresenin müderrisiydi" diyenlere⁷⁵⁴ bakılacak olursa, bu dâru'l-hadîsi vefatından önce vakfetmiş ve burada ders okutmuş olabileceği akla gelebilir. lâkin İbn Kesîr'in de dediği gibi⁷⁵⁵ o, Emevî Camii'nde kendisine ait ders halkasında ders vermişti. Buradan da, yine her iki medrese arasında karıştırmanın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Hicrî VII. asırda Dımaşk'ta, vakfedilen 3 tane Kûsiyye Medresesi vardır. Bunlardan biri, Melik Muazzam'ın kâtibi Abdurrahman el-Kûsî (ö. 625/1227)'nin Sâlihiyye'de adına yaptırdığı Kûsiyye Medresesi'dir. Diğeri, bahis konusu olan Dâru'l-hadîs el-Kûsiyye, üçüncüsü ise Emevî Camii'ndeki Medrese Kûsiyye'dir⁷⁵⁶.

Vâkıf Şehîbuddin Ebû'l-İz İsmâil b. Hâmid b. Abdurrahman el-Ensârî el-Kûsî 574/1178 tarihinde Kûs'da doğdu. Kahire'ye gitti, sonra Dımaşk'a gelip yerleşti. Çeşitli yerlerde çokça hadis okumuş, Huşûî ve bir çok kimseden de hadis rivayet etmiştir. Fıkıh il'nini iyi bilirdi. Dımaşk beytûlmal vekilliği görevini yürütürdü. Zarif, fâzıl, edîb bir zât olup fasih konuşur, irticâlen şiir okurdu. İbn Kesîr onun el-Berâde'nin karşısında Cemâlû'l-İslâm halkasında müderrislik yaptığını söylemektedir⁷⁵⁷. Kendisine ait olan Mu'cem'ini 4 büyük cilt halinde tahrir etti. Orada, şeyhlerinden bir çok faydalı şey nakletti⁷⁵⁸. Ebû Şâme "Kendi yazısı ile olan Mu'cem'ini tedkik ettim. Onda esmâ-i ricâl ve başka şeylerde bir çok vehm ve hata gördüm" demektedir⁷⁵⁹. 17 Rebiulevvel 653 (26 Nisan 1255) Pazartesi günü vefat etti. Dâru'l-hadis olarak vakfettiği evine defnedildi⁷⁶⁰. Günümüzde Dâru'l-hadis'ten hiç bir iz kalmamıştır⁷⁶¹.

2. Muhaddisleri :

Nuaymî, Alâuddin b. Attâr⁷⁶² ve Takıyyüddin b. Râfi'nin dışında

753 Ulebî, a.g.e., s. 86.

754 Krş. Bedrân, a.g.e., s. 140.

755 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 199.

756 Ulebî, Hıtat, s. 86.

757 Bidâye, XIII, 199.

758 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 199; Ulmevî, Muhtasar Tenbîh, s. 24; Bedrân, Münâdeme, s. 140 (Zehebî'den naklen).

759 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 199 (Ebû Şâme'den naklen).

760 İbn Kesir, Bidâye, XIII, 199.

761 Bedrân, Münâdeme, s.140; Ulebî, Hıtat, s.86.

762 Hayatı için bkz. Tez metni s. ...

müderrislerini bilmediğini söylemektedir⁷⁶³. Bedrân ise, el-Kûsî, İzzüddin el-İrbilî ve sonuncusu Kemâlüddin b. Hamza olmak üzere 9 müderrisin burada ders okuttuğunu sadece üç isim vermek suretiyle zikretmektedir⁷⁶⁴.

C. DARU'L-HADİS en-NÂSIRIYYE (654/1256) :

1. Kuruluşu :

Kasyon Dağı eteğinde, Muhâcirîn mıntokasının başında, Cîsru'l-Ebyad'dan itibaren Kasyon Dağı'nın kuzey doğu kesiminde, Fevâhir Mahallesi'ndeki Efrâm Camii'nin güneyinde, Yezîd ve Sevrâ Nehirleri arasındadır. Yanında İbnü's-Sübķî kabristanı vardır⁷⁶⁵. Dımaşk'ta Eyyûbîlerin son sultanı Melik Nâsır Salâhaddin Eyyûbî es-Sâni, yine kendisinin yaptırdığı Bâbu'l-Ferâdîs'deki Nâsırıyye Medresesinin 654/1256 tarihinde tamamlanmasından sonra, Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'nin yapımını emretmiştir⁷⁶⁶. Kale içinde kalan Nâsırıyye Medresesi'ne Medrese Nâsırıyye Cevvâniyye denildiği gibi, Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'ye Dâru'l-Hadîs en-Nâsırıyye el-Berrâniyye de denilmektedir⁷⁶⁷. Her iki müessese için de bir köy vakfedilmiştir⁷⁶⁸. Dımaşk'ın güzel yerlerinden birinde inşâ edilen bu muhkem binâ bir ribât ve bir türbeden meydana gelmektedir⁷⁶⁹.

Müessesenin bânisi Sultan Nâsır Salâhaddin Yusuf b. Sultan Aziz Osman b. Sultan Salâhaddin Yusuf b. Eyyûb b. Şâzî, 627 senesi Ramazan ayında (Temmuz 1229) Halep kalesinde doğdu. Babası Zâhir Gâzî'nin 634/1236 tarihinde vefâtı üzerine tahta geçti. 648/1250'de Dımaşk'ı ele geçirerek emlâkine kattı. İyiliği çok seven, ihsan ve ikram sahibi bir kimse idi. Mutfağında her gün 400 koyun kesilirdi. Halkını koruyan, âdil, güzel ahlak sâhibiydi. İlim ve fazilet ehline sahip çıkar, zamanında şiir panayırlarına çokça rağbet ederdi. Kendisine ait güzel şiirleri vardır. Sonradan gaflete düştü, Moğol istilâsında Hülâgû, onu ve kardeşi Melik Zâhir'i esir aldı. Hülâgû, Ayn Câlût'ta ordusunun malup olduğunu duyunca öfkelenerek her

763 a.g.e., I, 97.

764 a.g.e., s. 140.

765 Nuaymî, Dâris, I, 115; Ulmevî, Muhtasar Tenbih, s. 20; Edîb el-Hısnî, Müntehabât, s. 941; Bedrân, Münâdeme, s. 61; Kürd Ali, Hıtat, VI, 74; Ulebî, Hıtat, s. 88.

766 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 206.

767 Krş. Nuaymî, a.g.e., I, 115; Ulmevî, a.g.e., s. 20.

768 Hısnî, a.g.e., s. 941.

769 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 206.

ikisini de 7 Cemâziyelevvel 659 (2 Nisan 1163) perşembe günü öldürttü. Sultan Nâsır Salâhaddin Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye de kendisine bir türbe hazırlatmıştı. Ancak oraya defnedilmesi mümkün olmadı. Türbenin doğusuna gömüldü⁷⁷⁰. İbnü'l-Vekîl'in 716/1316 tarihinde vefâtından sonra Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'de hadis okutan Kemâlüddin ez-Zemlekânî (ö. 690/1291) bu büyük türbeye defnedilmiştir⁷⁷¹.

Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye, 1310/1892 yılına kadar ayakta kaldı. İçinde dersler okundu, namazlar kılındı⁷⁷². Hatta orada hutbe bile okunurdu denmiştir⁷⁷³. Nitekim Şemsüddin b. el-İz orada hutbe irâd etmişti⁷⁷⁴. 1367/1947 senesinden önce de tamamen yıkıldı⁷⁷⁵. Günümüzde Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'yi hatırlatacak hiç bir iz kalmamıştır. Sevrâ Nehri, yatağını genişletirken ihtiyacı olan toprak parçaları içerisinde bu binanın taşlarını da alıp götürmüştür. Arta kalan toprak parçası ise, bağ, bahçe yapılmak sûretiyle işgal edilmiştir. Bugün Efrâm Camii'nden de hiç bir eser yoktur. Ancak ayakta kalabilen kuzey duvarının bulunduğu yerdeki temel taşları, Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'nin zamanında orada bulunduğu delâlet etmektedir⁷⁷⁶.

2. Muhaddisler :

a. Cemâlüddin b. eş-Şerîşî (ö. 685/1286) :

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Sücmân el-Vâilî el-Bekrî eş-Şerîsî el-Mâlikî. Fakih, usulcû, müfessir.

601/1204 yılında Şerîş'te doğdu. İlim tahsili için doğu illerine seyahat etti. Suğr'da Muhammed b. İmâd, Bâğdat'ta Ebu'l-Hasen el-Katîî, Dımaşk'ta Mükerrrem'den, İbn Zûrbe ve İbnü'l-Leysî'den hadis okudu⁷⁷⁷. Bu şehirlerin yanı sıra İskenderiyye, Halep ve İrbil'de de bir gurup muhaddisten hadis dinlemiştir⁷⁷⁸.

770 Zehebî, İber, III, 297; İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 70-71.

771 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 345.

772 Edîb el-Hisnî, a.g.e., s. 942.

773 İsâ b. Kenân, el-Murûcu's-sündüsiyye, s. 43.

774 Nuaymî, Dâris, I, 115.

775 Mayenke, "Netâicu'l-meshî'l-eserî", Mecelletü'l-Havliyyât, c. 35, s. 204, Dımaşk 1985.

776 Bedrân, a.g.e., s. 62; Kürd Ali, a.g.e., VI, 74; Ulebî, a.g.e., s. 88.

777 Zehebî, İber, III, 360; İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 326.

778 Zirikî, A'lâm, V, 323.

Cemâlüddin, zamanında ilim ehlinin büyüklerinden oldu. Mâlikî mezhebinde üstün seviyeye geldi. Arap dilinde muhakkik, kelâm ve münazara ilmine vâkıf, Kur'an ve tefsir ilimlerinde söz sahibi idi. Bu ilimlerden başka çeşitli ilimlerde de behresi vardı⁷⁷⁹.

İlim yolculuklarından sonra Mısır'a döndü. Fâdıliyye Medresesi'nde ders okuttu. Oradan Kudüs'e geçti. Mescid-i Aksâ şeyhliğine getirildi. Daha sonra Dimaşk'a gelerek oraya yerleşti. Ümmü's-Sâlih Türbesi ve Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'nin hadis meşihatlığı ile Mâlikîyye Medresesi müderrisliğine atandı⁷⁸⁰.

Cemâlüddin b. eş-Şerîşî, zühd, teabbud ve celâlet sahibiydi⁷⁸¹. Kendisine teklif edilen Dimaşk kadılığını, verâsından dolayı reddetmişti⁷⁸².

Onun nahiv ilminde iki ciltlik Şerhu Elfiyeti İbn Mu'tî'si ile Kitâbu'n fî'l-İştikâk isimli başka bir eseri vardır⁷⁸³. Aynı zamanda Harîrî'nin Makâmât'ına kıymetli bir şerh yapmıştır⁷⁸⁴.

24 Recep 685 (15 Eylül 1286) pazartesi günü Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'de vefât etti. Kalabalık bir cemaat eşliğinde dâru'l-hadîsin karşısına defnedildi⁷⁸⁵.

Kendisinden sonra Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye meşihatine Şerefüddin el-Fezârî tayin edilmiştir⁷⁸⁶.

b. Şerefüddîn el-Fezârî (ö. 705/1305) :

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhim b. Siba' b. Diyâ el-Fezârî eş-Şâfi'î. Fakih, muhaddis, nahiv ve kıraat âlimi. Şâfi'î şeyhi Tâcüddin el-Fezârî⁷⁸⁷ nin kardeşi.

630 senesi Ramazan ayında (Haziran 1232) Dimaşk'ta doğdu. İbnu's-Salâh, Sehâvî gibi asrının büyük muhaddislerinden hadis okudu⁷⁸⁸. Çokça hadis dinledi. Hemen hemen bütün büyük hadis kitaplarını tedkik etti. Sehâvî, İzzüddin en-Nessâbe, Tâcüddin el-Kurtubî ve bir çok şahıstan rivayette bulundu⁷⁸⁹. Yine

779 Zehebî, a.g.e., III, 360; İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 326.

780 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 326.

781 Zehebî, a.g.e., III, 360.

782 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 326.

783 Ziriklî, A'lâm, V, 323.

784 İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 392.

785 Zehebî, İber, III, 360; İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 326; İbn Tâğriberdî, Nücûm, VIII, 370.

786 Nuaymî, Dâris, I, 119.

787 Hayatı Dâru'l-hadîs en-Nûriyye muhaddisleri içerisinde geçti. Bkz. tez metni, s.

788 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 42.

789 Zehebî, a.g.e., IV, 13.

Sehâvî'den kırâat-ı selâseyi, Şemsüddin b. Ebî'l-Feth'den kırâat-ı seb'ayı tahsil etti. Mecdüddin Erdebîlî'den de Arap dilinin inceliklerini öğrendi⁷⁹⁰.

Zeki, mûtevâzî, muttakî bir zât olan Şerefüddin, fasih ve hatasız konuşurdu. Fıkıh ilminde de ilerlemiş, fetvâ verecek düzeye gelmişti. Arap dilinde, kıraat ilminde, hadis rivayetinde üstad olmuştı. Tatlı bir muhadara uslûbuna sahip olup, meclislerine katılanları bıktırmazdı. Sultanlar ve umerâ meclislerinde hazır bulunurlardı⁷⁹¹.

Şerefüddin el-Fezârî, Tıbbiyye Medresesi ile Dâru'l-hadîs en-Nâsırıyye'de bir müddet hocalık yaptı, ders okuttu. Sonra Cerrâh Camii hatipliğine atandı. 703/1303 tarihinde Zeynüddin Fârıkî'den boşalan Emevî Camii hatipliğine getirildi. Bu vazifeyi vefâtına kadar sürdürdü⁷⁹².

9 Şevvâl 703 (15 Mayıs 1303) çarşamba günü akşam ile yatsı arasında 75 yaşında iken vefât etti. Perşembe günü sabahı, cenaze namazı Bâbu'l-Hitâbe'de kılınarak Bâbu's-Sağır'da babasının ve kardeşinin yanına defnedildi⁷⁹³.

D. DÂRU'L-HADÎS eş-ŞUKAYŞAKİYYE (657/1258) :

1. Kuruluşu :

Dimaşk'ın dışında Banyas Yolu'nda, İbn Şukayşika olarak bilinen Necîbüddin Ebû'l-Feth Nasrullah eş-Şeybânî ed-Dimaşkî es-Saffâr'ın dâru'l-hadîs olarak vakfettiği evdir⁷⁹⁴. Evini vefât etmeden vakfetmiş olabileceğinden hareketle, vâkıfın vefât tarihini, müesssenin kuruluş tarihi olarak gösterdik⁷⁹⁵.

İbn Kesîr, hocası Hâfız Mizzî (ö. 742/1341) nin, Kemâlüddin b. Şerîşî'nin 718/1318 tarihinde vefatından sonra Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye meşihatine atanmasına⁷⁹⁶ kadar bu dâru'l-hadîsde ikame ettiğini söylemektedir⁷⁹⁷.

790 İbn Tûlûn, Kalâid, s. 152.

791 Zehebî, İber, IV, 13.

792 İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 42; İbn Tûlûn, Kalâid, s. 152.

793 Zehebî, a.g.e., IV, 13; İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 42; İbn Tağriberdî, Nücûm, VIII, 217; İbn Tûlûn, a.g.e., s. 152; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 12.

794 Nuaymî, Dâris, I, 80; Ulmevî, Muhtasar Tenbîh, s. 15; Edib el-Hisnî, Müntehebât, s. 940; Kürd Ali, Hıtat, VI, 73.

795 Ulebî, Hıtat, s. 81.

796 Nuaymî, a.g.e., I, 34.

797 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 231.

İbn Şukayşika, muhaddis bir zât olup 580/1184'den sonra doğdu. Hanbel, İbn Taberzed ve bir çok kimseden hadis dinledi. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini rivayet etti. Edib, zarif bir şahıstı⁷⁹⁸. Ebû Şâme onu zındıklıkla suçlayarak hakkında şöyle demektedir: "O, yalancılığıyla meşhur, cerh edilmiş, üç kâğıtçının biridir. Elle tutulur hiç bir tarafı yoktur. Felsefe ve münazara ile meşgul oldu. Bana anlatıldığına göre, ilim tahsil eden gençlerden bir gurubun akîdesini bozmuştur"⁷⁹⁹. Ahmed b. Yahya b. Hibetullah (Sadr b. Sinnî) onu Dımaşk kâdî kudatlığına getirdi. Ancak bir hayli tepki aldı⁸⁰⁰. Aslında görevi Emevi Camii kapısında nikah memurluğuydu. Şahidlik vazifesi adı verilen bu görev, günümüzde Kâtibu'l-Adl vazifesi ile aynıdır. Şahidler, Emevi Camii civarındaki dükkanlarda otururlar, alışveriş, evlenme gibi muamelâta dayalı işlerin düzgün işlenip işlenmediğini kontrol ederlerdi⁸⁰¹. Cemâziyelâhır 657 (Mayıs 1258) senesinde vefat etti⁸⁰².

Esedî (ö.851/1447) dâru'l-hadisın yıkıldığından, 786/1384 yılında bazı zenginlerin yardımlarıyla yeniden yapıp içinde hadis okutulduğundan bahsetmektedir⁸⁰³. Bugün ondan hiç bir iz kalmamıştır⁸⁰⁴.

2. Muhaddisleri :

Nuaymî, "Dâru'l-Hadîs eş-Şukayşakiyye meşîhatine atanmış hiç kimseye rastlamadım" demektedir⁸⁰⁵. Esedî'nin naklettiğine göre 786/1384 tarihinde yeniden inşa edildikten sonra Şerâihî orada ders okutmaya başlamıştı⁸⁰⁶. Nuaymî onu da zikretmiyor. Ancak Kütübî Fevâtü'l-Vefeyât'ında⁸⁰⁷ İbn Şukayşika'dan bahsederken Banyas Yolu'ndaki evini dâru'l-hadîs olarak vakfetti. Şeyhliğine Hâfız Mizzî'yi getirdi" diyor da, Hâfız Mizzî'nin hayatında burada ders verdiğine dâir kaynaklarda hiç bir malûmâta rastlanmamaktadır.

798 Zehebî, İber, III, 284-285.

799 Ebû Şâme, Zeyl Ravzateyn, s. 201.

800 Ebû Şâme, Zeyl Ravzateyn, s.201; İbnü'l-İmâd, Şezarât, V,285.

801 Ulebî, a.g.e., s.82.

802 Zehebî, a.g.e., III,285; İbn Kesir, a.g.e., XIII,231; İbn Tağrıberdî, Nücûm, VII,68.

803 el-Esedî, Târih, s.133.

804 Hısnî, a.g.e., s.940; Ulebî, a.g.e., s.82.

805 a.g.e., I, 80.

806 a.g.e., s. 133.

807 IV, 185.

E. DARU'L-HADİS es-SÜKKERİYYE (674/1275) :

1. Kuruluşu :

Serkis Camii'nin doğusunda Bâbu'l-Câbiye dahilindeki Kassâ'in de, Kutn Çarşısı'ndadır. Dâru'l-Kur'an el-Haydariyye'nin güneyinde ve ona bitişiktir⁸⁰⁸. Bazı araştırmacılar, yerinin Sükkeriyye Çarşısı'nda olduğunu zannederler. Halbuki o, bugün Midhat Paşa Çarşısı'nda Sadât Mescidi'nin bulunduğu yerdedir. Sükkeriyye Çarşısına güney tarafından bitişmektedir. Sükkeriyye Çarşısı ise, Sinaniyye Camii'nin kuzey kapısında bulunan çarşıdır. Bu çarşıya, içinde şeker satıcılarının bulunması sebebiyle bu ad verilmiştir. Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye ismini, Dimaşk valisi Şerefüddin b. Sükker'den almıştır. İki nisbet arasındaki benzerliğin tahlili bu şekildedir⁸⁰⁹. Onun Burğul Sokağı'nda bulunduğunu söyleyen Bedrân⁸¹⁰ ise yanılmıştır⁸¹¹.

Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye'nin yerini belirlemede, zamanımızda Hadîriyye Medresesi olarak bilinen Haydariyye Medresesi yardımcı olmaktadır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Nuaymî, Ulmevî ve Bukâî, Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye'nin Kassâ'in'de olduğunda müttefiktirler. Haydariyye Medresesi, hem dâru'l-hadîsin hem de Kassâ'in'in kuzeyindedir. Zira Kassâ'in'de Sükkeriyye'den başka bir dâru'l-hadîsin olmayışı, murad edilen dâru'l-hadîsin bu olduğunu bize göstermektedir. Bu da onun Haydariyye Medresesi'nin güneyinde bulunduğuna işaretidir. İbn Asâkir'in Tarih'ine müracaat ettiğimizde, onun yerinde bir mescide işaret ettiğini görürüz. O, Dimaşk'ın güneyinde ki mescidleri sayarken "Kassâ'in derbenti içerisinde, sol taraftan aşağı inerken orada bulunan mescid" demektedir. Kassâ'in'e (Hadîriyye sahasına) giden bir kimse, orada sol iç tarafta bir mescid görecektir ki işte Haydariyye Mescidi bu mesciddir. 878/1473 tarihinde Sükkeriyye'nin kuzeyinde inşâ edilmiştir. Bu da bize, Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye'nin İbn Asâkir'in işaret ettiği mescidin yerine yapıldığını göstermektedir. Ulmevî'ye ait Muhtasar Tenbîhu't-tâlibîn'in Ramazan el-Afîfî hattıyla yazma nüshasında⁸¹², Sükkeriyye'nin eski mescidin yerine yapıldığına dair bilgi vardır. Hâmişinde şunları yazmıştır : Sükkeriyye, Sultan Baybars zamanında

808 Nuaymî, Dâris, I, 74; Ulmevî, Muhtasar Tenbîh, s. 15; Bedrân, Münâdeme, s. 45; Kürd Ali, Hıtat, VI, 73; Edîb el-Hısnî, Müntehebât, s. 940.

809 Duhmân, Fî rihâbı Dimaşk, s. 139-140.

810 Bkz. Bedrân, a.g.e., s. 45.

811 Ulebî, Hıtat, s. 81.

812 Duhmân, eserin arkadaşlarından birinde mahfuz olduğunu haber vermektedir, (a.g.e., s. 140).

yenilendi. Onu Zekiyyüddin Ahmed b. Talâî', Şerefüddin b. Sükkker üzerine vakfetti. Ondan sonra da mescid ve dâru'l-hadîs oldu. Müesseseye ve hangi mezhepten olursa olsun şeyhe, imama, müezzine ve şeyhten hadis dinleyen 6 talebeye vakıflar tahsis edildi. Bu da Cemâziyelûlâ 674 tarihinde vukû bulmuştur". Garip olan da bunun Muhtasar Tenbîh'in hâmişine yazılı olması ve Nuaymî'nin ve onu ihtisar edenin buna muttali olmamasıdır. Yine buna benzer bir çok konuda tetebbuu olan İbn Kesîr'in bu metne işaret etmemiş olması tuhaftır. İlk kaynağını bilmesek de, râcih olan görüş bu netnin sahih olmasıdır. Nasıl olursa olsun o bize İbn Asâkir'in bahsettiği mescidin dâru'l-hadîse çevrildiği zamana ve yenilendiğine dair malûmat vermektedir⁸¹³. Metinde geçen Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye'ye ait vakıf gelirleri toplam 500 dirhem olup yeterli değildi. Oysa ki onun 50 000 dirheme ihtiyacı vardı⁸¹⁴.

İbn Asâkir'in Târîh'i, Ulmevî'nin Muhtasar Tenbîh't-tâlibîn'inden sonra elimizde mevcut bulunan bir üçüncü vesika el yazması olup es-Sükkeriyye fî's-Sükkeriyye adını taşımaktadır⁸¹⁵. 785/1383 senesinde yani Sultan Baybars zamanında yapılan tecdiden 111 sene sonra Hâfız Abdurrahman b. Recep el-Hanbelî (ö. 795/1393) oranın müderris ve nâzırı iken, evi dâru'l-hadîse bitişik olan, Dımaşk'ın meşhur tüccarlarından ve İbn Teymiyye'nin muhiblerinden Muhammed b. Abdilkerim et-Tedmûrî, bazı kısımları yıkılan, bazı kısımları da yıkılmakta olan medreseyi tekrar tamir etmek ve evini de ona katarak genişletmek kasdıyla keşf için kâdî'l-kudât Şemsüddin b. Makdisî'ye müracaat etti. Kadı Şemsüddin bunun üzerine yanına Emevî Camii mimarı Muhammed b. Attâr, İbnü'l-Fârikî, İbnü'z-Zelbânî ve yıkım şahitlerini alarak Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye'ye geldi. Oranın durumu ile ilgili bir tutanak tutulmasını emretti. İlgili risâlede medresenin durumu şöyle anlatılmaktadır: medrese, Dımaşk Kassâ'in mıntokasındadır. Eskiden Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye olarak bilinmektedir. İbn Teymiyye ile şöhret bulmuştur. Medrese dardır. Namaz kılanlara meşekkat vermektedir. Kapısı dört köşe ve basıktır. İçeri girmek isteyen başını eğmek suretiyle zorlukla içerisine girer. Bu medresenin kible tarafındaki eyvan ise dardır. Namaz kılanlardan ancak bir saf alabilecek kapasitededir. Mihrap imamı alamayacak kadar dardır. Güney ve doğu tarafındaki duvarları ve tavanı yıkılmak üzeredir, tamire ihtiyaçları vardır. Zemini ise yerden 1,5 zira alttadır. Bu da buraya su dolmasına ve meşekkate sebep olmaktadır. Yine

813 Duhmân, Fî rihâbi Dımaşk, s. 140-141.

814 Bedrân, Münâdeme, s. 46.

815 Zâhiriyye Ktp., Mecmu', nr. 128'de kayıtlıdır.

burada bulunan iki adet eski odanın da tecdide ihtiyacı vardır. Bu medresenin yanında İbnu't-Tedmûrî'nin tek odalı bir evi bulunmaktadır. Bu ev, medreseye ilâve edilerek medrese genişletilebilir. Bu zât da Allah'ın rızasını umarak bu evi bu medreseye vakfetmiştir". Buradan da anlaşıldığı gibi Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye, alanı, güneydoğu eyvânı ve girişi ile Dâru'l-Kur'an el-Haydariyye'ye benzemektedir.

Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye yenilendikten sonra İbn Tedmûrî buraya nâzır olmak istedi. Ancak dâru'l-hadîsin asıl nâzırı İbn Receb el-Hanbelî ona karşı çıktı. İbn Tedmûrî kadıdan oraya nâzır olabilmesi için fetvâ da alamadı. Bu risâlenin ismini bilmediğimiz müellifine müracaat edip haklı olduğunu isbat etmek için bu risâleyi yazdırdı. Burada, yukarıda metninden bir parçada görüldüğü gibi medresenin onarılması, eski ve yeni hali anlatılırken, dakîk fikhî münakaşalara girilmekte, vakfa, medresenin yıkımı ve yeniden yapılmasına delâlet eden muhtelif nasslar getirilmektedir. Bu belge, mühendislerin hazırladığı sicili de ihtiva etmektedir. Burada kadı, orasının hükmî ve tarihî değerini tasdik etmiştir. Dikkat edilecek olursa bu belge, o döneme ait kadıların sicilleri ve çalışma metodları hakkında malumat veren önemli, tarihî bir vesikadır. Kaldı ki medresenin yenilenmeden önceki durumuyla, yenilendikten sonraki durumunu bütün canlılığıyla gözler önüne sermektedir. Yine bu vesîka, Dimaşk'a ait tarihi yerleri ve bu asra dâir mimârî isim ve ıstılahları hâvî olması açısından da önemlidir.

İbn Teymiyye'nin babasından sonra oturduğu bu medreseyi araştırma ve tedkike, ona bâğlı olanlar âzamî ihtimamı göstermişlerdir. Tarih, terâcim ve tabakât kitaplarına müracaat ettiğimizde adının nâdiren geçtiğine şâhid oluruz. Oysa onun dışındaki medreseler ve dâru'l-hadîsler çokça zikredilirler. Bu durum bizde, bu medresenin adının sanının unutulduğu ve öneminin olmadığı izlenimini uyandırır. Az da olsa isminin yayılmış olması, orada Takıyyüddin Ahmed ve babası Abdülhalim b. Teymiyye'nin oturmuş olmasından kaynaklanmaktadır⁸¹⁶. Şayet İbn Teymiyye orada bulunmasa idi, ne orası genişletilirdi, ne de ilmî canlılığını muhafaza edebilirdi denebilir⁸¹⁷. Bununla beraber Dimaşk medreseleri hakkında çokça malûmât verenler, ondan pek az şey naklederler⁸¹⁸. Bunun sebebi, bazı çevrelerin, görüşlerinden ötürü İbn Teymiyye'ye duydukları husûmet olabilir⁸¹⁹.

Nuaymî, Ulmevî ve Bukâî eserlerinde orada bir de hangâhın varlığından söz etmektedirler. Yine onlar, burada Abdülhalim b. Teymiyye ve oğlu Ahmed, Zehebî,

816 Duhmân, Fî rihâbi Dimaşk, s. 139.

817 Ulebî, Hitat, s. 81.

818 Duhmân, a.g.e., s. 140-147.

819 Bkz. İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 38; Ebû Zehre, İbn Teymiyye, 49-50.

Sadrüddin Süleyman b. Abdülhakem el-Malikî'nin ders verdiklerinde müttefiktirler. Vakfeden şahsın terceme-i haline muttali olmadıklarını, bununla beraber inşâ tarihini de bilmediklerini belirtmektedirler⁸²⁰.

Bugün Dâru'l-Hadis es-Sükkeriyye ev yapılmak,dükkan haline getirilip çarşıya katılmak suretiyle yok edilmiş, ondan geriye hiç bir iz kalmamıştır⁸²¹.

2. Muhaddisleri :

a. Şehâbüddin b. Teymiyye (ö. 682/1283) :

Ebû Ahmed Abülhalim b. Mecdüddin Abdüsselâm b. Abdillâh el-Harrânî el-Hanbelî. Mecdüddin b. Teymiyye (ö. 652/1254)'nin oğlu, Takıyyuddîn b. Teymiyye (ö. 728/1327)'nin babası.

12 Şevvâl 627 (24 Ağustos 1229) tarihinde Harrân'da doğdu. Babasından fıkıh tahsil etti. Küçük yaşta ilim yolculuklarına çıktı. Halep'te İbnü'l-Letî, İbn Revâha (ö. 642/1244), Yusuf b. Halîl ve Yaîş en-Nahvî gibi muhaddislerden hadis okudu⁸²². Babasının vefâtından sonra Harrân'ın şeyhi, hâkimi ve hatîbi oldu. Burada ders okuttu, fetvâ verdi, hatiplik yaptı⁸²³. Bu vazifeyi, 667/1268 yılında ailesiyle Şam'a göçene kadar sürdürdü⁸²⁴.

Şehâbüddin b. Teymiyye bir çok ilim dalında temâyüz etmiş, imam, muhakkik bir zât idi. Çokça hadis dinlemiş, Hanbelî fıkında üstün seviyelere gelerek bir, Hanbelî fakihi, muaddis ve müfessir olan babasını⁸²⁵ geride bırakmıştı. Ferâiz, hesap ve hey'ette mâhirdi. Dindar, mütevâzî, cömert, güzel ahlâk sahibi bir zât olup çocukları Ebu'l-Abbas (Şeyhulislâm İbn Teymiyye) ve Ebû Muhammed'e de fıkıh ilmini o öğretti⁸²⁶.

Birzâlî onun için, "Hanbelî büyüklerindendi. Kassâ'in'deki Dâru'l-hadîs es-

820 Bkz. Nuaymî, Dâris, I,74; Ulmevi, Muhtasar Tenbih, s.15.

821 Nuaymî, Dûru'l-Kur'an, s.50 (muhakkik'in dipnotu); Bedrân. Münâdeme, s.45; Duhmân, Fî rihâbi Dimaşk, s.147; Edibe'l-Hisnî, Müntehabat, s.940; Ulebî, a.g.e., s.81.

822 Zehebî, İber, III, 349; İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 376.

823 Zehebî, a.g.e., III, 349; İbn Tağriberdî, Nücûm, VII 359.

824 Zehebî, a.g.e., III, 349; İbn Tağriberdî, bu görevi 25 sene sürdürdüğünü söylüyorsa da vâkıya ters düşmektedir. Zira babasının vefâtı ile (h. 652), Şam'a hicreti (h. 667) arasında 15 sene vardır (a.g.e., VII, 360).

825 Hayatı için bkz. Zirikî, A'lâm, IV, 6.

826 İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 376 (Zehebî'den naklen).

Sükkeriyye meşihatine atandı. Orada otururdu. Emevî camiinde de kürsüsü vardı. Cuma günleri ezberinden vaaz ederdi. Ta'likleri, fevâidi ve çeşitli ilimlerde tasnifleri vardır" demektedir⁸²⁷. Ona ait el-Müsvedde fî usûlu'l-fıkh isimli matbû bir eser vardır⁸²⁸.

682 senesi Zilhicce ayının sonunda (Şubat 1283) pazar akşamı vefat etti. Sûfiyye Kabristanı'na defnedildi⁸²⁹.

Vefâtından sonra Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye muhaddisliği ile Emevî Camii hatipliğine oğlu Takıyyuddin b. Teymiyye getirildi⁸³⁰.

b. Takıyyuddin b. Teymiyye (ö. 728/1327) :

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebî'l-Kâsım Hadır en-Nemîrî el-Harrânî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. İmam, fakih, muhaddis, müfessir, şeyhulislâm.

10 Rebîulevvel 661 (22 Ocak 1263) pazartesi günü Harrân'da doğdu. Babası Şehâbüddin b. Teymiyye⁸³¹, Moğol istilâsı sebebiyle 667/1268'de ailesiyle birlikte Dımaşk'a göç etti. Bu sırada İbn Teymiyye henüz 6 yaşlarında idi⁸³². İslâmî ilimlere küçük yaşta yöneldi. Evvelâ Kur'an-ı Kerîm'i ezberledi. İçlerinde İbn Abdiddâim, İbn Ebî'l-Yüsr, Mecdüddin b. Asâkir, Yahya b. Sayrafî, Kasem el-İrbilî, Şemsüddin b. Ebî Ömer, İbn Abdân, Şemsüddin b. Atâ, Cemâlüddin b. el-Bağdâdî, Necîb b. Mikdâd, İbn Ebî'l-Hayr, Zeyneb bint el-Mekkî'nin bulunduğu bir gurup muhaddisten hadis dinledi. Seneler süren hadis tedrisi esnasında dinlediği hadisleri hem ezberledi hem de yazdı. İmam Ahmed (ö. 241/855)'in Müsned'ini defalarca, Kütüb-i Sitte'yi, Taberânî (ö. 360/970)'nin Mu'cem'ini okudu. Bu konuda ne kadar kitap ve risâle varsa hepsini tedkik etti. Bu arada tabakât kitaplarını hatmetti⁸³³. Başta babası olmak üzere Şemsüddin b. Ebî Ömer ve Zeynüddin b. el-Mencâ'dan fıkıh ve usul

827 İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 376 (Birazâlî'den naklen).

828 Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'in tahkikiyle biri Beyrut 1990, diğeri Kahire 1983 olmak üzere iki defa basılmıştır.

829 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 320; İbn Tağriberdi, a.g.e., VII, 360; İbnü'l-İmâd onun Kasyon eteğine gömüldüğünü söylüyor (a.g.e., V, 376).

830 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 321; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V, 376 (Birazâlî'den naklen), Nuaymî, a.g.e., I, 75.

831 Hayatı için bkz. tez metni, s..

832 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 142; İbnü'l-İmâd, a.g.e., VI, 80.

833 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 142; İbnü'l-İmâd, a.g.e., VI, 80; Abdülaziz el-Merâğî, İbn Teymiyye, s. 45.

ilmini öğrendi. İbn Abdilkavî'den Arapça okudu. Sîbeveyh (ö. 180/796)'in Kitâb'ını satın almış, dikkatli okumuş ve anlamıştı. Sonra Kur'an tefsirine yöneldi. Onda da tebârûz etti. Usûl-i Fıkıh, ferâiz, hesap, cebir, mukabelede de bir hayli mesafe aldı. Kelâm ve felsefeyle de meşgul oldu, onlarda da ilerledi. 20 yaşına gelmeden bütün bunları tamamlamış, ders ve fetvâ vermeye başlamıştı⁸³⁴.

681/1282 senesinde babası vefât ettiği zaman onun yerine Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye⁸³⁵ meşihatine ve Emevî Camii hatipliğine getirildi. Dımaşk'ta Hanbelîlere has hadis medreselerinden biri olan bu dâru'l-hadis'te İbn Teymiyye, 2 Muharrem 682 (4 Nisan 1283) cuma günü, 22 yaşında iken derse başladı. Bu ilk derste, kâdilkudât Bahâuddin b. Zekî eş-Şâfiî, Tâcüddin el-Fezârî,⁸³⁶ Zeynüddin b. el-Merhal, Zeynüddin el-Mencâ el-Hanbelî (ö. 695/1295) gibi meşhûr âlimler hazır bulundular. İlmî açıdan dopdolu nefis bir ders oldu. Öyle ki, besmelenin şerhini yaptığı bu dersi Tâcüddin el-mFezârî faydasına binaen yazmaları yapamadı. Hâzırûn, küçük yaşına rağmen onun bu dersi bu şekilde tahrir etmesinden övgüyle bahsettiler⁸³⁷.

10 Safer 682 (10 Mayıs 1283) cuma günü de cuma namazından sonra Emevî Camii kürsüsünden tefsir dersi vermeye başladı. O zamanlar Emevî Camii'nde İbn Dakîkılîd (ö. 702/1302) gibi seçkin hadis üstadları dersler verirdi. O da onların yanında ders okutuyordu. Tefsîr dersine Kur'ân-ı Kerîm'in başından başlamıştı⁸³⁸.

Derslerini ezberinden yapardı. Bu derslerinin her birinde iki cüz (fasikül) veya daha çok yazdırırdı. Sadece Nûh Sûresin'in tefsiri seneler boyu devam etti⁸³⁹. O dönemde hadis ilminde hüccet sayılan İbn Dakîkılîd onun için "ben bütün ilimleri önünde toplamış bir adam gördüm, onlardan dilediğini alıyor, beğenmediğini bırakıyor" demiştir. Yine onu ilk gördüğünde zannedersen Allah Teâlâ, artık senin gibi birini yaratmaz" diyerek takdirlerini gizleyememişti⁸⁴⁰. İbn Teymiyye'nin bu derslerdeki başarısı, isminin ülke dışında da yayılmasına sebep oldu.

İbn Teymiyye'nin asrı, siyasi çalkantıların revaçta olduğu bir asırdır. Onun zamanında münafıklar ve riya ehli nasıl çoğalmışsa o oranda ıslahatçı davetçiler de çoğalmıştı. Genelde halk, İslâm'ın hakiki ruhundan ve güçlü metodundan ayrılmıştı.

834 İbn Hacer, Dürer, I, 144-145; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 80-81.

835 İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 81'de ısrarla Dâru'l-hadîs et-Tenkiziyye demektedir ki hatalıdır.

836 Hayatı için bkz. Tez metni, s...

837 Bkz. İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 320-321.

838 İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 321; Ebû Zehrâ, a.g.e., s. 29.

839 Nuaymî, Dâris, I, 76 (İbn Müflih'ten naklen).

840 Ebû Zehre, İbn Teymiyye, s. 30.

İşte İbn Teymiyye'nin hayatı bunlarla mücadeleyle geçti. Kur'an ve sahih sünnete davet, hareketinin başlangıç noktası olup, selef akidesini savundu⁸⁴¹. Zira ilk müslümanların saf an'aneleri Kur'an ve hadisten alınmıştı. Fakat bu serbest münakaşalar ona, diğer üç sünî mezhebin alimleri arasından bir çok düşman kazandırmıştır⁸⁴².

691 (1292) senesinde haccetmek üzere Mekkeye gitti. Rebûlevvel 699 (Ekim 1299) senesinde Kahire'de bulunduğu sırada sıfât-ı ilâhiyyeye dair verdiği cevap, Şâfiî âlimlerini gücendirirken ortalığı da karıştırmış ve ona müderrislik kürsüsünü kaybettirmiştir. Bununla beraber aynı sene Moğollara karşı cihad lehinde vaaz etmeye memur edildi. Bu maksatla ertesi sene Kahire'ye gitti. Aynı senede vaiz sıfatıyla Şam civarında Moğollara karşı elde edilen zafere iştirak etti. 704 (1305) senesi sonlarında Suriye'deki İsmailîler, Nusayrîler ve Hakimîlerden mürekkep Cebel Kasravân sakinlerine hücum etti. 705 (1306) senesinde Kahire'de sultanın huzurunda kadılarla yaptığı münakaşa neticesinde iki kardeşi ile birlikte Kahire kalesine hapsedildi. Onun için mihnetle dolu bir ömür başlıyordu. Bu ilk hapsedilişi 1,5 sene sürmüş, akabinde 1,5 sene de kadılara mahsus hapishanede kalmış, buradan 8,5 ay hapis kalacağı İskenderiyye Kalesi'ne nakledilmiştir. Bundan sonra Kahire'ye dönecek, Sultan Nâsır'ın düşmanlarından inmtikam alabilmek için, tesis ettiği medresenin müderrisliğine tayin olunacaktır. Zilkâde 712 (Şubat 1313)'de Suriye'ye gitmekte olan orduya refakat etmesine müsaade edildi. Kudüs'ten geçerek 7 sene 7 haftalık bir ayrılıktan sonra Dimaşk'a döndü. Müderrislik vazifesine tekrar başladı. 718 senesi Cemâziyelâhırında (Ağustos 1318) talak konusunda verdiği fetva ile recep 720 (Ağustos 1320)'de Dimaşk kalesine hapsedildi. 5 ay 18 gün sonra hükümdarın emriyle serbest bırakıldı. Şaban 726 (Temmuz 1326) da kabir ziraterine dair fetvası tekrar hapsine sebep oldu. Kalede kendisine bir oda tahsis edildi. Kardeşi de hizmetine verildi.

Zamanını tefsir, muarızlarına cevaplar, hapsine sebep olan konularda eserler yazmaya hasretti. Düşmanlarının bu tür çalışmalarını haber almaları üzerine kitapları, kalem ve hokkası elinden alındı (9 Cemâziyelâhır 728/21 Nisan 1328). 60 cild kitap ve yazı yazmakta kullanılan 14 paket kağıt hapishaneden adliye kütüphanesine kondu. Çalışmalarına kömürle yazarak devam ettiği söylenir. Nitekim bu şekilde yazılmış birkaç mektup ve risâle bunun delilidir⁸⁴³. Kitaplarının elinden

841 Kiyâlî, "et-Ta'rif ve'n-nakd", Mecelletü'l-Mecma', c. 37, s. 276, Dimaşk 1962.

842 Moh. Ben Cheneb, "İbn Teymiyye" mad., I.A., V/II, 825-826.

843 Nedvî, İslâm Önderleri Tarihi, II, 152.

alınması ona çok dokundu. Namaz ve Kur'an tilavetiyle teselli bulmaya çalıştı ise de hastalandı. 20 Zilkâde 728 (27 Eylül 1328) pazartesi günü seher vaktinde vefât etti⁸⁴⁴. Vefatını duyan halk çok üzülmüş, o gün dükkanlar açılmamış, bir rivayete göre cenaze namazı ve sonrası için kadın erkek 200 000 kişi mtoplanmıştı. Cenaze namazını kardeşi Zeynüddin Abdurrahman, Sûku'l-Hayl Meydanı'nda kıldırdı⁸⁴⁵. Günümüzde üzerinde Dımaşk Üniversitesi ve doğum hastahanesi bulunan Süfiyye Kabristanı'nda kardeşi Şerefüddin Abdullah (ö. 727/1327)'ın yanına defnedildi. Bugün bu kabristandan, İbn Teymiyye'nin kabriyle isimlerini bilmediğimiz iki şahsın mezarından başka hiç bir eser kalmamıştır.

İbn Teymiyye fıkıhta, hadisde, tefsirde, nahivde, lügatta ve bir çok ilimde asrının şüphesiz imamıydı⁸⁴⁶. İhtilâfu'l-ulemâ, usûl, fûrû'a dair ilimlerde emsalsizdi. Hadis hâfızı olup hadise, sahihini sakîminden ayıracak kadar hakim idi. Hadis ilimlerini, âlf-nâzil, sahih-sakîm, münferid rivayetleri ezbere bilirdi. Öyle ki onun için "İbn Teymiyye'nin bilmediği hadis hadis değildir" denmiştir⁸⁴⁷. Ricâl ilmine tam bir vukûfiyeti vardı. Cerh, ta'dîl ve tabakâtu'r-ricâl konularında da mütehasıstı⁸⁴⁸. Kendisine sorulan herhangi bir hadis hakkında senedinden metnine beyan etmediği pek az şey olurdu. Öyle ki yanında bir hadis zikredildiğinde, onun hakkında isterse bir gün konuşurdu. Bazen huzurunda bir ayet okunur, meclisinin tamamını o ayeti tefsirle geçirirdi⁸⁴⁹. İbn Teymiyye'nin hadis ilmini ve tedrisini sevmesi, ötedenberi onu inceleyen araştırmacılar tarafından, onun hür düşünceden yana özgür ruhuyla bağdaştıramadıklarından taaccûb konusu olmuştur. İbn Teymiyye Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine çok düşküdü. Bir çok yerde Buhârî'nin hadisleriyle istişhadda bulunmuşsa da, ne o, ne de Müslim, Müsned'e verdiği önem seviyesinde olmamıştır⁸⁵⁰. Elimize İbn Teymiyye'nin hadisle ilgili tasnif ettiği, muhaddis Emînüddin el-Vâfi el-Haneffî'nin tahrîciyle 40 hadisin dışında özel bir eseri geçmemiştir. O da İbn Teymiyye'nin bu hadisleri Emevî Camii'nde şerhettiğini söylemektedir⁸⁵¹. Onun hadise dair bir eseri yoksa da, te'liflerinde usûl-i hadis, esmâurricâl, cerh ve ta'dîl, hadis tenkidî, hadis fikhî ile ilgili ele geçen maddeler eğer bir araya toplansa büyük bir eser meydana gelmiş ve önemli bir birikim elde edilmiş

844 İbn Tağriberdî, Nücûm, IX, 272; Moh. Ben Ceneb., "İbn Teymiyye" mad., V/II, 826.

845 Zehebî, İber, IV, 84; İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 141; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 86; İbn Receb, 22 Zilkâdede vefat ettiğini nakletmektedir. (Zeyl Tabakât el-Hanâbile, ", 405).

846 Zehebî, a.g.e., I, 84; İbn Tağriberdî, Nücûm, IX, 271.

847 İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 142.

848 İbn Kudâme, el-mUkûdu'd-dürriyye, s. 24-25.

849 Bezzâr, el-İ'lâmu'l-aliyye, s. 31; Abdülâziz el-Merâğî, İbn Teymiyye, s. 45.

850 Abdülâziz el-Merâğî, a.g.e., s. 45.

851 Abdülâziz el-Merâğî, a.g.e., s. 45.

olur. Özellikle onun eserlerinde görülen, konular üzerindeki cesur ve araştırmacı görüşleri başka bir yerde bulmak zordur. Bu konuda Minhâcu's-sünne kitabında yer alan bilgiler ve ağızdan ağıza dolaşan pek çok meşhur hadisler üzerindeki sözleri, onun çok faydalı ve ender rastlanan ilmî yadigârdır⁸⁵². İbn Teymiyye'nin hadis ilmindeki yerini araştırıp ortaya koyacak Türkçemizde ciddi bir çalışmanın olmayışı önemli bir eksikliklerdir.

Kemâlüddin b. Zemlekânî onun için "onda ictihâd şartları bütünüyle toplanmıştı" demektedir. Yine onun için "kendi zamanının ve diğer zamanların mezhep ehlinde daha iyi mezheplerini bilendir" denilmektedir⁸⁵³. Hayatında da görüldüğü gibi, yaptığı ictihadlar şimşekleri üzerine çekmeye sebep olmuş, hakkında haklı, haksız ileri geri konuşulmasına yol açmıştır. Belki de onun için söylenen sözlerin en güzelini İbn Kesîr söylemiştir: "İbn Teymiyye, ulemânın büyüklerinden, hata yapan, isabet edenlerindendir. Buhârî'nin Sahîh'in de geçen⁸⁵⁴ "Hâkim ictihâdında isabet ederse iki ecir, hata ederse bir ecir vardır" hadisine göre her iki durumda da o, ecir kazanmıştır⁸⁵⁵.

67 senelik hayatında yazdığı eserlerinin tutarı, 200 ciltten fazla, takriben 500 adet, toplam 4000 fasıkülü geçirdi⁸⁵⁶. Fevâtü'l-Vefeyât sâhibi 300 cilt eder demektedir⁸⁵⁷. Bu eserlerden bazısı tamamlanıp yazılmış ve ona okunmuşken, bazısı da tamamlanamamış ve müsveddelerde kalmıştır⁸⁵⁸.

Usûl ve furû'da faydalı bilgileri ihtiva eden bu eserler arasında el-Cevâmi', el-Fetâvâ, el-İmân, el-Cem' beyne'n-nakl ve'l-akl, Minhâcu's-sünne, el-Furkân beyne evliyâi'l-lâh ve evliyâi's-şeytân, es-Sârimu'l-meslûl alâ şâtimi'r-resûl, et-Tevessül ve'l-vesîle sayılabilir⁸⁵⁹.

İbn Teymiyye'den sonra Dâru'l-hadîs es-Sükkeriyye meşihatine Hâfız Şemsüddin ez-Zehebî (ö. 748/1347) atandı⁸⁶⁰.

852 Nedvî, İslâm önderleri Tarihi II, 156.

853 İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 142.

854 Hâdis için bkz. Buhârî, İ'tisâm, 20; Müslim, Ekziye, 15; Ebû Dâvûd, Ekziye, 2; Neseî, Ahkâm, 2; İbn Mâce, Ahkâm, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 198, 204, 205.

855 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 145.

856 Zehebî, a.g.e., IV, 84; İbn Hacer, Dürer, I, 144; Moh. Ben cheneb, a.g.e., V/II, 826.

857 Kütübî, Fevâtü'l-Vefeyât, I, 35-45.

858 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 146.

859 Eserleri için bkz. Zirikî, a.g.e., I, 144; Serkîs, Mu'cem, I, 56; Elbânî, Fehres, 34-35; İbn Receb, Zeyl Tabakât el-Hanâbile, II, 402-404.

860 Nuaymî, Dâris, I, 77-78.

IV. MEMLÜKLER DEVLETİ (690-790/1291-1388) :

A. DÂRU'L-HADİS en-NEFİSİYYE (696/1297) :

1. Kuruluşu :

Emevî Camii'nin güneyindeki Bâbu'z-Ziyâde'nin dışında sağ tarafta, Emîniyye Medresesinin kuzey batısına düşen Zıddî Sokağı'ndadır⁸⁶¹. Günümüzde çarşı haline getirilen, Kayşânî Hamamı'nın bulunduğu bugün Kamîm Sokağı denen sokağın içindeki Harîr Çarşısı'ndadır⁸⁶². Dimaşk yetimler nâzırı (nâzıru'l-eytâm) Nefîs İsmail el-Harrânî (ö. 696/1297)'nin vasiyeti üzerine, vefâtından sonra dâru'l-hadis haline getirilen evdir⁸⁶³. Dolayısıyla vâkıfın vefât tarihi olan 696/1297, Dâru'l-hadîs en-Nefîsiyye'nin kuruluş tarihidir.

Vâkıf Nefîs İsmail b. Muhammed b. Abdülvâhid b. Sadaka el-Harrânî ed-Dimaşkî 628 yılında doğdu. Hadis okudu. Mükrim el-Kureşî'den hadis rivayet etti. Yetimler nazırlığı görevine getirildi. Zengin bir şahıstı. 4 Zilkâde 696 (23 Eylül 1297) cumartesi günü öğleden sonra vefât etti. Ertesi gün Emevî Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Kasyon eteğine gömüldü⁸⁶⁴.

Bu dâru'l-hadîs, bîmâristanla birlikte izleri silinmiş ve ev olmak üzere diğer binalar içerisine sokularak yok edilmiştir. Şu anda yerini belirlemek gerçekten zordur. Bâbu'z-Ziyâde'den çıkan bir kimse az yürürse sağında, şu anda Anberâniyye denilen ve yerine evler bina edilen mekânı bulur. Anberâniyye'yi geçtikten sonra doğudan batıya devam eden küçük bir pazar ve yanbaşıda Emîniyye Medresesi'ni görecektir. Buranın kuzeyinde Ulmevî'nin Zıddî dediği küçük sokak vardır ki günümüzde adı Ekmîm Sokağı olarak değiştirilmiştir. Bugün bu sokağın yanında Kayşânî Hamamı yer alır ve burası çarşı haline getirilerek bu sokakla birleştirilmiştir. İşte Dâru'l-hadîs en-Nefîsiyye buradadır ve ev olarak kullanılmaktadır. Bedrân'ın naklettiğine göre bazı güvenilir şahıslar ona, üzerinde yapanın isminin bulunduğu kapısının yakın zamana kadar geldiğini haber vermişlerdir. Sonradan bu kitabenin yazıları, işgalciler tarafından üzeri çamur

861 Nuaymî, Dâris, I, 114; Ulmevî, Muhtasar Tenbîh, s. 20; Bedrân, Münademe, s. 60; Kürd Ali, Hitat, VI, 73; Müneccid, Muhattat Dimaşk, nr. 66; Ulebî, Hitat, s. 89.

862 Edîb el-Hisnî, Müntehabât, s. 941.

863 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 372; Bedrân, a.g.e., s. 61.

864 Zehebî, İber , III, 386; İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 372.

örtülmek suretiyle yok edilmiştir⁸⁶⁵. Anberâniyye ve yanındaki bîmâristan da aynı akıbete uğramıştır. Yine bazı şahıslar ona, orasının Yâfi oğullarına ait ev olarak Anberâniyye'ye bitişik kullanıldığını söylerken, orada bîmâristana benzer eski bir de yapı gördüklerini haber vermişlerdir⁸⁶⁶.

2. Muhaddisleri :

a. Alâuddin el-Kindî (ö. 716/1316) :

Alâuddin Ali b. Muzaffer b. İbrahim b. Ömer b. Zeyd b. Hibetullah el-Kindî el-İskenderânî ed-Dımaşkî. Kâtib İbn Vedâ'a olarak tanınır⁸⁶⁷. İbn Urfe adı da verilmiştir⁸⁶⁸.

640/1242'de doğdu. İyi bir ilmî tahsil gördü. Aralarında Sadruddin el-Bekrî, İbrâhim b. Halil ve tabakalarından muhaddislerin de bulunduğu 100'den fazla şeyhten hadis dinledi. Alemuddin el-Kâsım'dan da kırâ'at-ı seb'ayı okudu. Hadis cüzleri yazdı. Dinine bağlılığı ve ilmî dikkati ile talebelerin seçkinlerindendi⁸⁶⁹. Birzâfî, nocalarını topladığını ve sayılarının 200 civarında olduğunu söylemektedir⁸⁷⁰.

Çok güzel şiir yazardı. Dımaşk'ta ikâmesi esnasında 3 ciltlik bir divan yazdı⁸⁷¹. Yine ona ait, içinde edebî metinler, şiirler, haberler ve çeşitli ilimlere dair pek çok malûmatlar bulunan 50 ciltlik et-Tezkiretü'l-Kindiyye isimli bir eser vardır⁸⁷². Adına et-Tezkiretü'l-Alâiyye de denilen⁸⁷³ bu eserini, Simîsâtiyye Medresesi'ne vakfetmiştir⁸⁷⁴.

Alâuddin el-Kindî bir çok görevlerde bulundu. On sene Dâru'l-hadîs en-Nefisiyye meşîhatinde hizmet verdi⁸⁷⁵. Bu dâru'l-hadis'de, hadis rivayetiyle meşgul

865 Kürt Ali, Hıtat, VI, 73; Ulebî, Hıtat, s. 90.

866 Bedrân, Münâdeme, s. 60-61.

867 İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 80.

868 İbn Tağriberdî, Nücûm, IX, 235.

869 Zehebî, İber, IV, 44; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 39.

870 İbn Hacer, Dürer, III., 130 (Birzâfî'den naklen).

871 İbn Tağriberdî, a.g.e., IX, 235; Zirikî, A'lâm, V, 23.

872 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 80; İbn Tağriberdî, a.g.e., IX, 235; Zirikî, a.g.e., V, 23.

873 Kâtib Çelebî, Keşf, I, 390.

874 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 80.

875 Zehebî, İber, IV, 44; İbn Kesîr, Bidâye, XIV, 80; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VI, 39.

oldu. Bir çok defalar Buhârî'nin Sahîhi'ni okuttu⁸⁷⁶.

17 Recep 716 (5 Ekim 1316) çarşamba gecesi 76 yaşında iken Dimaşk'ta vefât etti. Mezze'ye defnedildi⁸⁷⁷.

Kendisinden sonra Dâru'l-hadîs en-Nefîsiyye meşîhatine Alemuddin el-Birzâlî (ö. 739/1338) getirildi⁸⁷⁸.

B. DÂRU'L-HADİS es-SÂMERRİYYE (696/1297) :

1. Kuruluşu :

Seyfuddin Sâmerrî'nin dâru'l-hadis ve hangâh olarak vakfettiği evidir. Mi'zenetü's-Şahm Mahallesi'ne yakın, bugün Sülemî Sokağı olarak bilinen Bizûriyye Çarşısının doğusunda kalan arka sokağın bir arkasındaki Şeyh Desûkî Sokağı'ndadır. Kuzey tarafından Dâru'l-hadis el-Kurûsiyye'ye bitişiktir⁸⁷⁹. Bu ev eskiden İbn Kavvâm'ın evi olarak bilinirdi ve yontma taştan yapılmıştı. Sâmerrî Dimaşk'a geldiğinde bu evde bir müddet ikame etmişti. Sondadan burasını satın aldı ve orada oturmaya başladı. Evinde İslâmî ilimler okutulurdu. Vefâtından sonra evinin dâru'l-hadis ve hangâh yapılmasını vasiyyet etti ve oraya geniş vakıflarda bulundu⁸⁸⁰. Vakıf kitabesinde bunlara şu şekilde işaret edilmektedir: "bismillah. Bu mübarek hangahı Ahmed b. Muhammed es-Sâmerrî vakfetti. Onun üzerine, Hüccâciyye Köyü'ndeki bir kıratlık hissenin tamamını, Şâğûr'daki mezreanın yarısını, Dâru'r-Rehâ, Zenbekiyye Köyü civarında bir bahçe, bir alan ve bir anbarın üçte biri ile bu hangâhın civarında bir oturma ve istirahat yeri, bir ağıl vakfetti. Bu, 696 yılında vukû bulmuştur"⁸⁸¹. Seyfuddin Sâmerrî 696/1297 tarihinde vefât ettiğinde vasiyeti üzerine evi dâru'l-hadîs ve hangâh olarak hizmete geçirildi. İrbilî onu Şâfiî medreseleri içerisinde sayarak hata etmiştir⁸⁸².

Seyfuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Ca'fer el-Bağdâdi es-Sâmerrî, çok mal ve güzel ahlâk sahibi bir şahıs idi. Çok güzel şiir yazardı. Bağdat'ta

876 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 80.

877 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 81; İbn Tağriberdî, Nücûm, IX, 235.

878 İbn Kesîr, a.g.e., XIV, 81; Nuaymî, Dâris, I, 115.

879 Nuaymî, Dâris, I, 72; Ulmevî, Muhtasar Tenbîh, s. 14; Bedrân, Münâdeme, s. 44; Kürd Ali, Hıtat, VI, 72; Ebîb el-Hisnî, Müntehebât, s. 940; Ulebî, Hıtat, s. 80.

880 Nuaymî, a.g.e., I, 72; Bedrân, a.g.e., s. 44; Edîb el-Hisnî, a.g.e., s. 940; Ulebî, a.g.e., s. 80.

881 Sauvaget, Repertoire, nr. 5033, XIII, 163-164.

882 Ulebî, Hıtat, s. 80 (İrbilî'den naklen).

Abbâsî halifesi Musta'sım'ın veziri İbn Alkamî (ö. 656/1258) onu methetmiş ve övgü vesilesi addedilen siyah hil'at giydirmiştir. Sonra Dımaşk'a geldi. Sultan Nâsır'ın zamanında ondan da iltifat gördü. Devlet erkânı, onu kıskanarak sultana jurnallediler. Sâmerri Dımaşk'ta Hz. Peygamber (s.a.s)'e has bir nevi medhiyye olan bir ercûze yazmıştır. Sultan da bu iş için 20 bin dinarlık bir müsabaka tertib etmiştir. 18 Şaban 696 (12 Haziran 1297) pazartesi günü vefât etti. Dâru'l-hadis olarak vakfettiği evine defnedildi⁸⁸³.

Bugün dâru'l-hadisten hiç bir eser kalmamıştır. Sadece ona delâlet eden duvar temellerinin taşları kalmıştır. Dâru'l-hadis el-Kürûsiyye'nin başına gelen onun da başına gelmiştir⁸⁸⁴.

2. Muhaddisleri :

Nuaymî ve Ulmevî, meşihatine Şehâbuddin b. Kavvâm (ö. 825/1421)'in atandığını söylüyorlarsa⁸⁸⁵ da bu şahsın vefâtına baktığımızda dâru'l-hadîs kuruluşundan bir hayli sonra bu görevde bulunduğunu anlıyoruz. Dâru'l-hadis es-Sâmeriyye'nin kuruluşundan İbn Kavvâm'a gelinceye kadar, kimlerin bu dâru'l-hadiste vazife yaptığına dair elimizdeki kaynaklarda herhangi bir bilgiye maalesef rastlanmamıştır.

C. DÂRU'L-HADİS ed-DEVÂDÂRİYYE (698/1298) :

1. Kuruluşu :

698/1298 yılında Alemüddin Sencer'in Bâbu'l-Ferec içerisinde bulunan, dâru'l-hadis ve medrese olarak vakfettiği evidir⁸⁸⁶. Dâru'l-hadis ed-Devâdâriyye bugün adına Bâbu'l-Menâhiliyye denilen Bâbu'l-Ferec'de, Âdiliyye Kübrâ Medresesi'nin batısında, Bahretü'd-difâka Sokağı'ndadır⁸⁸⁷. Bedrân, Asrûniyye Medresesi'nin karşısındaki sokağa gittiğini ve orada medrese kapısına benzer bir kapı ile karşılaştığını belirtmektedir⁸⁸⁸. Kürd Ali ise, onun Bahretü'd-Difâka

883 İbn Kesîr, Bidâye, XIII, 371; Nuaymî, Dâris, I, 72.

884 Bedrân, Münâdeme; s. 44; Kürd Ali, Hıtat, VI, 72.

- 885 Nuaymî, a.g.e., I, 73; Ulmevî, a.g.e., s. 14.

886 İbn Kesir, Bidâye, XIV, 5.

887 Kürd Ali, Hıtat, VI, 72; Edîb el-Hısnî, Müntehebât, s. 940; Ulebî, Hıtat, s. 79.

888 Bedrân, Münâdeme, s. 36.

Sokağı'nda olabileceğini söylerken⁸⁸⁹ Müneccid ona uyararak yerini plânında Sûku'l-Haddâdin'den gelen yolun başında göstermiştir⁸⁹⁰. Sokak tarafındaki kısım, 1403/1982 yılında caddeye dahil edilmek suretiyle yıkılmıştır. Buna göre dâru'l-hadis, Adiliyye Medresesi'nin batı tarafının tam karşısına denk gelen duvara bitişik yerdedir demek daha uygun gözükmetedir⁸⁹¹.

Vâkıf Alemüddin Sencer et-Türkî es-Sâlihî, muhaddis, hâfız, Türklerin asillerinden ve ulemâsındandır⁸⁹². 620/1223'lerde doğdu 640/1242'de Türk illerinden geldi. Hadis ve fıkha kabiliyeti vardı. Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Necîb ed-Dellâsî'den kırâ'at okudu. 650/1252 yılında hadis tahsiline başladı. Şâm, Mısır ve Hicaz'da çokça hadis dinledi. Zekiyyüddin el-Münzirî, Reşid el-Attâr ve bir gurup muhaddisten Kahire ve Dimaşk'ta hadis nakletti. Mizzî'nin avâlilerini iki cüz halinde tahrir etti. birzâlî de 14 cüz halinde Mu'cem'ini tahrir etmiştir. Ondan önce de İbnu'z-Zâhirî Mu'cem'ini tahrir etmişti. Cihada çıktığında yanında birisi ona cihad hadislerini okurdu⁸⁹³.

Alemüddin Sencer Memlûk valilerinin büyüklerindendir. Önce Haleb'e vali olarak gönderildi, sonra Dimaşk'a nakledildi. Çeşitli dönemlerde Dimaşk valiliği yaptı⁸⁹⁴. 699/1299'da adı bir olaya karıştı. Askerleri ile Humus'un batısındaki Ekrad Kalesi'ne sığınmışken 3 Recep Cuma gecesi (25 Mart 1300) vefat etti⁸⁹⁵. Dindar ve olgun bir insandı. Kudûs ve Dimaşk'ta bir çok vakıfları vardır⁸⁹⁶.

2. Muhaddisleri :

Dâru'l-hadîs ed-Devâdâriyye meşihatine ilk olarak Alâuddin b. Attâr⁸⁹⁷ getirildi⁸⁹⁸. 698/1298 tarihinde dâru'l-hadisın açılış töreninde âdet üzere, kadıların ve devletin ileri gelenlerine burada bir de ziyafet vermiştir⁸⁹⁹.

889 Kürd Ali. a.g.e., VI. 72.

890 Muhattat Dimaşk. nr. 40.

891 Ulebî, a.g.e., s. 79.

892 Zehebî, İber, III, 399.

893 Safadî, Vâfî, XV,480.

894 Sakâî, Tâî Vefeyât, s.87.

895 Zehebî, İber, III,399; Safadi, a.g.e., XV,480; İbn Tağriberdî, Nücûm, VIII,193; Duhmân, Vülâtu Dimaşk, s.58.

896 Zehebî, a.g.e., III,399; Safadi, a.g.e., XV,480.

897 Hayatı için bkz Tez metni, s....

898 Nuaymî, Dâris, I, 68.

899 Ulebî, Hıtat, s. 79.

SONUÇ

İslâm tarihi boyunca kurulan eğitim müesseselerinin yürüttükleri faaliyetlere göz atıldığında, meselenin ne kadar ciddiyetle ele alındığı görülecektir. Peygamber Efendimizin islâmî eğitimi ilk defa evlerde başlatıp sonları mescitte devam ettirmesi, bu faaliyetin çekirdeğini teşkil etmiştir. Sonraki asırlarda tesis edilen medreseler ile de, herı ihtiyaca en güzel bir şekilde cevap verme, hem de daha verimli eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sergilenmesi temin edilmiştir. Bütün bunların neticesinde, kendi branşlarında ekol sahibi, çağlara ışık tutan ilim adamları yetişmiştir.

Bu medreseler içerisinde bir ihtisas medresesi olarak kurulan dâru'l-hadisler, bilhassa Dimaşk'ta VI. ve VII. hicri asırlarda kendini göstermiştir. Bu müesseseler, geçmişte toplumların sünnete gösterdikleri itinanın güzide birer mahsulleridir. İşte bu hassasiyet onları, cami dışında hadis ve ona dayalı ilimler okutulan medreseler kurmaya itmiştir.

Dâru'l-hadisler, bir bakıma hadis fakülteleridir. Bünyelerinde hem lisans, hem de yüksek lisans ve doktora çalışmaları yürütülmektedir. Dâru'l-hadislerin işleyiş tarzı ve tesirleri tetkik edildiğinde, sünnetin pratiğe geçirilişindeki sistematik yapı da derhal gözlenecektir.

Hadis ilmi açısından bir hayli önemi haiz bu iki asırda, hadise dair yapılan verimli çalışmaların hangi ortamlarda ve ne şekilde gerçekleştirildiği, bu çalışmaların sahibi muhaddislerin de nasıl yetiştikleri yine dâru'l-hadis müesseseleri incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Memleketimizde hadis öğretiminin yapıldığı bir dâru'l-hadis bulunmayışı önemli bir eksiklikler. İlâhiyat Fakülteleri, bünyesinde gerçekleştirilen hadis ilmi lisans, yüksek lisans ve doktora çalışmalarının yapıldığı zemin, maalesef ihtiyacı karşılayacak düzeyde ve yeterli değildir. Bilhassa lisans döneminde birçok dersin kalabalığı içerisinde boğulan hadis dersleri, daha ciddiyetle ele alınmayı

beklemektedir. Bu iş için de, hadis ilmine dair temel bilgileri daha kuvvetli bir öğretim sistemiyle verebilecek ek müesseselere ihtiyaç vardır. Modern araç ve gereçlerle mücehhez, gelişen çağa ayak uyduran dâru'l-hadislerin, geçmişten alınan ilhamlarla tesis edilmeleri, ilmî seviyeyi yükseltirken, mevzunun ciddiyetle ele alınmasıyla sünnet kültürünün toplumumuz içerisinde yerleşmesine de zemin hazırlayacaktır. O zaman sünnete muhalif bazı fikirlerin zihinleri bulandırması yerine, branşının âlimi bir dâru'l-hadis mensubuna, konuyu aydınlatma ve zihinleri teskin etme vazifesi düşecektir.

Böyle bir daru'l-hadisın yetiştireceği İbn Asakirler, İbnu's-Salâtıhlar, Nevevîler, Ebû Şâmeler, İbn Kudâmeler, İbn Teymiyyeler ve daha niceleri, çağın bunalımlarına gerçek sünnet çizgisinde cevap verip yol göstererek hakiki çözümler üretebileceklerdir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülazîz el-Merâğî, İbn Teymiyye

Abdülazîz el-Merâğî, İbn Teymiyye. ts.

Abdülğani ed-Dakr, el-İmâmu'n-Nevevî

Abdülğani ed-Dakr, el-İmâmu'n-Nevevî, Beyrut 1987.

Abdürrezzâk Muâz, "İshâmu'l-mer'e fî'l-imâra bi-Dımaşk"

Abdürrezzâk Muâz, "İshâmu'l-mer'e fî'l-imâra bi-Dımaşk hilâl el-ahdi'l-Eyyûbî", et-Tûrâsü'l-Arabî, sayı 20, Dımaşk 1985.

Afif el-Bühenî, eş-Şâmu'l-hadâre

Afif el-Bühenî, eş-Şâmu'l-hadâre, Dımaşk 1986.

Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi.

Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim tarihi, trc. Ali Yardım, İstanbul 1983.

Ahmed Muhammed Şâkir, Bâis

Ahmed Muhammed Şâkir, el-Bâisu'l-hasîs şerhu ihtisâri Ulûmi'l-ihadîs li'l-Hâfız İbn Kesîr, Beyrut 1983.

Ali et-Tantâvî, el-İmâmu'n-Nevevî

Ali et-Tantâvî, el-İmâmu'n-Nevevî, Beyrut 1960.

A.N. Abû, "el-Medrese fî'l-imâreti'l-Eyyûbiyye"

Adil Necm Abû, "el-Medrese fî'l-imâreti'l-Eyyûbiyye fî Sûriye",
Mecelletü'l-Havliyyâtî'l-Eseriyyeti'l-Arabiyyeti's-Sûriyye, c. 24, Dı-
maşk 1974.

Baltacı, "Dâru'l-hadîsler"

Câhid Baltacı, "Dâru'l-hadîsler", *İslâm Medeniyeti*, c.4, sayı 4,
İstanbul 1980.

Bedrân, *Münâdeme*

Abdülkadir Bedrân, *Münâdemetü'l-etlâl ve müsâmeretü'l-hayâl*,
Dımaşk 1960.

Behçet Baytâr, "el-Müderrisûn tahte Kubbeti'n-Nesr"

Muhammed Behçet el-Baytâr, "el-Müderrisûn tahte Kubbeti'n-
nesr" Mecelletü'l-Mecma'î'l-İlmî'l-Arabî, c. 24, Dımaşk 1949.

Beşşâr Ma'rûf, "İbn Asâkir fî Bağdâd"

Beşşâr Avâd Ma'rûf, "İbn Asâkir fî Bağdâd", İbn Asâkir, Dımaşk
1979.

Beşîr Zühdi, Dımaşk

Beşîr Zühdi, *Dımaşk ve ehemmiyyetühâ el-imrâniyye ve'l-
mi'mâriyye*, Dımaşk 1982.

Bezzâr, *el-İ'lâmu'l-aliyye*

Ebû Hafs Ömer b.Ali el-Bezzâr, *el-İ'lâmu'l-aliyye fî menâkıbı
Şeyhu'l-İslâm
İbn Teymiyye*, thk. Salâhuddin el-Müneccid, Beyrut 1976.

Brockelmann, "Ebû Şâme", İ.A.

_____, "İbn Asâkir", İ.A.

Büyük İslâm Tarihi,

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, nşr. Hakkı Dursun Yıldız,
I-XIV, İstanbul 1988.

Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*

İsmail Lütî Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*, İstanbul 1985.

_____, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989.

Dâvûd Cevdet, *Medâris Asrûniyye*

– Sâdık Ahmed Dâvûd Cevdet, *el-Medâris el-Asrûniyye fî bilâdi's-Şâm*, Beyrut 1986.

Duhmân, Fî rihâbı Dımaşk

Muhammed Ahmed Duhmân, *Fî rihâbı Dımaşk*, Dımaşk 1982.

_____, *Vulâtu Dımaşk*

Vulâtu Dımaşk fî ahdi'l-Memâlik, Dımaşk 1984.

Ebû Şâme, Ravzateyn

Şihâbuddin Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *er-ravzateyn fî ahhârî'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, I-II, Beyrut 1974.

_____, *Zeyl Ravzateyn*

ez-Zeylu ale'r-Ravzateyn, Beyrut 1974.

Edîb el-Hisnî, Müntehabât

Muhammed Edîb el-Hisnî, *Müntahabât et-tevârih li-Dımaşk*, Beyrut 1979.

Elbânî, Fehres

Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, *Fehres mahtûtât Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye*, Dımaşk 1970.

Elisseeff, "Les Monuments De Nur Ad-Dın"

Nikita Elisseeff, *"Les Monuments De Nur Ad-Dın"*, Bulletin d. etudes orientales, sayı 13, 1949-1951.

Emine Baytâr, "et-Ta'lim fî Dımaşk"

Emine Baytâr, *"et-Ta'lim fî Dımaşk fî'l-karnî's-sâdis el-hicrî"*. İbn Asâkir, Dımaşk 1979.

Esedî, Kevâkib

Bedrüddin İbn kâdî Şuhbe, *el-Kavâkibu'd-düriyye fî's-sîreti'n-Nuriyye*, thk. Mahmûd Zâyd, Beyrut 1971.

Eşref, İslâm Eğitiminde Yeni Ufuklar

Seyyid Ali Eşref, *İslâm Eğitiminde Yeni Ufuklar*, trc. Osman Tunç, İstanbul 1991.

Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme

Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I-X, İstanbul 1896.

Fâiz el-Hımsî, "Mebânî's-salihiyyeti'l-ûlâ"

Ahmed Fâiz el-Hımsî, "Mebâni's-Sâlihiyyeti'l-ûlâ", Mecelletü'l-havliyyâtü'l-Eseriyye el-Arabiyyeti's-Sûriyye, c. 35, Dımaşk 1985.

Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*

Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara 1978.

Gustave Le Bon, *Hadâratü'l-arab*

Gustave Le Bon, *Hadâratü'l-arab*, trc. Adil Zu'ayter, Kahire 1956.

Ğazzî, *el-Kevâkibu's-sâire*

Necmüddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-sâire bi-a'yâni'l-mieti'l-âşire*, thk. Cebrâil Süleyman Cebbûr, I-II, Beyrut 1979.

H. İbrâhim Hasan, *İslâm Tarihi*

Hasan İbrâhim Hasan, *İslâm Tarihi*, trc. İsmail Yiğit, I-VI, İstanbul 1986.

Hâkim, *Müstedrek*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut 1990.

Halebî, *Sîre*

Ali b. Burhânüddîn el-Halebî, *es-sîretü'l-halebiyye fî sîreti'l-emîni'l-Me'mun*, I-II, Beyrut 1980.

Hâlid Muâz, "Dımaşk fî eyyâmi İbn Asâkir"

Hâlid Muâz, "Dımaşk fî eyyâmi İbn Asâkir", İbn Asâkir, Dımaşk 1979.

Hammâde, *Vesâik*

Muhammed Mâhir Hammâde, *el-Vesâiku's-siyâsiyye ve'l-idâriyye li'l-asri'l-Memlûkî*, Beyrut 1980.

Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*

Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Sâlih Tuğ, I-II, İstanbul 1991.

Hartmann, "Şâm" İ.A.

Hasan Şemeysânî, *Medâris Dımaşk*

Hasan Şemeysânî, *Medâris Dımaşk fî'l-asri'l-Eyyûbî*, Beyrut 1983.

Hatîb, *Târih*

Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed Mehdi Ebû Bekr el-Hatib
el-Bâdâdî, *Târihu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut ts.

Heffening, "Nevevî" İ.A.

Hitti, *İslâm Tarihi*

Itr, Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, trc. Sâlih Tuğ,
I-IV, İstanbul 1980.

Itr, *Menhecü'n-nakd*

Nûruddîn Itr, *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*, Dimaşk 1988.

İ. Kafesoğlu, "Selçuklular" İ.A.

İbn Asâkir, *Meclisân*

Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdillâh eş-Şâfi'î, *Meclisân min mecâlisi'l-Hâfiz İbn Asâkir fî Mescidi Dimaşk*,
thk. Muhammed Mutî' el-Hâfiz, Dimaşk 1979.

_____, *Târih*

Târihu medîneti Dimaşk, thk. Salâhuddin el-Müneccid, I-II, Dimaşk
ts.

İbn Cübeyr, *Rihle*

Muhammed b. Ahmed, *er-Rihletü İbn Cübeyr*, Beyrut 1964.

İbn Ebî Usaybi'a, *Uyûnu'l-enbâ*

Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddin Ahmed, *Uyûnu'l-enbâ fî tabakâti'l-etıbbâ*,
thk. Rıza Nizar, Beyrut ts.

İbn Hacer, *Dürer*

Şehâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali
b. Ahmed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mietî's-sâmine*,
I-IV, Beyrut ts.

İbn Haldun, *Mukaddime*

Abdurrahman b. Muhmmmed b. Haldûn, *Mukaddimetu İbn
Haldûn*, thk. Ali Abdülvâhid vâfi, I-III, Kahire ts.

İbn Hallikân, *Vefeyât*

Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr
b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân
Abbâs, I-VIII, Beyrut 1977.

İbn Kesir, Bidâye

Ebü'l-Fedâ Hâfız İbn Kesîr ed-Dımaşkî, el-Bidâye ve'n-nihâye, thk. Fuâd es-Seyyid I-XIV, Beyrut 1987.

İbn Kudâme, el-Ukûdu'd-dûriyye

Muhammed b. Ahmed b. Abdihlâdî İbn Kudâme el-Makdisî, el-Ukûdu'd-dûriyye min menâkıbı şeyhu'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye, Kahire 1938.

İbn Mâce, Sünen

Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünenü İbn Mâce, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, I-II, Beyrut ts.

İbn Manzûr, Lisânü'l-arab

Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem, Lisânü'l-arab, I-XI, Beyrut ts.

İbn Receb, Zeyl Tabakât el-Hanâbile

Zeynüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Şihâbuddin Ahmed el-Bâğdâdî ed-Dımaşkî, ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile, I-II, Beyrut ts.

İbn Şattî, Muhtasar Tabakât el-Hanâbile

İbn Muhammed eş-Şattî ed-Dımaşkî, Muhtasar tabakât el-Hanâbile, Beyrut 1986.

İbn Tağriberdî, Nücûm Ebü'l-mehâsin Cemâlüddin el-Atâbekî, en-Nücûmu'z-zâhire fî mulûki Mısır ve'l-Kâhire, I-XVI, Kahire 1963.

İbn Tûlûn, Kalâid

Muhammed b. Tûlûn es-Sâlihî, el-Kalâidü'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihiyye, thk. Muhammed Ahmed Duhmân, I-II, Dımaşk 1949.

_____, *Kudâtu Dımaşk*, Dımaşk 1956.

İbnü'l-Attâr, Tuhfetü't-tâlibîn

Ali b. İbrâhim b. Dâvûd ed-Dımaşkî, Tuhfetü't-tâlibîn fî tercemeti'l-İmâm en-Nevevî, İskenderiyye 1991.

İbnü'l-Esîr, Kâmil

Muhammed b. Muhammed Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî, el-Kâmil fî't-târih, I-XII, Beyrut 1979.

- _____, *et-Târihu'l-bâhir*
et-Târihu'l-bâhir fî'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsıl, thk.Abdülkâdir
Ahmed Tuleymât, Kahire ts.
- İbnü'l-İmâd, Şezerât**
Ebû'l-Fellâh el-Hanbelî, Şezerâtü'z-zeheb, I-IV, Beyrut 1979.
- İbnu's-Salâh, Mukaddime**
Osman b.Abdurrahman eş-Şehrezûrî, Ulûmu'l-hadîs, thk.
Nuruddin ITR, Dimaşk 1984.
- İbnü'l-Verdî, Târih**
Zeynüddîn Ömer b.el-Verdî, Tetimmetü'l-muhtasar fî ahhâri'l-
beşer, I-II, Beyrut 1970.
- İmâdüddîn Halîl, Nuruddîn Mahmûd**
İmâdüddîn Halîl, Nuruddîn Mahmûd, Beyrut 1980.
- İrbilî, Mehâsinu Dimaşk**
Hasan b.Ahmed b.Züfer el-İrbilî, Mehâsinu Dimaşk, Zahirîyye
Ktp, nr.6692.
- İsa b.Kenân, el-Murûcu's-sündüsiyye**
Muhammed b.İsâ b.Kenân, el-Murucu's-sündüsiyyeti'l-fesiha,
Dimaşk 1947.
- J.Gilbert, "Institutionalization of Muslim"**
J.E.Gilbert, "Institutionalization of Muslim scholarship and
Professionalization of the Ulemâ in Medieval Damascus" Studia
Islamica, c.51, 1980.
- Kalkaşandî, Subhu'l-a'sâ**
Ebu'l-Abbâs Şehâbuddîn Ahmed b.Ali el-Kalkaşandî,
Subhu'l-a'sâ fî esnâ'atil-inşâ, I-IX, Kahire 1963.
- Karl, Âsâr**
Karl Waltsinger, el-Âsaru'l-İslâmiyye fî medîneti Dimaşk,
trc.Kâsım Tavir, Dimaşk 1984.
- Kâtib Çelebi, Keşf**

Mustafa b.Abdillâh el-Kostantînî er-Rûmî, *Keşfu'z-zûnûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr.Şerâfeddin Yaltkaya-Rıfat Bilge, I-II, Beyrut 1990.

Kehhâle, Dirâsât

Ömer Rızâ Kehhâle, *Dirâsât ictimâ'îyye fî'l-usûri'l-İslâmiyye*, Dımaşk 1973.

Kiyâlî, “et-Ta'rif ve'n-nakd”

Abdurrahman el-Kiyâlî, “et-Ta'rif ve'n-nakd hayati şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmî'l-Arabî*, c.37, Dımaşk 1962.

Kuteybe Şehâbî, Hünâ bedeti'l-hadâretü Sûriyye

Kuteybe Şehâbî, *Hünâ bedeti'l-hadâretü Sûriyye*, Dımaşk 1988.

Kürd Ali, *Dımaşk medînetü's-sihr ve's-şi'r*

Muhammed Kürd Ali, *Dımaşk medînetü'-sihr ve's-şi'r*, Dımaşk 1984.

_____, *Hıtat*

Hıtatü's-şâm, I-VI, Beyrut 1971.

Kütübî, Fevâtü'l-Vefeyât

Muhammed b.Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeylu aleyhâ*, thk.İhsan Abbâs I-V, Beyrut 1973.

Lapidus, Müdüni's-Şâm

İra Marvin Lapidus, *Müdüni's-Şâm fî'l-asri'l-Memlûkî*, Dımaşk 1985.

Lester Smith, Çağdaş Eğitim

William Owen Lester Smith, *Çağdaş Eğitim*, trc. Nurettin Özyürek, İstanbul 1967.

M.Fuad Abdülbâkî, el-Mu'cemu'l-müfehres

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâz'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, İstanbul 1982.

M.Şema', “el-Hâfiz İbn Asâkir”

Mustafa eş-Şema', “el-Hâfiz İbn Asâkir”, el-Arabî, sayı 181, Kuveyt 1973.

Makrizî, Hitat

Ahmed b.Ali el-Makrizî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, I-II, Beyrut ts.

Mayenke, "Neta'icu'l-meshi'l-eserî"

Mihail Mayenke, "Netâicu'l-meshi'l-eserî li-hayyi's-sâlihiyye bi-Dimaşk", Mecelletü'l-Havliyyât el-Eseriyye el-Arabiyye es-Sûriyye, c.35, Dimaşk 1985.

Melike Ebyad, "et-Ta'îlm fî'l-mescidi'l-câmi' bi-Dimaşk kable nüsûi'l-medâris", el-Arabî, sayı 330, Kuveyt 1986.

Moh.Ben Cheneb, "İbn Teymiyye" İ.A.

Mustafa Bilge, İlk Osmanlı Medreseleri

Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.

Müctebâ Uğur, Hadis Terimleri Sözlüğü

Müctebâ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

Müneccid, "Dâru'l-Hadîs el-Urviyye"

Salâhuddîn el-Müneccid, "Dâru'l-Hadîs el-Urviyye", Mecelletü'l-Mecma'i'l-Arabî, c.29, Dimaşk 1954.

_____, *Mu'cem*

Mu'cemu'l-müerrihîn ed-Dimaşkıyyîn, Dimaşk 1978.

_____, *Muhattat Dimaşk*, Dimaşk 1947. Ulmevî'nin Muhtasar Tenbîh'ine ek olarak.

_____, "Vesîka resmiyye"

"Vesîka resmiyye an medârisi Damaşk el-Kadîme", Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmi'l-Arabî, c.48, Dimaşk 1973.

Münzirî, Tekmile

Zekiyüddîn Ebû Muhammed Abdülâzîm b.Abdilkavî el-Münzirî, *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-nekale*, thk.Beşşâr Avvâd Ma'ruf, I-V, Beyrut 1981.

Nacî Ma'rûf, Neş'etü'l-medâris

Nacî Ma'rûf, *Neş'etü'l-medârisi'l-müstakalle fî'l-İslâm*, Bağdad 1966.

Nedvî, İslâm Önderleri Tarihi

Ebû'l-Hasen en-Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, trc. Yusuf Karaca, I-VII, İstanbul 1992.

Nevevî, Minhâc

Muhyiddîn Yahyâ b.Şeref b.Hasen b.Hüseyin en-Nevevî,
Sahihu Müslim b.-Şerhi'n-Nevevî, I-XVIII, Beyrut ts.

Nuaymî, Dâris

Abdülkâdir b.Muhammed en-Nuaymî ed-Dımaşkî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, thk. Ca'fer el-Hısnî, I-II, Dımaşk 1947.

_____, *Dûru'l-Kur'ân bi-Dımaşk*, thk.Salâhuddîn el-Müneccid, Beyrut 1973.

Nuri Ünlü, İslâm Tarihi

Nuri Ünlü, İslâm Tarihi, İstanbul 1992.

Okiç, Bazı Hadis Meseleleri

M.Okiç, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, İstanbul 1959.

Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi

Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, I-V, İstanbul 1939-1943.

Ömer b.Habîb, Tezkiretü'n-nebîh

Ömer b.Habîb, Tezkiretü'n-nebîh, I-II, Kahire 1976.

Ömerî, Mesâlikü'l-ebşâr

Şehâbuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b.Yahyâ Fadlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr*, I-VI, Frankfurt 1988.

Öztuna, İslâm Devletleri

Yılmaz Öztuna, İslâm Devletleri, Ankara 1989.

Pedersen, "Mescid" İ.A.

Renkûsî, el-Ma'rifetü'l-hakîkiyye

Mahmûd er-Renkûsî, *el-Ma'rifetü'l-hakîkiyye li-Dâri'l-hadîs el-Eşrefiyyi*, Dımaşk ts.

Reyhâvî, "Hitatu Medîneti Dımaşk", İbn Asâkir, Dımaşk 1979.

Safadî, Vâfî

Halil b.Aybek es-Safadî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, I-XVII, Wiesbaden 1962.

Sakâ'î, Tâlî Vefeyât

Fadlullah b.Ebî'l-Fahr es-Sakâ'î, *Tâlî Vefeyâtî'l-a'yân*,
Dimaşk 1974.

Salih Yûsuf, *Bedruddin el-Aynî*

Salih Yûsuf Ma'tuk, *Bedruddin el-Aynî ve eseruhû fî ilmi'l-hadîs*,
Beyrut 1987.

Sauvaget, *el-Âsarû't-târihiyye*

Jean Sauvaget, *el-Âsarû't-târihiyye fî Dimaşk*. trc: Ekrem Hasan
el-Ulebî, Dimaşk 1991.

_____, *Dimaşku's-Şâm*, trc.Fuâd Efrâm el-Bûstânî, Beyrut 1936.

_____, *Repertoire*

Repertoire chronique d'epigraphie Arabe, Le Caire, I-XVI, 1931-1942.

Sehâvî, *Menhel*

Muhammed b.Abdirrahmân es-Sehâvî, *el-Menhelü'l-azbi'r-
râvî fî tercemeti kutbi'l-evliyâ en-Nevevî*, thk.Muhammed el-'Id el-
Hadrâvî, Medine 1989.

Serkîs, *Mu'cem*

Yûsuf Serkîs, *Mu'cemu'l-matbâûti'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, I-II, ts.

Sezgin, "*Dâr al-Hadîth*"

Fuat Sezgin, "*Dâr al-Hadîth*", *Encyclopedia of Islâm*, London
1965.

Sıbt b.el-Cevzî, *Mir'ât*

Ebû'l-Muzaffer Şemsüddin Yusuf b.Kızıoğlu, *Mir'âtü'z-zamân
fî târihi'l-a'yân*, VIII, Şikago 1908.

Sobernheim, "*Böriler*" İ.A.

Subhi Sâlih, *Hadis ilimleri*

Subhî es-Sâlih, *Hadis ilimleri ve Hadis İstılahları*, trc. M.Yaşar
Kandemir, Ankara 1981.

Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*

Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fî
târihi Mısır ve'l-Kâhira*, thk.Muhammed Ebûl-Fadl İbrahim, I-II,
Kahire 1967.

_____, *el-Minhâcü's-seviyy*

el-Minhâcü's-seviyyu fî tercemeti'l-imâm en-Nevevî, Beyrut 1988.

_____, *Tedribu'r-râvî*

Tedribu'r-râvî fî şerhi Takribi'n-Nevevî, thk.Ahmed Ömer Hâşim, I-II, Beyrut 1989.

Sübki, Fetâvâ

Tâcüddin Ebû Nasr Abdülvehhâb b.Ali b.Abdilkâfi, *Fetâvâ es-Subkî*, I-II, Beyrut ts.

_____, *Tabakât*

Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ, I-V, 1964.

Süheyl Zekkâr, “Min melâmihi'l-hayâti'l-ictimâiyye fî Dımaşk”, Dımaşk akdemü medînetin fî't-târih, Dımaşk 1991.

Şeşen, Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti

Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983.

_____, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987.

Tılas, “*Dâru'l-Hadîs en-Nûriyye*”

Es'ad Tılas, “*Dâru'l-Hadîs en-Nûriyye*”, el-Muktedaf, c.104, Kahire 1944.

Ulebî, Dımaşk

Ekrem Hasan el-Ulebî, *Dımaşk beyne asri'l-Memâlik ve'l-Osmaniyyin*, Dımaşk 1982.

_____, *Hıtat*

Hıtatı Dımaşk, Dımaşk 1989.

Ulmevî, Muhtasar Tenbîh

Abdûlbâsit el-Ulmevî, *Muhtasar Tenbihi't-tâlib ve irşâdü'd-dâris ilâ ahvâli dûru'l-Kur'ân ve'l-hadis ve'l-medâris*, thk.Salâhuddin el-Müneccid, Dımaşk 1947.

Yaşar Kandemir, “*Bedreddîn el-Hasenî*” DİA

Yiğit, İslâm Tarihi

İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1991.

Yûnînî, Zeyl Mir'âti'z-zamân

Mûsâ b.Muhammed, *Zeylu Mir'âti'z-zamân*, I-II, Haydarâbâd 1954.

Yûsuf b.Abdilhâdî, *Simâru'l-mekâsîd*

Yûsuf b.Abdilhâdî, *Simâru'l-mekâsîd fî zikri'l-mesâcid*, thk.Es'ad
Talas, Beyrut ts.

Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b.Ahmed ez-Zehebî,
Düvelü'l-İslâm, Beyrut 1985.

_____, *İber*

el-İber fî haber men ğaber, thk. Ebû Hâcer Muhammed Zağlûl, I-IV,
Beyrut 1985.

_____, *Siyer*

Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, thk.Hüseyin el-Esed, I-XXV, Beyrut 1988.

_____, *Tezkire*

Tezkiretü'l-huffâz, I-II, Beyrut 1956.

Zettersteen, “Nûreddîn” İ.A.

Ziriklî, *A'lâm*

Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut 1990.

Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*

Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991.

E K L E R

I. Resimler

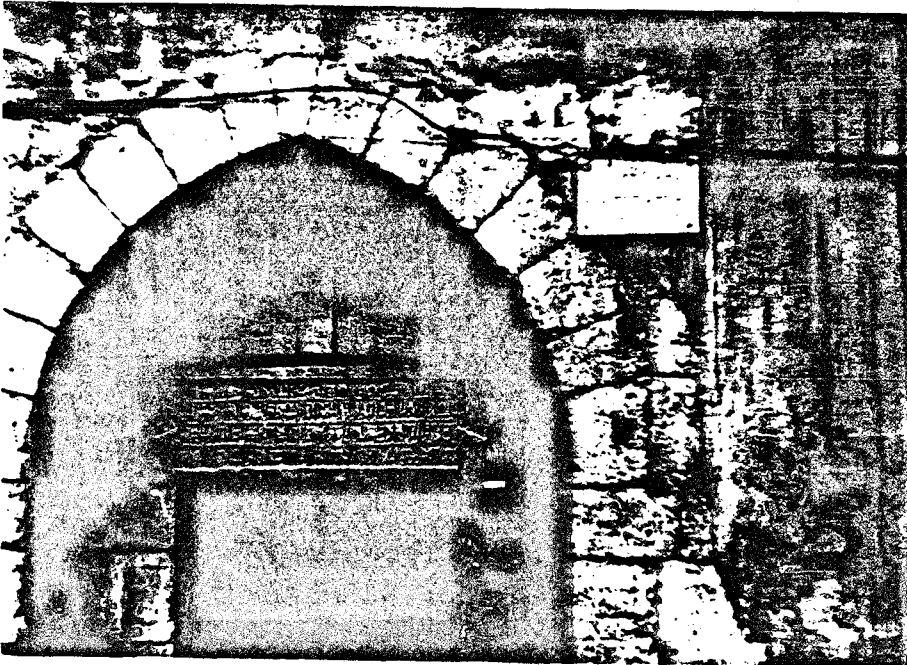
II. Plânlr

III. Haritalar

Resim 1. Dâru'l-hadis el-Eşrefiyye el-berrâniyye, tamirden önceki hali.

Resim 3. Daru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin giriş kapısı ve kitabesi.

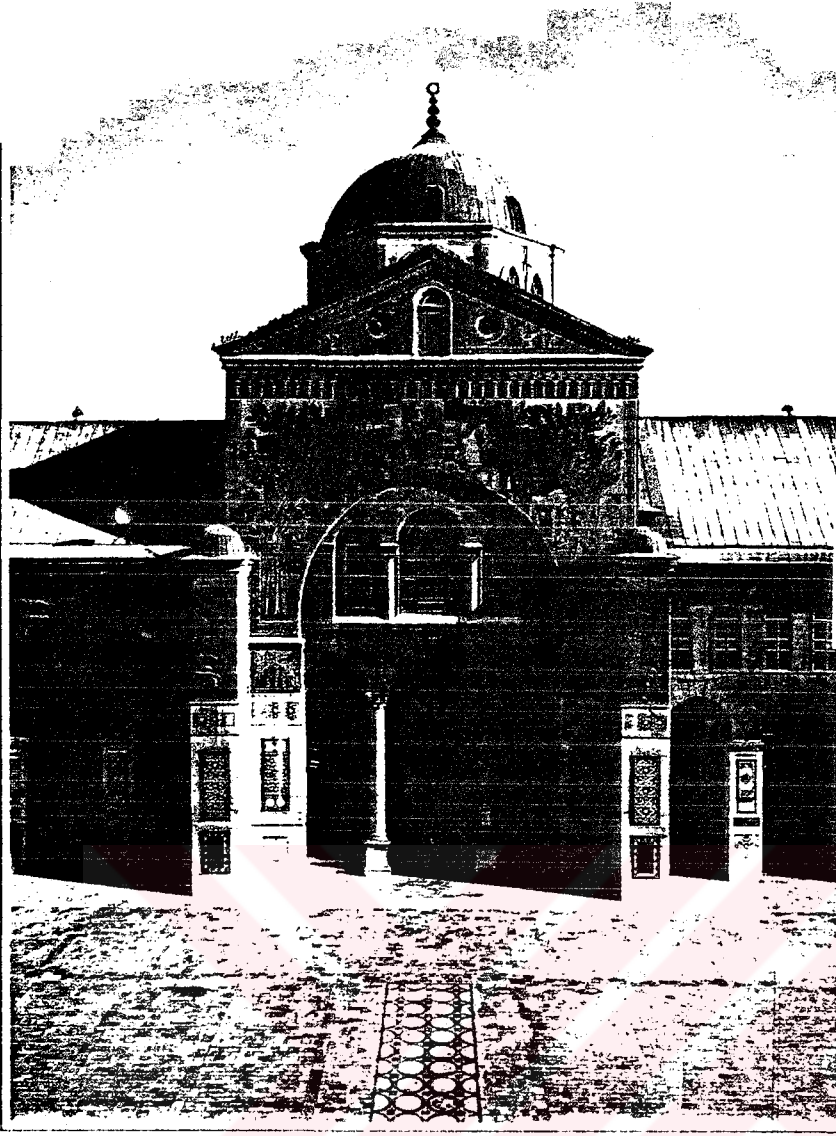
Resim 4. Daru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'de avlu ve havuz.

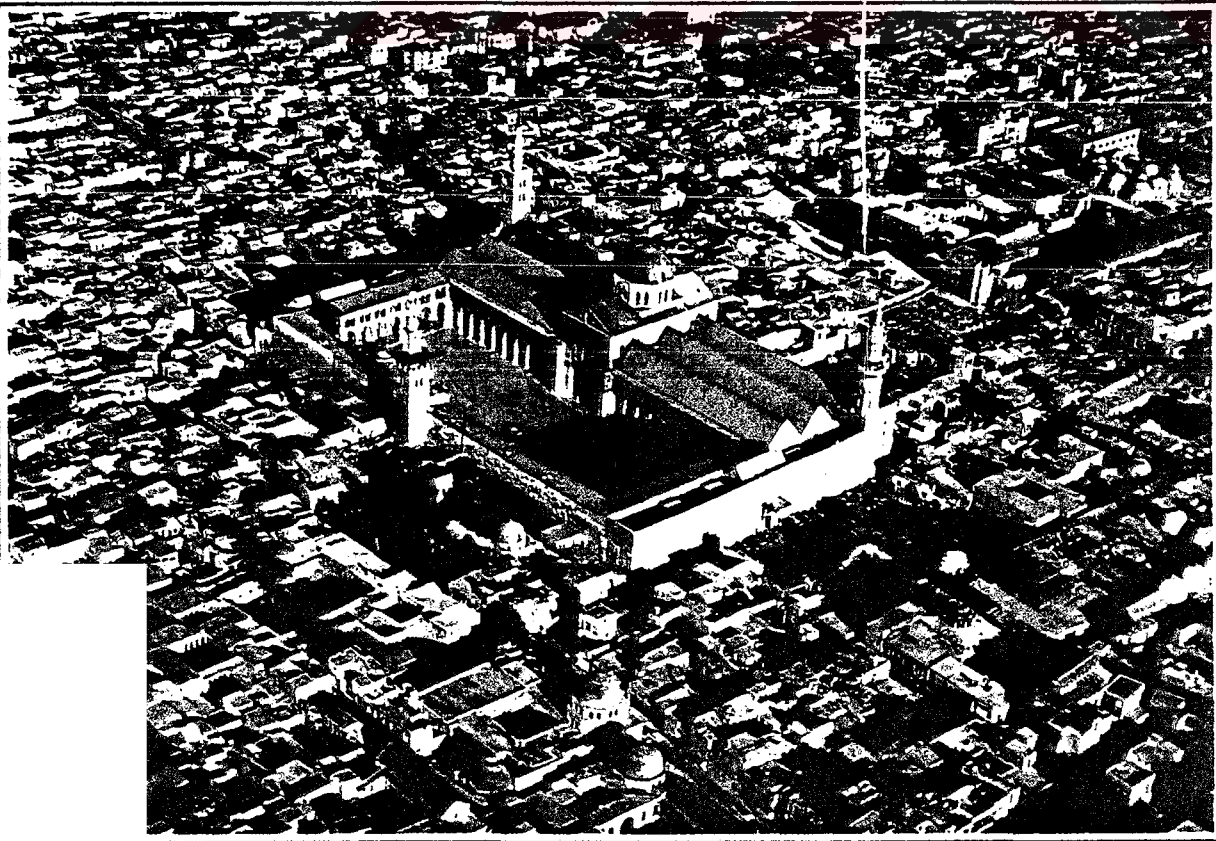
Resim 5. Daru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin kitabesi.

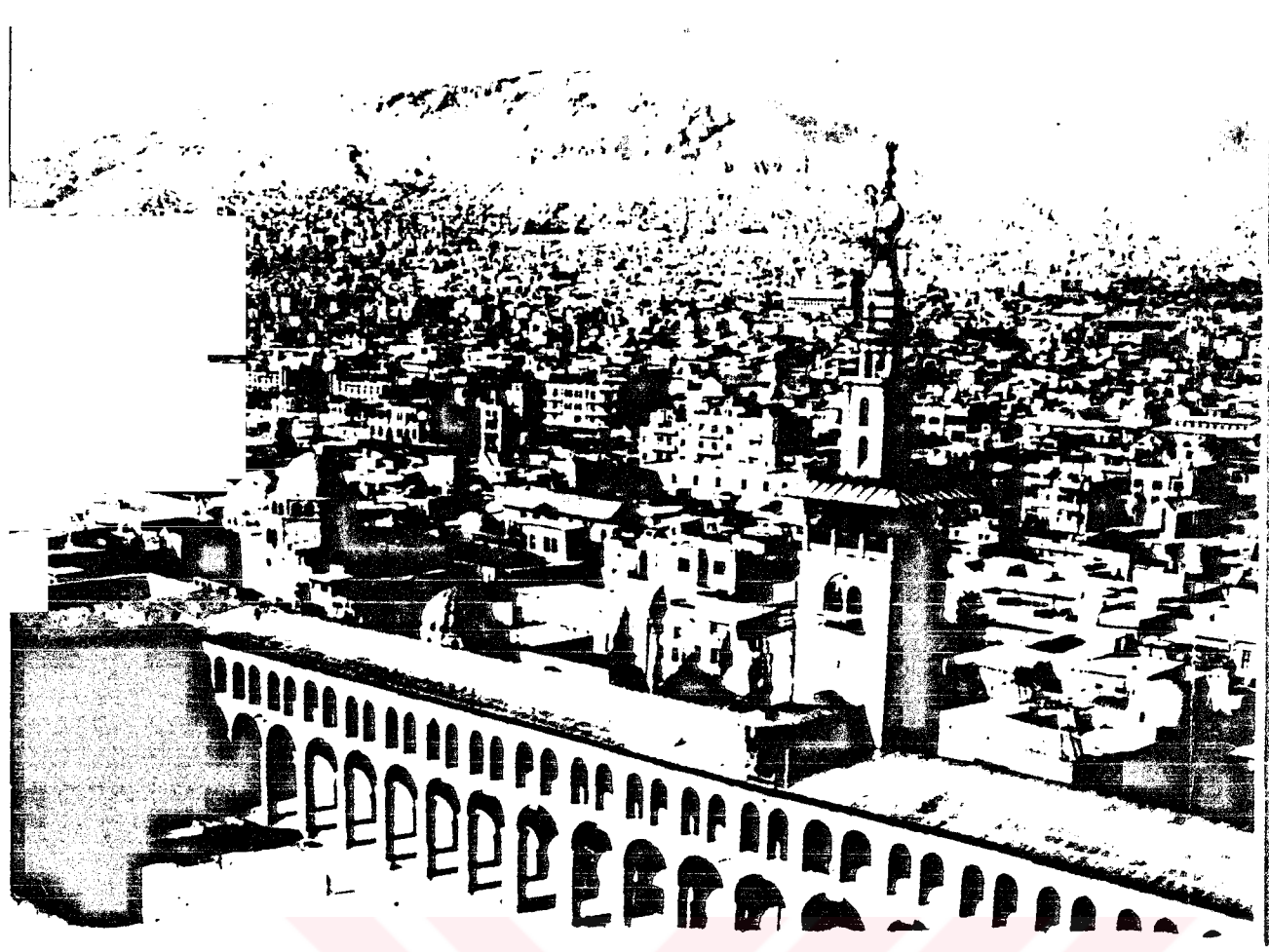
Resim 6. Daru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Cevvâniyye'nin kitabesi.

Resim 7. Emevî Camii,
Nesr Kubbesi
(Kubbetü'n-Nesr)

Resim 8. Emevî Camii ve Eski Dimaşk (Dimaşku'l-Kadime).

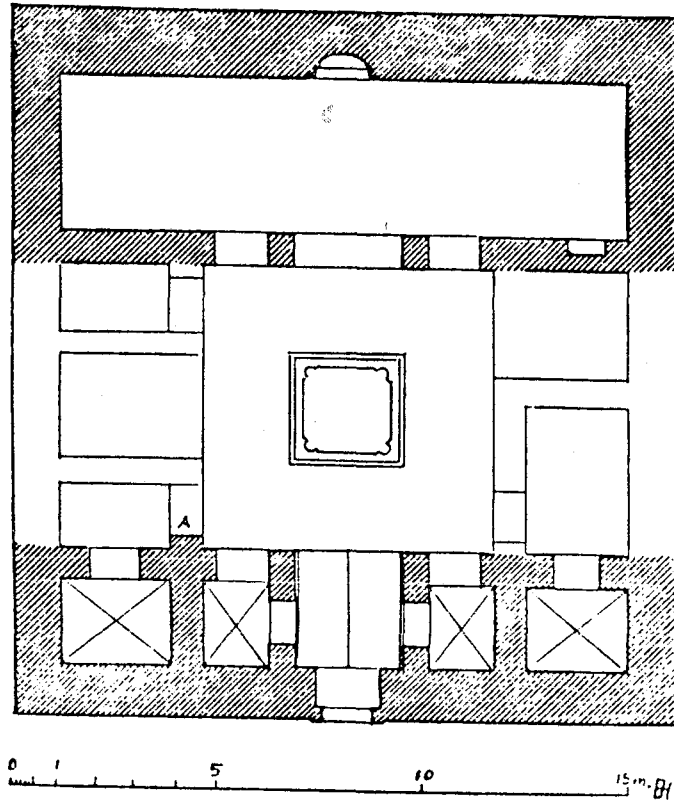

Resim 9. Emevî Camii'nden Kasyon Dağı ve etekleri, Yeni Dımaşk (sâlihiyye).

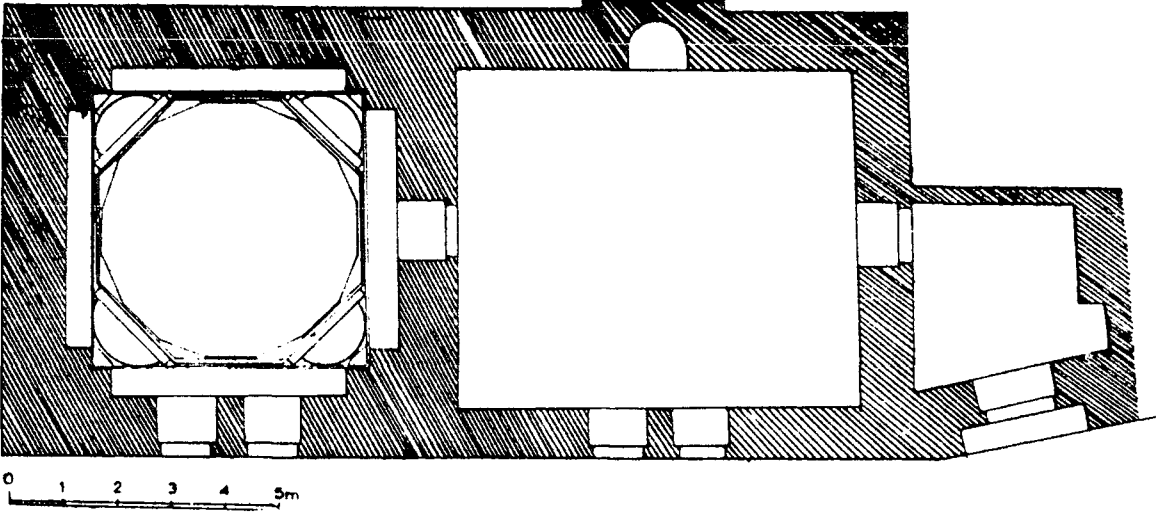

Resim 10. Emevî Camii, içten görünüş.

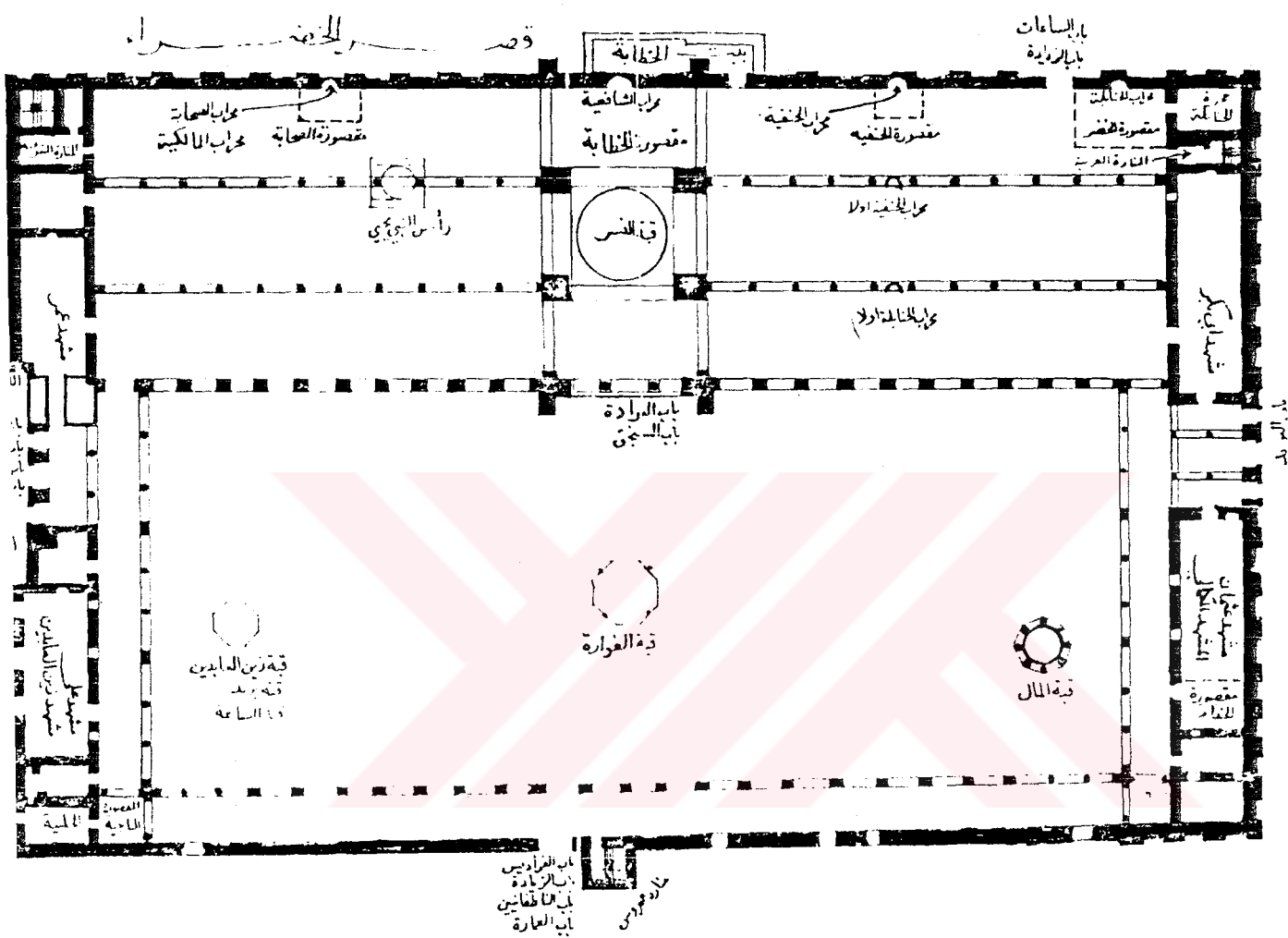
II. PLÂNLAR

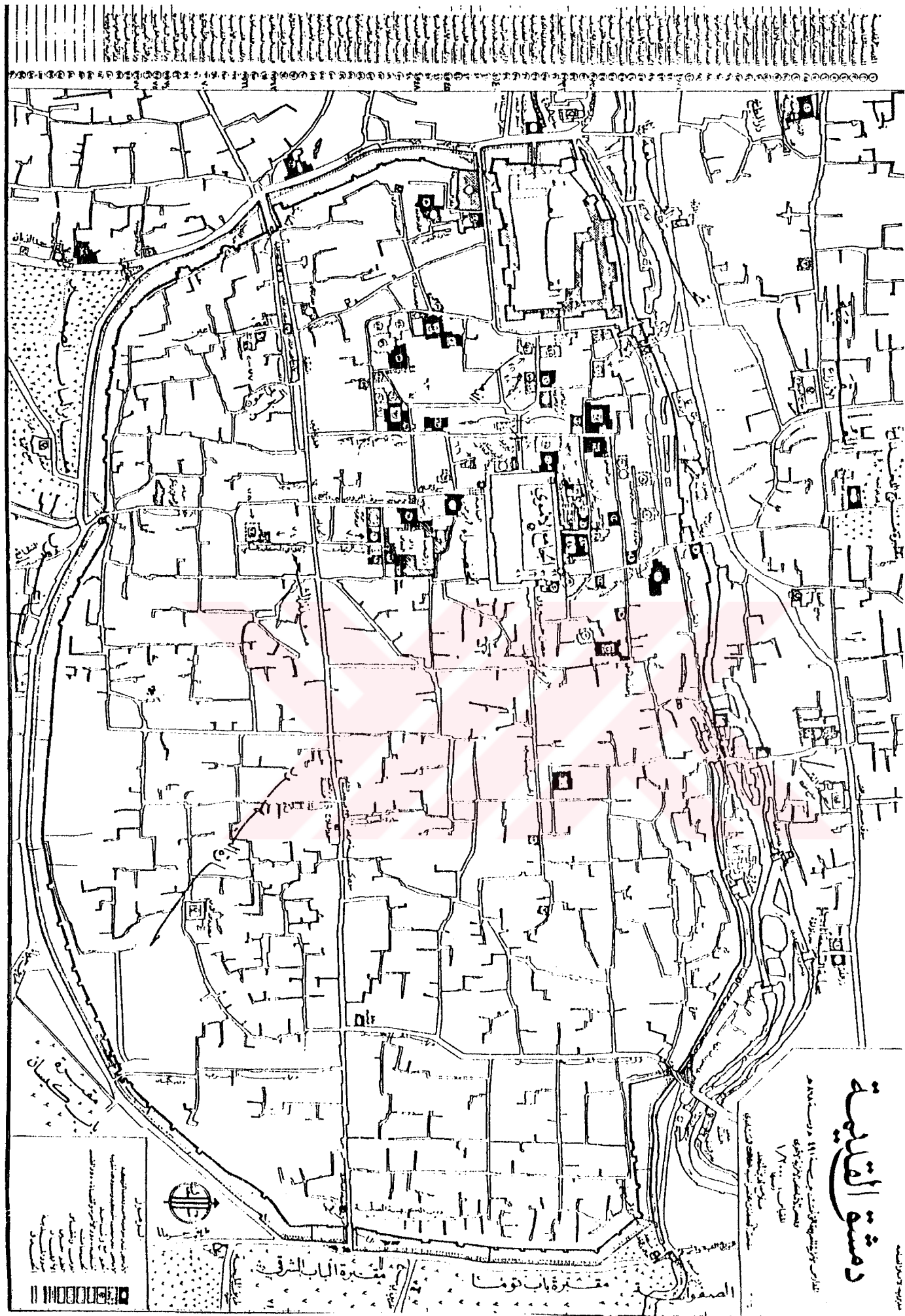
Plân 1. Daru'l-hadis en-Nuriyye'nin plânı.

Plân 2. Daru'l-hadis el-Eşrefiyye el-Berrâniyye'nin plânı.

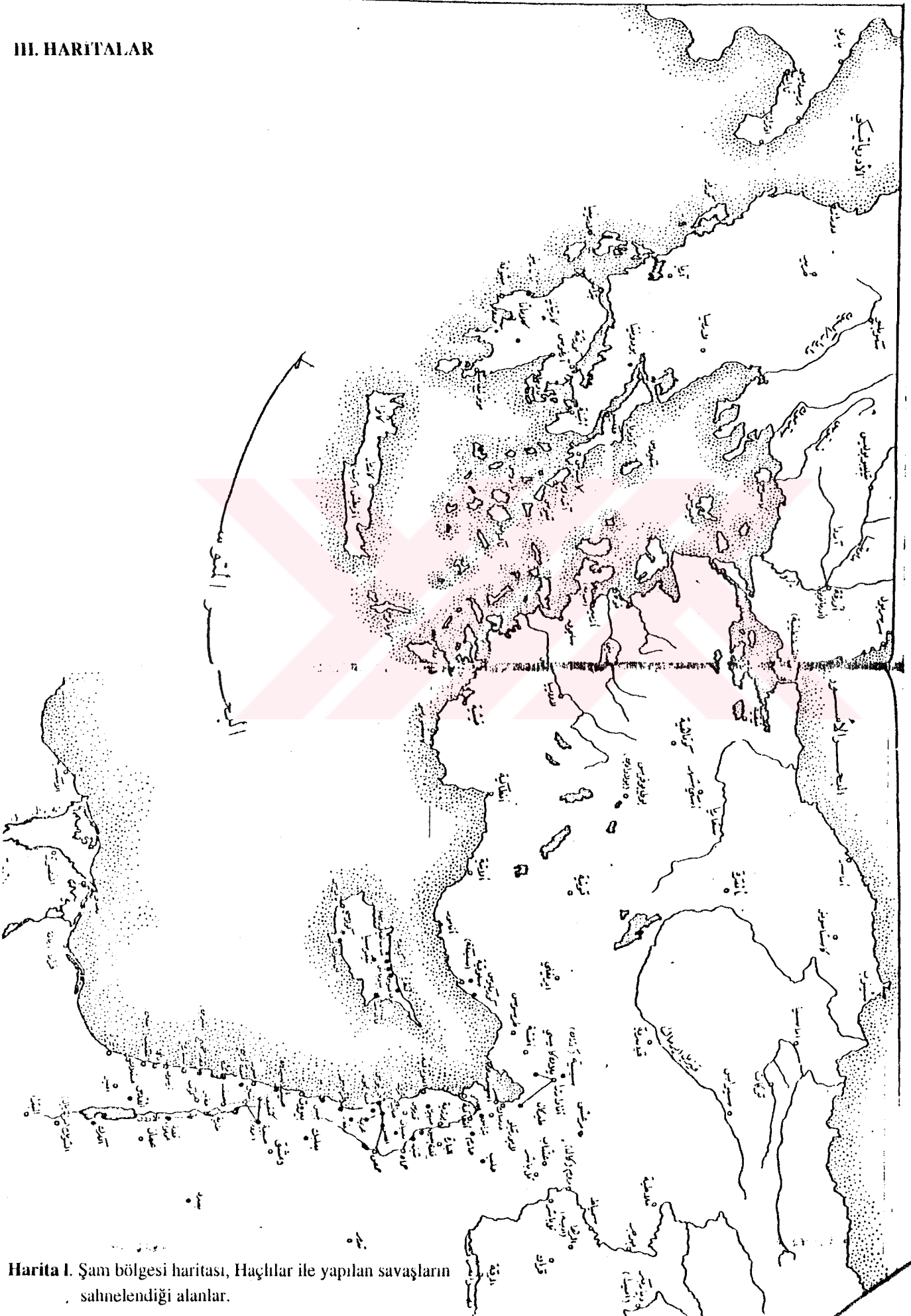

Plân 3. Emevî Camii'nin plânı.

Plân 5. Dimaşku'l-Kadime. h.491-868 tarihleri arasında Dimaşk'ta inşa edilen belli başlı tarihi medreseler ve diğer tarihi bazı mekanlar (Muhattatu Müneccid).

III. HARİTALAR

Harita I. Şam bölgesi haritası, Haçlılar ile yapılan savaşların sahnelendiği alanlar.